## VERNER VON HEIDENSTAM

# ENDYMION

### REGÉNY DAMASZKUSRÓL

SVÉD EREDETIBŐL FORDITOTTA
**LEFFLER BÉLA**

1918
KNER IZIDOR KIADÁSA, GYOMA

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2017
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-192-8 (online)
MEK-17338

# ELŐSZÓ

1884-ik évben, talán épen Szent-Iván napján, midőn ragyogóan tűzött le a nap a Lemantóra, Ouchy meg Lausanne ezüstfehér fátyollal takart hegyeire, - találkozott Strindberg Ágost, a zordon szavu és éles tollu svéd költő egy fiatal svéd művésszel Verner von Heidenstammal, aki szintén a mindíg mosolygó Svájcban kereste a szépet és a nyugalmat. Az alig huszonöt éves[1], bátor arcu és ragyogó szemü svédre, aki még nem élte át nyugtalan lelkének legnagyobb viharait, frissítő hatással volt a már hírneves, de most hazájától - ahol első könyvei miatt börtönnel fenyegették meg - messze bujdosó honfitárs. A két ellentétes lélek mintha önkéntelenül is egymáshoz vonzódott volna; barátságot kötöttek, együtt utazták be Svájcot és Itáliát, együtt tervezték a svéd irodalom renaissance-át, amit meg is valósítottak, de ellentétes utakon. A két svéd költő barátsága önkéntelenül Arany és Petőfi barátságára emlékeztet. A szelíd lelkű mesélő és a kiméletlenül harcoló heves forradalmár! Ilyen nagy volt az ellentét Strindberg és Heidenstam között is. Az előbbi büszkén nevezte magát „a cseléd fiának", és anyagi gondokkal küzdött már ifjú korában, amikor a nagy város sötét, szűk utcáin koraéretten ismerte meg a nyomort és a bűnt, és lelkében hamarosan forradalmi lángok gyulladtak ki a korhadó mult ellen; - addig Heidenstam régi nemesi udvarházban nevelkedett a gazdag szülők féltő gondozása mellett, fogékony lelke megtelt a mult szines meséivel, és úgy indult el az élet kényelmes vándorútján a kiváltságosak számára fenntartott sima virágos pázsiton. A származás, a nevelés nagy lelki különbségét az egy cél felé való törekvés nem egyenlíthette ki, s a nehány évig tartó rajongó barátság után a két északi költő útja merészen elkanyarodott egymástól. Strindberget a szocializmushoz ragadja forradalmi lelke, rombol, hogy újat teremtsen, a való élet problémái befolyásolják s ezek kedvéért gyakran a művészi célról is megfeledkezik, - addig Heidenstam a költészetben ép úgy mint az emberi életben, a szépet, a nagyszerűt keresi, ezért lelkesedik, ezt írja meg, ezt énekli meg.

Midőn Heidenstam Svájcban letelepedett, már gazdag tapasztalatokat szerzett. Mint alig fölserdült ifjú több évet töltött Egyiptomban és Görögországban. Festő akart lenni, és hét évig szorgalmas tanítványa volt az École des Beaux-Arts-nak. De itt is Keletről álmodozott, a karcsu francia grisettek helyett régi emlékeit, barna testű arablányokat vetett a papirra. Igazi költővé a svájci havasok fönséges csöndjében lett. Innen küldi el első költeménykötetét kéziratban a svéd irodalom nesztorának, a Helsingforsban élő Zacharias Topeliusnak. Haza a svéd kövek közé, a svéd mult emlékei közé még most sem vágyódik, csak haldokló apja hívó szavának enged. De későn érkezik, apját már a ravatalon találja, és reá csak az a szomorú feladat háramlik, hogy a végrendelet szerint a holttestet elégesse, és a hamvakat a Vettertó hullámai közé szórja. Heidenstam most ott maradt az ősi birtokon és innen küldte első verskötetét (Vallfart och Vandringsor) a nyilvánosság elé. Az ismeretlen előkelő ifjú gyorsan haladt fölfelé a költői pályán. Úgy a prózájában mint verses műveiben a nemes mérséklet jellemzi; az emberi vágyakat rajzolja a legszivesebben, az emberi léleknek belső küzdelmeit, melyeket gyakran hideg csöndes külső takar el.

Írói pályájának zenitjét két monumentális műve jelzi: *Hans Alienus* és *Karolinerna*. Az előbbinek hőse a kereső ember, - Hans Alienus, a minden időknek és országoknak fáradhatatlan vándora, a költő testet öltött lelke, amely nyugtalanságában fölkeresi a régi Babylont, Athént, Rómát, de mindenütt *idegen* marad. Szomjuhozó lelke nem új utakra, nem új küzdelmek után vágyódik mint Madách embere, hanem az élet *főkivánságát a szépségben* találja meg. A *Karolinerna* prózában írt nagyszerű eposz a svédek hódító, de tragikus véget ért hadvezér királyáról XII. Károlyról. A svéd nép bámulatos küzdelmét rajzolja meg Heidenstam ezekben az elbeszélésekben; azt a büszkeséget és kötelességtudást, azt a hősiességet és

[1] 1859-ben julius 6-án született Olshammarban.

nélkülözést, mely a legnehezebb években eggyé forrasztotta a svéd népet korán megőszült ifjú fejedelmével. A küzdelem jogossága, melyet Heidenstam erősen hangsúlyoz, adja meg XII. Károlynak az erkölcsi alapot, hogy utolsó lehelletéig harcoljon. Ezen művével egyszerre igazi svéd nemzeti költővé emelkedett, egy sorba Stol zászlótartó és a Fritjof monda költőivel.

Heidenstam művei még nem jutottak el a magyar közönséghez. Az első regényét, „*Endymion*”-t most kapja fordításban. Keletről, az alvó Damaszkusról szól ez a könyv. A csodás multú arab város még egyszer fölriad halálos álmából, ébren akar maradni, de már nincs ereje hozzá. A kölcsön pénzen uraskodó kis szerb konzul, az ügyes sarlatán, sétapálcájával veri szét a lázadozókat és az európai álkultúra, melyet a sárgára festett francia postakocsi hozott be, már annyira megmételyezte a bennszülötteket, hogy ők sem fegyverrel gondolják visszavívhatni elrabolt jogaikat, hanem arannyal. A lázadozók feje Emin ibn el-Arabi ugyan tüzes szavú arab költő, de gyenge szabadsághős és végül mint rablógyilkos kerül a börtönbe. Az álmodozó amerikai leány, Nelly Harven, keserű csalódással hagyja el az ismét mély álomba merült Damaszkust, a próféta áldott városát. Csodálatos könyv ez, melyet egy haldokló világ utolsó föllobbanó ragyogása aranyoz be. Nelly Harven és Emin személyében Nyugat és Kelet vált itt szerelmes csókokat, szerelmük álomképeit azonban a valóság durva kézzel szakítja ketté.

Heidenstam most Strindberg halála után Svédország legnagyobb élő költője. A bizonytalanul kereső ifjúkorból erős lendülettel emelkedett föl arra a magaslatra, ahonnan biztos művészi szemmel látja meg a *szépet* és annak gondosan rajzolt képeiben és kellemesen választékos szavaiban biztos művészi kifejezést tud adni. Épen mint a szépség keresője és annak ihletett költője nyerte el Verner von Heidenstam 1916-ban az irodalmi Nobel-dijat.

Az irodalomban is a *nemes művészetet* és az *emelkedett szórakozást* kereső magyar olvasó szívesen fog megismerkedni a nagy északi költővel, akit méltán helyezhetünk a hatalmas skandináv költő-egyéniségek mellé.

*LEFFLER BÉLA*

# BEVEZETÉS

A hatalmon lévő gondolatok - az u. n. „borusidő” gondolatok - összetalálkoztak egy könyvkereskedésben nehány más vándorló gondolattal. Leszállt a szürkület, eső csapkodta az ablakokat, és a város ezer szélkakasa visítva csikorgott.

A „borusidő”-gondolatok, akik csuromvizes esőköpenyegük alatt fekete szalonkabátot viseltek, valami nagyon szomorúról beszéltek. Ki lehetett venni az egyes szavakat mint: ideges, túlizgatott, megkínzott, ősz, borús idő, gázlámpák a ködben...

A többi gondolat megunva a lágyhangú panaszkodást, elkezdett beszélgetni a napfényben kioltott gázlámpákról, és tréfásan oldalba lökték egymást.

A „borusidő”-gondolatok szigoruan rájok néztek, és így szóltak:

- Ilyenfajta tréfálkozást a mi idegesen túlizgatott korunk, a borusidő-hangulatban és az őszi gondolatokban fölnevelkedett emberek könnyelműségnek hívnak.

A derűs gondolatok egyike gúnyosan így válaszolt:

- Lassanként veletek is úgy történik, mint végül Napoleon generálisaival: ti is elöregedtek. Már nem vagytok többé úttörők mint azelőtt. Iskolát csináltatok. A „borusidő”-hangulat divatos lett; de ha valami már divatos lett, akkor az már túlérett gyümölcs, melynek az egyik fele rothadt. Mire egy könyv olyan félreeső országba kerül mint a miénk, ugyan az a sors éri mint azt a fali élősdit: nagyanyává lesz egy éjszaka alatt; az utánzatok végtelen sorát szüli. Ilyen könyveket szült a „borusidő”-hangulat is. Mi azonban vándor cigánygyerekek vagyunk, és ha minket valaki iskolába akar szorítani, úgy hamarosan megszökünk.

- Ne izgasd föl magad - suttogta komolyan a másik vándor gondolat. - Keleten már elfelejtették az örömet, és ha olykor mutatkozik, már nem ismernek rá, hanem kicsúfolják. Különben nézz a saját lelkedbe, és kénytelen leszel elismerni, hogy magad is sok kérdésben sötétnek és borusnak látod az életet. Nehéz vándorút az élet - föl a hegyre a temető felé, és a borusidő-gondolatok mennek elől a gyászlobogóval. A borusidő-gondolatok keletről valók, és annak a keleti fölfogásnak hódolnak, hogy ha valamit meg akarnak tisztelni, úgy azt sötét színűvel borítják le. Láttam egyszer valahol, már nem emlékszem hol, egy acélmetszetet, amely a keresztrefeszítést ábrázolta. De sem Krisztus sem a kereszt nem volt a képen; csak a keresztnek sötét árnyéka látszott a földön és a gyülekezet. Ez a kép olyan szimbolikus nékem. A kereszt árnyéka még most is ott nyugszik Keleten és borusidő-hangulat ezen árnyéknak a vége. Az az emlék, hogy a kereszténységet fájdalommal alapították, uralja majdnem minden gondolatunkat. De a fájdalom csak eszköz, és sohasem szabad összetéveszteni a céllal. A fájdalom önmagában gyülöletes, amint a gyász is gyülöletes. Tehát egy könyvet vagy művészeti terméket csak azért megbecsülni, mert fájdalmat és gyászt ébreszt, nevetséges. Olyan fájdalom, mely ide-oda röpköd, anélkül, hogy tudná honnan ered, csak lelki betegség vagy meggondolatlan hálátlanság létünk nehány boldog órája ellen. De ha az a fájdalom megmutatja az okát, hogy az öröm, a szerelem, a szabadság vagy valami más - amire törekedni érdemes - kielégületlen vágyódásból keletkezett, úgy méltó az általános érdeklődésre. Így nemcsak önmagáért nyeri el az érdeklődést, hanem azért a nagy dologért, ami után vágyódik, vagy amit nélkülöz. Jól van, írj nékünk egy könyvet, amelyben bebizonyítod, hogy miránk is méltó gyász nehezedik. Mi nem hiszünk a mult örömeinek föltámadásában, de szentnek tartjuk annak foszlányait. Mi gyászolunk, mert látjuk, hogy azt a népet, amely ezen foszlányokat oltalmába vette, megsemmisítik.

- Igazad van, - felelte az előbbi derűs gondolat, - de milyen személy körül fonjuk az elbeszélés szálait?

- Talán nem is lesz ez elbeszélés a közönséges értelmében. Próbáljunk egyszerre festeni és beszélni a képről. Legyen a hősünk egy város, egy szent föld, amely elaludva várja pusztulásának bekövetkezését.

## I.

Ne olvasd föl könyvemet hangosan a barátodnak. A magányodban akarok találkozni veled, mert a magánynak nyitott a szeme és becsületes a lelke, és azt hiszem, hogy a magányban jobban megértesz majd engem.

Kövess hát Keletre, amit még fiatal éveinkben annyira szerettünk és csodáltunk. Nem mondom, hogy ott pezsgő élettel fogunk találkozni. Kelet önsírja szélén áll. Még ragyog és fénylik, de a színpompa már csak tarka átlátszó fátyol a koponyák és csontvázak fölött.

Sok minden, ami Keleten hétköznapi, a nyugati ember előtt regényesnek és valószínűtlennek látszik. Különben Kelet már nem a gyönyöröknek elzárt kertje többé. Nyugodtan fölkereshetjük városait, és ismeretséget köthetünk az embereivel. Sőt beszélgethetünk velük az emberi természet különféleségeiről és hibáiról, amelyek okozzák, hogy ők, bár gazdagon meg vannak áldva és erőteljesebbek mint mi, mégis alul maradnak az ellenünk való harcban.

A jelen ízlése előkeresi a bilincseket, és azt mondja, hogy a Keletért való lelkesedésben van valami régi módi. De midőn egykor ezen ország emlékei a fantázia félhomályában szerte szálltak, és végül költeménnyé formálódva kéziratok lettek, szerte hulltak a bilincsek, mint hitvány papirfoszlányok. Azt felelik a jelen ízlésének: Nekünk más a dolgunk, minthogy mindíg ilyen beteges és elégedetlen asszonynak szolgáljunk mint te vagy.

Kelet nemcsak az örömnek és az egyéni szabadságnak az otthona, hanem épen mint a mi normand őseink Balderben szimbolizálták a hellént az azárok között, a napfénynek és a szelíd időszaknak a fiatal istenét. És az is elmulik, amit nélkülözni kénytelen, és bukása napjaink legsötétebb szomorújátéka.

Még egy nemzedék, talán kettő és nagyságodból nem marad más - óh Kelet! mint a puszta föld és nehány rom. Reméljük, hogy midőn üt a végórád, mi belőlünk, akik még szerencsések voltak igazi arculatodat meglátni, sem maradt más mint puszta por - valahol fent északon, egy kis északi városkában a méltóságos Balder-templom déli oldalánál.

## II.

Volt egyszer... Így kezdődtek a régi mesék Bagdadról, melyeket mint gyermekek könyv nélkül megtanultunk, és velük álmodtunk, mikor elfáradva a játszásban lefeküdtünk. Volt egyszer... azután kezdete lett annyi sok mesének, hogy már ez a két egyszerű szó is magán viselte a meseköltészet illatát. Elég, hogy meghalljuk, már is csöndes hangulatban várjuk a mesét.

De a mesehangulatunk hamarosan eltűnik, midőn az elbeszélés a jelen Keletről szól, és zörgő postakocsi gördül elő a bakon fekete nadrágos franciákkal.

Történt ez pedig Beiruthban, Syriában, két órával a napfölkelte előtt.

A postaház előtt nagy sárgára festett postakocsi állott, amelynek fölhúzható ablakai és tetőülései hangosan hirdették, hogy valamelyik európai gyárból került ki. Csakugyan Franciaországban készült francia pénzen. A nagyszerű országúton, amelyet francia arany épített a

Libanonon át, naponta nyugati emberek és nyugati szokások siettek Damaszkusba, Syria szivébe.

Néhány néger foglalatoskodott hangos kiáltások között egy nagy lámpa körül, és már be is fogták a lovakat. Az egyik sovány négerfickónak az árnyéka élesen rajzolódott le a posta fehér falára, mint valami a napmikroszkóp által megnagyított rovaré. Egy kövér bennszülött hivatalnok fezzel a fején a kocsiajtó elé lépett, és a kezében tartott piszkos papirlapról sorra kiáltotta franciául azok nevét, akik ülőhelyet jegyeztek elő.

- Mister és miss Harven! - kezdte el, és két gondosan beburkolt alak felé fordult.

Ezek azonnal fölszálltak a kocsiba.

Mister Harven alacsony, széles vállú öreg úr volt fehér szakállal és hosszú hajjal. Kissé sántított, és mankóra támaszkodott. A kisérőnője, akinek arcát a sűrű kék fátyol egészen eltakarta, fölsegítette a magas hágcsóra, mialatt a mankó fogantyúja csengve ütődött az út kavicsaihoz.

- Doktor von Blumenbach, - folytatta a kövér hivatalnok, és kérdően nézett a körülállókra.

Senki sem válaszolt.

Ezalatt a sötétben a podgyászkocsi mögül goromba szitkozódás hallatszott, amely egy csattanós pofonnal végződött.

- Doktor von Blumenbach! - kiáltotta a hivatalnok nyugodt és álmos hangon, és a von-t mindakétszer *v*-vel ejtette - *f* helyett.

A sötétben a postakocsi mögött újra kezdődött a szitkozódás. Pif, paf, puf! Három pofon egymásután. Azután egy erőteljes férfihang mindenféle német és francia szemrehányásokkal illette az egyik arab hordárt. Végül a beszélő előlépett, és még meglehetős fölindúltsággal mondta:

- Ah... úgy! Blumenbach az én vagyok! Ez a buta szamár fickó ottan az orvosi szerekkel megrakott szekrényemet fordítva tette föl.

Mialatt beszélt, gyorsan beugrott a postakocsiba.

Magas és szélesvállú volt, egészséges és energikus arccal s jól ápolt oldalszakállal. Világos-szürke puhakalapot viselt és szürke felöltőt, kezében egy pár fekete szemüveget tartott a szürke keztyüjével együtt.

- Emin ibn el-Arabi! - kiáltotta a hivatalnok.

Aki most lépett a kocsi lépcsőjére, középtermetü férfi volt fekete francia kabátban és piros fezzel. Meglehetős sovány volt. Arca szép férfias arabtipus. Keleties fekete szemöldöke szinte nőiesen véknyult. Merész keskeny orra kissé odahajolt a piros és talán nagyon is duzzadt szája fölé. Fehér sovány szőrös kezével megsimogatta rövid koromfekete szakállát.

A postahivatalnok még nehány többnyire arab nevet kiáltott ki, és midőn az összes helyeket elfoglalták, becsapta a kocsiajtót. Prüsszögve vágta be patáját a hat ló a földbe, és olyan robajjal mintha egy ház akarna összedülni, indult el a nehéz postakocsi Libanon magaslatai felé.

- Most zárták be az ajtót Nyugat mögött - súgta miss Harven az atyjának. - Azon gondolkozom, vajjon ez az utazás, amely után annyira vágyódtam, ki fogja-e majd elégíteni várakozásomat.

- Majd meglátjuk Nelly! - felelte Harven szokott halk hangján, és ásított. - Én már úgy veszem észre, hogy kitünő alakokat találok a humoreszkjeimhez.

## III.

Ha nem lett volna sötét, az utasoknak a postakocsi ablakaiból pompás kilátásuk nyílt volna a kék tengerre és a vad, de mégis mosolygó tájra. A sárgásvörös Libanon lábánál, melynek csúcsa, a Djebel Sannin, ragyog a hótól, terül el Beiruth, Ázsia Sorrentója, lombosan és szélesen a magas, meredek sziklaparton, mint egy virágfüzér a küszöbön - Kelet küszöbén. Libanon kopár magaslatai komorak, de a tenger partján három világrész flórája virul, mint Konstantinápolyban három világrész lakói. Azt mondhatni, hogy e vidék homloka redős, de lábaival mégis táncol.

A szúrós kaktuszokkal bekerített kertekben valóságos pinea erdők emelkednek ki a vöröses televény földből. A banánok hűs csúcsíves lugasokban borulnak össze a citromfák, a babér-, mirtusz-, szederfák között, a ciprusok, ezüsthársak és a bennszülött cédrusok között, melyek komorak és ősiek, mint a Talmud hasonlatai és nagyságban valamennyit felülmulják. A pálmák és a cykomorok is magasra szöknek, bár Afrikából kerültek ide. A fügefa, amely mint a teve kevéssel beéri, fent a hegyszakadékok sárga köveit árnyékozza be. Az oleander számtalan virágjába burkolódzik, melyekből indigószerü festéket vonnak ki, amivel selymeiket festik. A spárga meg a koronás árticsóka vadon nő, és az anemonok, amelyek ép úgy virulnak Tiveden[2] lejtőin, mint a háremlány sirján, itt is átélik rövid létüket. Fent a magasban a vegetáció határán a tüskés törpefák között, melyeknek levelei úgy zizegnek mint a papiros, él remeteként a tölgy. Gubicsaiból tintát készít az arabus, amellyel azután a szürkeszakállas tudós Damaszkusban keresztbe vetett lábakkal a padlón üldögélve karcolgatja visszájárul irásait.

Az utasok azonban bent a postakocsiban mit sem láttak ebből a buja növényzetből. A halványan világító csillagos égbolt alatt az egész vidék mély sötétségben volt. Mire hajnalodott, már fenn voltak Libanon kopár magaslatain. Harven Nelly, aki csak tegnapelőtt este érkezett atyjával gőzhajón Beiruthbe, bizonyos csalódást érzett.

A kocsi ablakaira pára ült, és a hegy fölé hideg szürke ködfelhő ereszkedett. Olykor-olykor előtünt egy-egy fehérre meszelt búbos kunyhó vagy egy elhagyott maroniti klastrom, mindez azonban olyan esetlennek és kihaltnak tünt fel előtte. Fázósan burkolózott a plédjébe, és aludni próbált, de a kocsi rázása makacsul ébren tartotta.

Az is nagyon zavarta, hogy sohasem tudta biztosan, vajjon Blumenbach doktor, aki vele szemben ült, őt nézi-e vagy nem? Arcával egészen feléje fordult, de nagy fekete szemüvege annyira eltakarta tekintetét, hogy azt sem különböztethette meg, hogy ébren van vagy pedig alszik.

Emin ibn el-Arabi, aki szemben az alvó öreg Harvennel kapott helyet, behunyta szemét. Nehéz lett volna megmondani, hogy gondolataiba mélyedt el, vagy csak elszenderedett az unalomtól és a fáradtságtól. Néha szépen formált fehér kezeit nézegette, azután ismét behunyta a szemét.

Midőn a robogó postakocsi olykor egy-egy nagyobb kőbe ütődött, egy pillanatra valamennyien fölriadtak, és zavarodottan néztek egymásra.

- Papa, adj egy cigarettát - szólalt meg egy ilyen alkalommal egészen váratlanul Nelly Harven, és a fátyolát fölhúzta épen addig, hogy az álla és a szája kilátszott.

Harven ásított, anélkül hogy fölnézett volna, megsimogatta fehér szakállát, félretette a botját, amely a lába között volt. Azután a feje akaratlanul ismét oldalra hanyatlott, és olyan jól aludt mint az előbb.

[2] Erdős hegy Svédország östergötlandi tartományában. *Ford.*

Szelid, kissé elfojtott, de nemesen természetes mosoly játszadozott Nelly fiatalosan friss szája körül. Előhúzta kis kezét, amit eddig magasszáru sárga svéd keztyüjében rejtegetett, és gyöngéden megérintette az apja karját, mialatt nagyon csöndesen odasúgta:

- De papa!

Harven ismét felütötte a fejét, barátságos hangon valamit értelmetlenül motyogott, egyuttal tapogatózva vett elő a belső zsebéből egy felbontatlan skatulya cigarettát.

Ezalatt Blumenbach csodálkozva tolta föl fekete szemüvegét a homlokára, és előtünt világos-szürke, élénk és energikus szemepárja, amely egyszerre elevenné tette üde arcát.

- Uraságtok Amerikából valók? - kérdezte nehány perc mulva udvariasan, mialatt Nelly rágyujtott egy vékony orosz cigarettára, amely alig bírt ki három-négy szippantást, máris elégett.

Harven fölegyenesedett, bizonyos lemondó arckifejezéssel dörzsölte a szemét, mintha egész akaraterejével elhatározta volna, hogy nem alszik többet.

- Igen, amerikaiak vagyunk. Csakis egy amerikai nő enged meg magának ilyen apró szabadságot mint az én kedves leányom.

Blumenbach udvariasan nevetett, és így szólt:

- Ami azt illeti, Kelet épen a személyes szabadság országa. Itt azt csinálja mindenki, ami neki tetszik. Különösen a dohányzás, az itt a fehérnép mindennapi gyönyörűsége. Részemről a legbájosabbnak akkor tartok egy fiatal hölgyet, mikor égő cigarettával játszik. Nemde, tetszik nekünk, ha a hölgyek gyémántot viselnek? Nos, van-e annál szebb kékben, vörösben és fehérben ragyogó gyémánt, mint a meggyujtott cigarettának égő hegye? Ha lenne egy kis feleségem, én kérném meg, hogy dohányozzék. Ha pedig olyan szerencsés lennék, hogy sok feleségem volna mint a muzlimoknak, akkor körös-körül ülnének, és pajkosan sodornák kis cigarettáikat, hogy azután egymásután gyujtsanak rá a pipámról. - Sokáig maradnak Damaszkusban?

- Legalább nehány hónapig - felelte Nelly.

Blumenbach szerencsét kivánt neki, hogy nem kell tovább ott maradniok. Azt mondta, hogy ő bizony nem kedvtelésből utazott ide.

- Én talán egész halálomig itt maradok - jósolta melancholikus hangon. - Orvos vagyok, kisasszony. Ismerek egy szerbet, akinek üzlete van Damaszkusban. Azt ajánlotta, hogy telepedjek le ottan, mert Damaszkusnak nincsen igazi tanult orvosa. A bennszülöttek kenőcseit egy európai sem meri használni, látja. Természetesen eleinte nehéz dolgom lesz, mert csak nehány arab mondást ismerek, bizony félek, hogyan fogok eleinte boldogulni.

Ezt az utolsó mondatot már Emin ibn el-Arabi felé fordulva mondta Blumenbach, mintha tőle várna feleletet. A beszélgetés egész idő alatt franciául folyt.

Emin fölnézett, és félénken, szinte dallamos hangon így szólt:

- Ha valamiben segítségére lehetek, úgy nagyon szivesen. Én bennszülött vagyok, és Damaszkusban lakom, esch-Scham amint mondják. Csak nehány hónapra utaztam Sztambulba.

- Na, ez már igazán pompás dolog! - örült Blumenbach. - Bizonyára kegyesen meg fog bocsátani, ha kissé magába fogódzunk. Gondolja, hogy van valami jövőm Damaszkusban?

- Egész biztosan. Már nagyon sok európait láttam, aki úgy jött oda, hogy egy szót sem tudott a nyelvünkön... és most...

- És most?

Emin fehér szőrös kezét nézegette.

- Most a mi uraink.

A párbeszéd evvel befejeződött.

Egy órával később megállott a postakocsi Schtora fehérre meszelt vendégfogadója előtt. Nevetségesnek látszott ez az alacsony hotel itt fönt Coelesyria puszta fensíkján. Bent a vendéglő nagytermében francia módon megterített asztal állott megrakva francia ételekkel, francia volt a pincér, és franciás az ár.

Harven, aki mankójára támaszkodva nagyon vigyázva lépett le a kocsiról, hogy a többiekkel az asztalhoz menjen, azonnal elővette zöld jegyzőkönyvét, és írt bele valamit, mialatt arca kissé gúnyosan, de azért jókedvűen mosolygott.

Harven humorista író volt. Felesége halála után azonnal rászánta magát erre a hosszú utra a leánya társaságában, részint hogy az ő vágyakozását elégítse ki, részint hogy novellái számára vidám alakokat gyűjtsön.

Félóra mulva már ismét helyeiken ültek az utasok. A hat vágtató ló vad iramban gördítette a postakocsit át a fensíkon a messzi, hosszan elnyúló Antilibanon felé.

Nehány órai lovaglás után észak felé eljuthattak volna Baalbek romjaihoz, és az lett volna Kelet multjának első nagy üdvözlete. Árnyékos kertek közepéből emelkedik ki Baalbek akropolisza hatalmas alapfalaival, melyeknek sziklatömbjei nem egy helyen hetven láb hosszúak. A templom oszlopcsarnoka köré, mely alatt egykor vidámabb nemzetség mint a miénk áldozott a napistennek és Vénusznak, az Iszlam tornyot és erősséget emelt. Az egész így festői tarka látványt nyujt, de amilyen ez a templomhegy olyan Kelet legtöbb emléke: illusztrációk gyüjteménye a történelem különböző korszakaiból egy könyvbe összefűzve. Az ilyen ókori emlék látásánál nemcsak megfeledkezik az ember önmagáról és apró gondjairól, hanem lerázza magáról azt a sok kicsinyes és jelentéktelen dolgot, mellyel képzeletét megterhelte. Mintha valami nagy hegyen állna az ember és látná, mint vonul el előtte apró csapatokban az egész emberiség, elől a meztelen barlanglakók és végül nehány angol tudós. Ha az embernek van véletlenül olyan jegyzőkönyve mint az öreg Harvennek, úgy eldobja a kövek közé, és nem törődik többet vele. Ha a postakocsi utasai látták volna Baalbeket, egyszerre elcsöndesedtek volna, mintha a legzárkózottabb gondolkodók kerültek volna össze. De az is Kelet sajátságához tartozik, hogy először álöltözetben és banális ruházatban szeret föllépni, mint a nagy tragikus, aki érti, hogy mindent a döntő jelenetre kell tartogatni.

Talán semmi sem volt ezen a sivár vidéken, ezen a holt hegyek övezte füves fensíkon, ami Ázsiáról beszélt volna. A köd kissé lejebb szállt, és délen előragyogott Hermon havas csúcsa, de a színek hidegek voltak és az ég felhős.

Az utasok nagyon unatkoztak volna a hosszú és egyhangú kocsikázás alatt, ha Blumenbach nem szórakoztatta volna őket kedélyes szójátékaival és ötleteivel.

Alkonyatkor egyszerre nyárfaerdő szegélyezte a köves, szinte félelmesen komor utat. A zöld lombok közül villák tüntek elő és patak csobogása hallatszott. Gyönge virágillat áramlott be a leeresztett ablakokon. A lovak még vadabbul nekirugaszkodtak. A kocsis hahózott és pattogtatta hosszú ostorát.

Az egész utazás alatt most először élénkült meg Emin arca. De úgy látszott, hogy nem tud szívből és hangosan nevetni. Az ő mosolygása mindíg hangtalan, szinte észrevétlen volt. Arcán állandóan bizonyos komolyság ült. Most a szemei mintha melegebb fényt kaptak volna. Megigazította fekete kabátját, begombolta a gombokat, a fezét fejére illesztette és odafordult a többiekhez, mintha mondani akarna valamit. Ebben a percben megállott a kocsi.

A kocsis és az arabok - köztük Emin is - leszálltak, és a földre dobták magukat a kocsi mellett. Imádkozás ideje volt.

A kocsis meghallotta a távolból az imám hívó hangját, és nem törődve azzal, hogy a kocsi gyors menetben épen egy dombon volt, azonnal megállott. Néma csönd lett. Csak a nyárfák halk susogása és a patak csobogása hallatszott.

Midőn Emin elvégezte az imádságát, ismét fölszállt a kocsira. Kezével egy messzi egyenetlen sárgásvörös sávra mutatott, amely topázokból font lánchoz hasonlított, és amint megszólalt melegség áradt ki fekete arabszeméből:

- Ime az Úr áldott városa!

Az alkonyat rövid ideig tartott. Mire a kocsi berobogott Damaszkusba, már éjszaka volt.

Egy vidám levantini bugyos térdnadrágban és kerek kék kabátban, fején piros fezzel nyitotta ki a kocsi ajtaját.

- Hotel Dimitri! Hotel Dimitri! Szabad az uraságok csomagjait a Hotel Dimitribe szállítani?

Az utasok kiszálltak. Botjára támaszkodva megállt Harven a postakocsi egyetlen lámpásánál, és kis könyvébe a következőket jegyezte bele:

> „Francia postakocsi. A társalgás francia. A vidék mint Fontainebleau a villáival és ezüst nyárfáival. Az Úr áldott városa. A kocsis nadrágban és kemény gallérban. Franciául fecsegő portás. Mikor az arabok Allahhoz imádkoznak, akkor fejüket a földre nyomják és hátuljukat pedig az ég felé emelik."

Blumenbach, aki már a postaállomáson találkozott az őt váró szerbbel, egy kövér fezes urral, megköszönte a kellemes társaságot és engedelmet kért, hogy már másnap tiszteletét tehesse a Hotel Dimitriban. Nelly azt mondta, hogy szívesen várják.

Emin azonban Nelly meglepetésére követte őket a szállóig. Ugyanis a lakása messze feküdt, és mert a kapukat az egyes városrészek között már napnyugtával becsukják, lámpása pedig nem volt, elhatározta, hogy ezt az éjszakát a szállóban tölti.

A vidám portás, kinek barna térdnadrága úgy dagadozott mint a krinolin, nagy lámpással ment az utasok előtt. Nehány percnyi séta után alacsony, szürke, belakatolt, szinte elhagyottnak látszó házak között a szálló udvarába értek.

Harven, aki elfáradt, és mint minden nagyobb megerőltetés után most is erős fájdalmat érzett a lábában, azonnal a szobájába ment. Nellynek jó éjszakát mondott barátságosan megcsókolva a homlokát, és magára hagyta mint az amerikai szokta általában nagykorú és önálló leányát. Előbb azonban némi fölényes iróniával és biztos nyugalommal, mintha csak valamelyik londoni boardinghouseban lett volna, egy csésze teát kért a szobájába.

Az amerikai nő keresetlen biztosságával és némi előkelő merevségével lépett be Nelly az étterembe, leült a hosszú terített asztal mellé, és elmélyedt az étlap tanulmányozásában.

Emin kissé távolabb tőle az asztal másik oldalán foglalt helyet, és fekete kávét rendelt utó-étellel, amely, úgy látszik, cukros rizsből állott. Egymáshoz azonban egy szót sem szóltak.

## IV.

Bent az étteremben kissé fülledt volt a levegő. Emin kis papirlegyezőt vett elő, és legyezgette magát akár csak egy kacér asszony.

Igazán nem olyan volt, milyennek Nelly a keleti férfit előre elképzelte. Leányálmaiban mindíg barnabőrünek, mesésen szép férfiunak látta az arabust, aki selyemöltönyben és turbánban jár, és vagy nagyon fiatal vagy nagyon öreg. És mindíg szőnyegen vagy tarka párnán ül, de sohasem széken. Aki aztán a legkisebb dolognál kell, hogy előrántsa arannyal hímzett öve mellől drágakövekkel kirakott görbe kését. Ilyennek festette le az ő képzelete az arab férfit. És ime most maga előtt látja ezt a fehérbőrü urat fekete kabátban és fekete nadrágban, kicsiny papirlegyezővel nőiesen fehér kezében.

Ha Északeurópából jött volna, úgy bizonnyal a leveses tányér fölé hajolt volna, hogy elrejtse gúnyos mosolygását. De hát ő megőrizte az amerikai nő önuralmát és feszes tartását. Királynői kimért méltósággal fogyasztotta el vacsoráját, kés nélkül darabolta a halat, és nehány csöpp vino d'oro-t, Libanonbort öntött a poharába.

Pedig az ő ereiben is európai vér keringett. Ugyanis a dédapja egy szegény skandináv volt, aki fiatal korában vándorolt ki Amerikába, és ott ügyességével vagyont szerzett. Anyja Franciaországból, Toulonból származott. Belsejében teljesen az anyjára ütött. Tőle örökölte a francia nő nyugtalanul élénk gondolkozását és könnyen föllángoló természetét. Ez élesen megkülönböztette honfitársnőitől, akiknek gondolkozása rendesen csak a számítás, és akik érzelmeiket is dollárok szerint mérték. Nevelése azonban annyira eredeti amerikaisággal vonta be, hogy az első pillanatra senki sem hitte volna el, hogy ennek a büszke karcsú nőnek provencei anyja volt.

Tehát az ő családja is nemzetközi volt mint annyi soknak társnői között a távol Nyugaton. Tréfásan maga is azt szokta mondani, hogy ő nem igazi amerikai, hanem a tizenkilencedik század kultúrnépének a leánya.

Magas volt - magasabb mint az az arab, aki az asztal másik oldalán ült. Inkább telt, mint sovány. Az arcszíne fehér, szemei nagyok és sötétkékek, felső ajka fölött balra egy kis barna szépségfolt húzódott meg. Dús gesztenyebarna haját a legújabb divat szerint a nyakáról gondosan fölfelé fésülte. Talán nem tartották szépnek, de mindenesetre bájos és kellemes volt. Egyszerű arisztokratikus tengerkék útiruhát viselt fehérrel díszítve, mintha azt akarta volna mondani: Az Atlanti-oceánról jövök, a fehérhabos hullámokról! - A fején zsokésapka volt.

Legalább huszonkét vagy huszonhárom évesnek látszott, de lehetett huszonöt vagy huszonhat is. Általában nagyon vonzó jelenség volt, és ízlésesen egyszerű öltözéke kitünően illett viselkedéséhez. Amint érdekelte valami, azonnal előtünt a hideg külsőből veleszületett élénksége, és egyszerre közlékeny, barátságos lett. Tulajdonképen csak mikor hallgatott, akkor látszott merevnek és zárkózottnak. Amikor beszélni kezdett, egyszerre megváltozott.

Mint gyermek valóságos szeleburdi volt, és anyjának nagy fáradságába került, hogy olyan előkelő nővé formálja, amilyennek lennie kellett, és amilyen végül lett is. Különben két öreg nagynénié az érdem, hogy letörték a vadságát. Ezek a szülei házában laktak, és örökös intelmeikkel meg aggodalmas fejcsóválásaikkal elérték azt, amit kívántak. Ezért nevezték aztán az *ő* leányuknak.

Még kis iskolásleány volt Nelly, midőn anyja betegeskedni kezdett. Így Nelly lassanként egészen az apjához húzódott. Egyetlen gyermek volt, és a viszony közöttük a legjobb lett. Örökölte apjának éles eszét meg tudásvágyát, miért is az iskolában ezt a gúnynevet adták neki: kékharisnya.

Nem egyszer üldögélt az apja íróasztala mellett, mikor az dolgozott, és így sokszor megesett, hogy az ő ötleteit is belevette a humoreszkjeibe. Az ötletei azonban rendesen nagyon visszásak és nevetségesek voltak, úgy hogy midőn Harven felolvasta azokat a nagynénik előtt, azok csak fejüket rázták, és így szóltak:

- Ugyan, kedves Harven, csak nem akarod ezeket kinyomtatni?

De ő mégsem húzta ki, hanem úgy küldte a nyomdába, és végül már annyira megszokta, hogy Nelly mellette ül, és fecseg, mikor dolgozik, hogy a távollétében sokkal rosszabbul dolgozott.

Különösen egy tárgy ragadta meg már a legifjabb években Nelly képzeletét: a Kelet. Talán nem volt monda, fordítás és útleírás, amit már mind könyv nélkül nem tudott volna. Harven ezért már régen megigérte, hogy egyszer majd magával viszi egy utazásra Kelet legérdekesebb vidékeire. Hogy melyik város legyen az utazás célja azt teljesen rábízta. Először Konstantinápolyra gondolt. De ezt azután teljesen kiverte a fejéből, és Damaszkust választotta, amely még érintetlen arab város volt. Anyjának hosszú betegsége miatt Harven kénytelen volt évről-évre halogatni igérete beváltását, midőn végre eltemették, elindultak az utazásra, amelytől Nelly élete legnagyszerűbb élményét várta.

Épen ezért, mert nagy várakozással jött Damaszkusba, bosszantotta, hogy az eddig épenséggel nem teljesült. De mégis bizton reménykedett a holnapban, és mialatt vacsorált, elmélyedve találgatta, hogy mit is fog az hozni.

Midőn befejezte meglehetősen hosszadalmas vacsoráját, és letette szervétáját, Emin egyszerre egész váratlanul fölemelkedett székéről.

Kivette szattyánbőr dohánytárcáját, és egy cigarettát sodort. Midőn kezét belesülyesztette a dohányba, kis ujján egy gyémántgyürű ragyogott föl. Ez annyira szikrázott, mintha a finom szálakra vágott dohány már is tüzet fogott volna.

Majd meggyújtva cigarettáját a gyertyánál, nehány lépést tett a szobában, és megállt a fölnyitott pianino előtt; közönséges európai pianino volt, amely még idáig is eljutott az imámok és a gyöngyházzal kirakott lantok városába. Ha az öreg Harven itt lett volna az étteremben, bizonyára diadalmasan szedte volna elő kis jegyzőkönyvét. Egy arab fekete nadrágban egy pianino előtt és hozzá még Damaszkusban! A mi képzeletünk máskép festette ki a Keletet.

Emin egy darabig cigarettával a kezében ott állt, és nézte a billentyűket. Sztambuli utazása alatt megtanult franciául, és hallás után meglepő könnyűséggel tudott eljátszani nehány egyszerűbb dallamot.

Letette a cigarettáját a pianino tetejére, lehajolt, és eljátszott egy rövid bizarr dallamot, amelynek nem volt sem kezdete sem vége, olyan volt mint egy mondat állítmány nélkül. S épen midőn a felhangok elcsendesedtek, és ünnepélyes marssá emelkedtek, egyszerre mintha az ördög szállta volna meg őket, hirtelen a magasba ugrottak, végül megálltak minden ok nélkül a taktus közepén. Csak a basszus tompa moraja zúgott még.

Azután a felhangok ismét sorakozni kezdtek mint az előbb, ép oly ünnepélyesen elrendezkedtek, és megálltak épen annál a taktusnál, mintha valaki bosszusan rájuk zárta volna az ajtót. Ilyen módon folytatódott a darab e rövid, megszakított és különös motivum körül.

Inkább csodálkozva mint érdeklődve figyelte Nelly ezt a különös muzsikát, és egészen megfeledkezett arról, hogy fölálljon az asztaltól, és eltávozzék. Bizonyos idegenszerű volt ebben a komor dallamban, valami, amit egészen más felfogás szerint költöttek mint a miénk, valami barbár, valami ősrégi.

Emin megállt az egyik taktus közepén, fölvette cigarettáját, leverte végéről a hamut, és kérdezte:

- Ösmeri kisasszony ezt az indulót?

Nelly nem-mel felelt, és most az egyszer nem tudta visszafojtani mosolyát, amely az arcán ült.

Emin megtartotta szokott komolyságát, de várakozása ellenére leült vele szemben az asztal másik oldalára.

- Ez igen szép török induló - mondta feltünő melegséggel, amit eddig nem mutatott, és ránézett - talán legelőször.

Hangja különös mély férfias hangsúlyt kapott. Elbeszélte, hogy ezt az indulót játszották Ahmed pasa katonái 1860. julius 9-én, midőn a néppel együtt leöldösték a keresztyéneket Damaszkusban. Ő akkor még csak újszülött apró gyermek volt, de hallomásból tudja, hogyan történt minden. A keresztyének házait lerombolták. Az égő üszök között halomban hevertek a hullák, feketén a füsttől, a hajuk lángolt, szemük kiszúrva, és fölvágott hasukból a belek kifordultak. Csak az asszonyokat kiméltek, és sok fiú megmentette az életét az által, hogy leánynak öltözött. Ez volt Iszlam rettenetes válasza a keresztes hadjáratokra és az európaiak vesztegetéseire Sztambulban. De ez a győzelem lett az Úr áldott városának szerencsétlensége. A keresztyének visszatértek, és bosszút álltak, rettenetes bosszút, mert az övék volt az évszázad. Nem úgy jöttek mint egykor a keresztes vitézek Balduin alatt fényes fegyverekkel; nem úgy jöttek mint a tatárok Ghazzan kán alatt, akik felégették a várost, kifosztották a fényes mecseteket, és az asszonyokat tevéik hátára kötözték; hanem úgy tértek vissza látatlanul mint a szellemek. Az ő uralmuk csöndben terjeszkedett mint a pestis. Olyan ellenség volt ez, mint a gonosz szellem, melyre seholsem tudtak rátalálni. Nem láthatták, nem foghatták meg, nem fejezhették le, és mégis mindenütt ott volt. A Libanon-kerület élére keresztyén kormányzó került, aki titokban és lassan, évről-évre, napról-napra előnyöket szerzett a keresztyéneknek a muzulmánok rovására.

A híres damaszkusi kovácsok titkos művészetét magával vitte Timur Szamarkandba és Choraszánba. A Velid-mecset hatszáz színarany lámpáját Omar ibn Abd el-Aziz pénzzé olvasztotta. Az önkormányzatot és a dicsőséget elrabolták a törökök Sztambulba. A selyemszövők, az aranyművesek és a faragómesterek művészetét eltanulták az európaiak. A bennszülöttek műhelyeiben megrozsdásodott a kalapács, elnémult a szövőszék, és a nyugati kalandorok úgy nőttek ki a földből mint a férgek egy rothadt testből. Megmérgezett kút lett Keletből. Akik csak elhaladtak a kút mellett, és lenéztek a vízbe, azok tisztának és csalogatónak találták. Azok azonban, akik mindennap ittak belőle, betegek lettek, és elpusztultak.

Nelly félfigyelemmel hallgatta az elbeszélést, körülbelül úgy, mint mikor egy iskolás gyermekre figyelünk, aki nagy szavakkal és túlzott hasonlatokkal beszéli el a hólapda-háború lefolyását.

Emin még tovább beszélt, és lelkesedése úgy emelkedett mint az accelerando egy fugában. Hangja komor árnyalatot kapott, és lassankint teljes komolysággal lekötötte Nelly figyelmét. Már nem vette észre annyira európai öltözetét, mikor beszélt. De egyben még mindíg ugyanaz maradt: még mindíg olyan rejtélyesnek és érthetetlennek tetszett. Nelly a bűvész csodálatos kalapjára gondolt: amelyet épen midőn átkutattak, és üresnek találtak, akkor egyszeriben szórja ki magából a legcsodálatosabb és a legkülönösebb tárgyakat.

Egy jó óráig, talán tovább is az asztalnál maradt, és hallgatta, anélkül hogy szólt volna valamit, anélkül, hogy észrevette volna, hogy a pincér számtalanszor betekintett az ajtón. Nem egyszer akart ellenvetést tenni Emin elbeszélésére és nézeteire, de belátta, hogy a saját szempontjai ő előtte ép oly idegenek és érthetetlenek mint ő maga. Azért inkább csöndben maradt.

Midőn végre fölemelkedett a székéről, nem hitte, hogy annyi ideig ült ott. Ismét visszanyerte mindennapi énjét, és az amerikai közönyös, hideg fejbólintásával megfordult, és az ajtó felé ment.

Midőn kinyitotta, habozva állt meg a küszöbön, majdnem feszélyezve. Ugyanis átláthatatlan sötétséggel állott szemben.

Emin, aki nem nézett utána, hanem elmerült tekintetével a gyertya fényébe, nem vette észre azonnal zavarát. Csak midőn zavarodottan lépett vissza a nyitva hagyott ajtóból a terembe, akkor fordult feléje, és azonnal megértette, mi riasztotta vissza. Fölvette a gyertyát, amely egyszerű francia réztartóban állott, és fölajánlotta, hogy világítani fog neki. Már régóta ismeri a szállót, fűzte hozzá.

Midőn kiléptek az étteremből, a szálló nagy és sötét udvarára jutottak, amely körül egy sor ajtó vezetett az egyes vendégszobákba.

- Azt mondták, hogy az én szobám a kilences számú lesz - mondta Nelly.

- Lássuk csak. Itt van a hármas meg a négyes, - felelte Emin, és megvilágította a szélcsöndes éjszakában a különböző ajtókat.

Nagy szökőkút csobogott a tágas és jókora márványlapokkal kirakott udvaron, úgy zümmögött, és fecsegett mint egy öreg mesemondó asszony. Erős rózsaillat áradt szét a virágcserepekből, melyek a szökőkút medencéje körül sorakoztak. Még tél volt, és a levegő egész hűvös volt, de olyan hűvös, amely inkább fölfrissítő mint kellemetlen. A tető fölött messzi csillagaival ragyogott az égbolt, tisztábban és nyugodtabban mint északon. A csillagok nem „pislogtak" mint nálunk. Csöndes fényben égtek a magos áttetsző pusztai légben. Ez a város mélységes csöndjével egyesülve valami csodálatosan nehéz álom látszatát keltette, mely nappal és éjjel egyaránt ott nyugodott Kelet fölött.

Lent két előre hajló sötét tető között látszott a Göncölszekér, egy felfordult kocsi, de sokkal lejebb mint az északi égbolton.

- Itt van bizonyára a hetes, igen, ez a hetes, - mondta Emin, feje fölé emelve a gyertyát. Azután: - Itt van a kilences.

Átadta a gyertyát Nellynek, aki megfogta az egyik kezével, míg a másikkal kinyitotta az ajtót. A gyertyavilágnál bizonytalanul fehérlett elő szobájában az ágya fölötti nagy fehér szúnyogháló. A küszöbön megfordult, a gyertyalángot kezével védte, melyen halvány pirosan tört át a fénye.

- Itt olyan csönd van, hogy azt hiszem, mintha valami elhagyott városban lennék, - mondta elgondolkozva, csak épen hogy mondjon valamit. - Szinte kellemetlenül érezném magam, ha nem hallanám a szökőkútnak, mondhatnám, emberi hangját.

- Bizony Damaszkust az alvó városnak is lehetne nevezni, - felelte Emin.

Nelly közönyösen és méltóságteljesen biccentett fejével, mint előbb, belépett a szobájába, és nyugodtan, egykedvűen bezárta az ajtót.

Minő gondolatok szökelhettek át ebben a percben Emin agyán, midőn egyedül állott az európai nő most lezárt ajtaja előtt, ő, a mohammedán, aki hozzá volt szokva, hogy pénzért vegyen asszonyokat? A Libanonon vehetett asszonyt nehány száz frankért és Sztambulban nehány ezerért. Négernőket, ha ugyan ezeket is az asszonyokhoz számítja, magában Damaszkusban is nagyon olcsón kaphatott.

Mit gondolt akkor, mikor látta, mily nyugodtan áll előtte a fiatal amerikai nő hálószobája küszöbén, nem gyermeki együgyüséggel és tudatlansággal, hanem a nyugati nő biztonságának tudatával és büszke ártatlanságával?

A bágyadt kék lámpából, amely még pislogó lánggal égett a kert boltíves kapuja fölött, egy halvány fénysugár esett az arcára. A fekete ruha láthatlanná tette alakját. Egyedül piros fezes

feje látszott mint valami sötét talány rejtélyes feje. Igen, az ő egész egyénisége egyenlő és egyenlőtlen talányokból volt összeállítva, melyeket egy nyugati sem lett volna képes megfejteni.

## V.

Nelly jól aludt, és csak későn délelőtt ébredt föl. Eminre alig gondolt többet mint a színházi este után arra a színészre, aki a szerepét szavalta. Ellenben igen örült Blumenbach doktor látogatásának. Nagyon kellemes és szórakoztató embernek tünt fel előtte. Már attól tartott, hogy a legközelebbi hetek nagyon egyhangúak lesznek, és ilyenkor igazán szerencse, ha a kéznél van olyan vidám és művelt társalgó mint Blumenbach. Eddig Kelet nem felelt meg várakozásának, bár a természete, ellentétben az atyjáéval, épen nem volt nagyon kritikus. Még mint iskolásleány egy fürdés alkalmával nagy nehezen menekült meg a vízbefulástól. Azóta ajándéknak tekinti az életet, és azt a régi közmondást tartja, hogy ajándéklónak nem kell a fogát nézni, így az életet is nagyon az eszmei oldaláról szemléli.

Lassan öltözködött, és már majdnem megcsipték egy párszor a nagy dongók, melyek bemásztak az ablak hasadékain, és a feje körül zúgtak. Olykor az ablakhoz ment, és ki akart tekinteni az utcára a barnára festett lezárt zsalugáteren keresztül. A távolból vidám beszélgetés csöndes moraja s egyes hangos, éneklő kiáltás hallatszott, mint csak a karneválnál, de semmi kocsizörej. A lépések is egészen másképp hangzottak itt mint nyugaton. Inkább vontatottak és lágyak voltak. Azért, mert a bennszülöttek papucsban jártak. A zsalugáteren keresztül láthatta az arramenők kaftánjának alsó szélét. Úgy tetszett neki, mintha egész processzió menne papucsban és hálókabátban. Olyan kiváncsi lett mint egy gyermek. Már előre csodálta ezt a varázslatos világot, mely a mai napon szeme elé fog tárulni; végre felöltözve, zsokésipkával a fején kilépett az udvarra.

Kint minden csöndes és néma volt. A levegő kellemesen hűvös és a sötétkék februári égbolt visszatükröződött a virágokkal körülvett medencében.

Atyja az egyik padon üldögélt, beteg lábát székre fektetve. A hosszú kocsiút után erős fájdalmai voltak, és azt mondta, hogy egész nap csendben fog maradni. Különben, amint elbeszélte, már volt kint a szomszédos kerteknél, de amint a kutyák meglátták a mankóit, olyan ugatást csaptak, hogy bosszusan visszafordult.

Mialatt Harven beszélt, a szálló tulajdonosa, Dimitri úr ment át az udvaron, és szuszogva lusta meghajlással üdvözölte őket, mert idomtalanul kövér volt. Dimitri úr igen gazdag, szürkehajú görög volt, tompa orral és nagy orrlyukakkal, az elmaradhatlan fezt a nyakára tolva. Úgy látszik, az az egyetlen kötelessége itt az életben, hogy minden reggel fölkelve kimenjen az udvarra, és meghajolva a vendégek előtt ismét lassan visszadöcögjön.

Alighogy Nelly megreggelizett, azonnal ki akart menni egyedül a városba, de Harven tanácsára végre legyőzte kiváncsiságát, hogy bevárja Blumenbach társaságát.

Hosszú és unalmas lett a nap. Nelly igazán megörült, midőn délután meghallotta a kapuból Blumenbach hangját.

Szivélyes és jókedvű volt, és szürke kalapját már fölcserélte egy cinóbervörös fekete bojtos fezzel. Na, ez könnyen ment. Azonban - mesélte tovább - most már úgy eligazodik a városban mint egy bennszülött, azonkívül délelőtt megtanult arabul beszélni, úgy hogy mindenki megérti, persze egyről-másról. De a legnagyobb gyönyörűsége az volt, hogy alaposan elvert egy csomó szemfényvesztőt, akik a gazdája házába tolakodtak. Amelyik bugyos nadrágot viselt, az unalmas volt. De amelyiken kaftán volt, arra élvezet volt ráverni, mert amint ütötte,

más és más hangot hozott ki a bő hálókabátból. Egy kígyóbűvölő hátán „Heil Dir im Siegerkranz”-ot játszotta el.

- Na, hanem hallották, minő drága madár a mi utitársunk monsieur Emin ibn el-Arabi? - szakította félbe a saját élénk előadását. - Azt mondják, hogy a legvadabb fanatikusok egyike. A régi költőnek, Muhi ed-din ibn el-Arabinak a leszármazottja, és maga is költ izgató arab verseket, melyek nagy népszerűséget szereztek néki itt a városban. Különben az a specialitása, hogy fölkeresi a kereszténveket, - képzeljék csak, azért hogy az iszlámra térítse őket - persze nagyon rosszul megy ez az üzlet. De azért az én szerb házigazdám nagyon becsüli ezt a sarlatánt, és a legjobb barátjának hívja. Egész éjjel monsieur Emin nemesszívűségéről és hihetetlenül magasztalt erényeiről mesélt históriákat, mintha valami uj próféta volna, vagy legalább is Damaszkus leendő szultánja akarna lenni. Bizony engem egész szivesen áttéríthetne monsieur Emin. Sokkal szívesebben ülnék négy édes kis feleség mellett, mint most senki mellett.

Nelly nehány apró ellenvetést tett Eminre vonatkozó kijelentéseire. Különben nagyon asszonyosan fogta föl a dolgot, és inkább azon volt, hogy övé legyen az utolsó szó, mintsem hogy megcáfolja. Egyáltalában nem törődött avval, hogy Emin ibn el-Arabi derék ember vagy nem.

Annál többet tépelődött erről a csodálatos városról, melyet most fog először meglátni a valóságban Blumenbach társaságában. Midőn Blumenbach egy darabig ide-oda fecsegett, érdekes ötleteivel az öreg Harvent is jobb kedvre hangolta, úgy hogy maga ajánlotta Nellynek, hogy menjen ki egy kis felfedező útra a közeli városrészekbe. Most fog tehát jönni a várva várt, ami után oly régóta sóvárgott.

Alig hogy kiléptek a szálloda kapujából, megállította egy percre az a festői látvány, amely meglepő rendben eléje sorakozott. - Keletről szövött képeink keltek itt életre.

Egy magas teve púpján hintázva közeledett Ábrahám fehér köpenyébe burkolva. A szőrös Ézsau ott aludt az utcán a ragyogó napfényben, míg Benjámin, mint szép vidám kis gyermek egy citrommal labdázott. Rebeka fején a nemesen formált nagy agyagkorsóval fölfelé ment a kút lépcsőjén, az utca közepén pedig a félmeztelen Jób ült még mindíg a hamuban anélkül, hogy egy cseppet is törődnék avval, hogy azóta egy nagy mohammedán város épült körülötte.

A napbarnította félmeztelen vagy fehérköpenyes bibliai alakok között lassan mozogtak az arab mesék kalifái, nagyvezérei, eunuchjai és koldusai. Nagy fehér vagy zöld turbánokat viseltek, sárga papucsot és világoskék kaftánokat, melyek valamikor prémmel voltak szegélyezve, de most már foltosak és kifakultak. Az arcuk ellentétben az előbbiekkel halványak. Kövér élvsovár törökök haladtak levantinok mellett, akik fezt, asszonyosan kerekre szabott kabátot, bő bugyogót és európai cipőt hordtak - ez a csúnya viselet felemásnemüséget adott mindegyikének. A különös tipusok és a tarka ruhák összevisszaságában egy fényesre lakkozott párisi fedett kocsi robogott elő. A pompás fekete lovak előtt, melyeket négerfiú hajtott, négy ifjú mezitlábas arab futott, lobogó fehér ingujjban, arannyal hímzett bársonykabátban és bottal a kezükben. A kocsiablakból bájos női fej tekintett ki, könnyedén burkolva a vékony fehér fátyolba, amely kacérul ráncolódott a haja és az alsó arca közé, míg fekete szemét és szemöldökét szabadon hagyta.

Kelet városai olyanok mint a romok: az új és a régi keveredik egymással. Mintha Keleten a sírok megnyíltak volna. Az ókor csöndesen ballag a jelen oldalán, mialatt a házak és a mecsetek, következő emberek képmásai, udvariasan meghagyják az ősrégi közfalakat, a bedőlt bazilikákat és a római diadalkapukat. Nincs itt rend, minden szabadon nő mint a virág az elhagyott kertben. A díszes korinthusi oszlopok gondosan fésült fejükkel ott állnak akármelyik mecsetben és a dór oszlopfő oltárul szolgál katholikus kápolnában.

Mint fehér kisértetek álltak az asszonyok földig érő kendőben és virágos, átláthatlan fátyolban az arcuk előtt a limonádéárus bódéja előtt. A limonádéárus éneklő hangon szólt vevőihez, és limonádéját Libanon havával hűtötte le. Azt megkóstolni olyan volt mint egy uj igazságot meghallgatni: először hideg borzongatja végig az ember hátát, de azután még többet akar belőle.

Az egyik mellékutcában a mészáros egy élő fekete juhot akasztott fel a kapujára, és egyetlen vágással leszelte a fejét. Finoman faragott piros farács mögött állt a borbély a műhelyében, és levetve tükörfényes koponyájáról turbánját épen eret vágott egy betegen. A vízhordó csöpögő kecsketömlőt cipelt. A gyümölcsárus szamara megrakva faedényekkel, melyekben ecetbe vagy sósvízbe rakott gyümölcsök voltak, csak lassan bicegett előre. A virágárus elnyújtott orrhangon énekelte: „Óh testvérek! óh testvérek! békítsétek ki az anyósotokat!" Közben magasra emelte azt a kis virággalyat, amit ráadásul szokott adni. Ennyi kevés kell, hogy kibéküljön egy mohammedán anyós!

Pompásan öltözött drúziaiak karddal és puskával lovagoltak almásszürke méneiken; kényelmesen himbálóztak a magasszélű nyeregben és a nagy négyszögletes aranyozott kengyelben.

Lent a keskeny, kövezetlen és deszkával födött árnyas bazárutcában úgy ültek az eladók kis bódéjukban mint a szentek a fülkéikben vagy a hiénák a ketreceikben. Sajnos ezen ketrecek ajtajai tárva-nyitva voltak.

Amott bibornyergek látszottak pisztolytokkal és rendkivüli magas támasztékkal, szinte trónusokhoz hasonlítottak. Másutt kantárszíjak függtek nehéz horgokkal, embermagas kovapuskák apró hajlított gyöngyházzal kirakott aggyal, tőrök, lándzsák, perzsiai páncélok és rézedények Bibar idejéből. Emitt sárgaréz asztallapok ragyogtak, hatalmas réztálcák és szép hosszú keskeny asztalok cédrus- és szandálfából. Amott díszes karcsú réz- és ezüstkancsók fénylettek, amelyekben a szolga a mosdóvizet kinálja ebéd után, mialatt ezüst- és aranyvirágokkal hímzett törülközőt visel a karján. Az ilyen kendőt csak a megnedvesített ujjheggyel szabad megérinteni; rendesen megtörülközni illetlenségnek tartanák.

Eladtak itt fehér zsebkendőket, arannyal hímzett selyem fejkendőket, piros fezt és a vidékiek számára barna gyapjusipkákat, melyek agyagcsuprokhoz hasonlítottak. Nagy halomban hevertek az összegöngyölített tarka szőnyegek. Az aranyműves ékszerei és drágakövei azonban gondosan el voltak rejtve, elzárva mint az asszonyok.

Lehetett itten találni hosszú parafapipaszárakat kék vagy piros selyemmel vagy épen aranyfonállal körülcsavarva. Némelyike majdnem négy láb hosszú volt, míg maga az agyagból barnára égetett pipa alig volt nagyobb egy gyermekkéznél. A régi mesterek nőalakjaira emlékeztettek, melyek hosszú testükön kicsiny fejet viseltek.

Amott egy különös beduin vízipipa látszott, mely bugyborékol mint a teve és úgy szaglik - úgy szaglik mint a tanyai kocsislegény kamarája kora reggel. Az egész ezüst- vagy aranylemezzel kirakott kókuszdióból áll, amelyből két hosszú cső nyulik ki mint kövér pók testéből a lábak. Az egyik cső végét beteszi a beduin tumbakjába, a füstöt pedig a vízzel teli kókuszdión át szíjja a másik csövön, amelynek a végire szilvaalaku szopókát erősít. Ilyen pipát elszívni annyi mint megcsókolni egy cserkesznőt; addig nem hagyja abba az ember, míg az ajka dagadni és fájni nem kezd.

Sötét, pinceszerű boltjában ült a pecsétnyomóárus vésővel a kezében. A madráctömő puha párnára dőlt, az árt két fehér fogsora között tartotta, és szemét két fekete vonássá hunyorította össze.

A pék szamara lassan cammogott hátán széles tepsüvel. A tepsü tele volt kerek frissen sült zsemlyékkel vajjal vagy szőlősziruppal bevonva. Ezekből enni annyi mint a szultán öreg anyjával szeretkezni: az ember kövér és jómódú lesz, és az egész világ irígyelni fogja.

Nelly meglepetéssel tapasztalta, hogy az alvó városban élénk élet és tevékeny szorgalom uralkodik. De mindezek a tarkán öltözött, kiabáló vagy fecsegő emberek inkább álomképnek mint valóságnak tetszettek. A zaj egészen más volt mint egy nyugati városban. Elfojtott volt. Valami csodálatos félénkség rejlett ebben a zajban. Mint az élet olyan házban, ahol félnek, hogy felköltik az alvót, vagy zavarják, aki már holtan fekszik. A munka sem folyt itt úgy mint nálunk, sőt egész másképen. Úgy tetszett, mintha kizárólag a maguk számára és tetszésére dolgoznának. Vidám mosolygó napi munka volt ez, mely épen csak a legszükségesebbre szorítkozott. Nem is látszott ez komolynak, inkább csak játéknak a szerszámokkal.

Egy szűk mellékutca a Suk el-Kumele-re „a tetvek piacá”-ra nyílott, Syria óriási ócskás boltjára. Itt adtak és vettek civakodva, alkudozva régi fakó és rongyos ruhadarabokat. A bazárok fényes árui mellett olyanok voltak ezek a rongyok mint a hervadt és az út porába eltaposott virágok a piszok mellett. A keresztyének széttaposott papucsai testvériesen megférték itten a mohammedánok sárga csizmái és a beduin asszonyok rövidszárú csizmái mellett, melyeket a férjüktől kaptak valamikor jegyajándékba. Ilyenekbe felöltözni olyan mint öreg özvegyasszonynyal házasságra lépni: az ember kap ugyan valamit, hogy cipelje, de az semmit sem melegít, és mindenki bolondnak tartja.

Alacsony házak között barnás erkélyekkel, melyeknek ablakait ízlésesen faragott farácsok, olykor csak fatáblák díszítették, szinte habozva közeledtek végül a félelmesnek látszó könyvbazárokhoz.

Több lépcsőfokon kellett lemenniök, mintha kriptába szállnának le, a földalatti Damaszkusba, ahol a régi idők nagy emberei már csak mint szellemek élnek. Örömet, meghatottságot és félelmet éreztek egyszerre.

Túl a bazáron a messzeségben homályosan tűnt elő Velid mecsetje, a város legelőkelőbb szentélye és iszlam egyik legszentebb épülete. A nyitott fali szekrényeik mélyében viaszksárga arcu öregek és ifjak ültek nagy, egykor zöldszínü turbánnal a fejükön, és figyelmeztető pillantással mérték végig az arramenőket, vagy megvetően hátat fordítottak. Ezen komor alakok mögött elsárgult arab kéziratok, uj és régi könyvek hevertek. A könyvárusok úgy ültek ott, mintha az atyák szellemei vennék őket körül, gondolatban azokkal beszélgetnek, azokat hallgatják, amint a kiolthatatlan gyülöletet prédikálják a békezavarók ellen, a napnyugati országokból belopózkodott bitorlók ellen.

A mellékutcában nehány piros papucsos keresztyént és nehány fekete turbános zsidót láttak. Inkább kerülőt tettek, csakhogy a félelmes könyvbazárba ne lépjenek.

Itt néma csönd uralkodott. Egy árus sem szólította meg az arramenőket. A kofák nem kináltak gyümölcsöt és virágokat. A sovány és farkashoz hasonló kutyák nem szaglásztak morzsák után, hogy éhségüket csillapítsák. Itt nem tolongott tarka sokaság. Ez a bazár elhagyott volt, csak kevesen keresték fel. Az a nehány vásárló halkan beszélt, szinte suttogott, és szürke szakállukkal valamennyi olyan öregnek látszott mintha a saját fajuknak az öregségét képviselték volna. A Koránból vett aranybetűs mondások a bódék fölött úgy ragyogtak mintha foszforral írták volna föl. Fent a tetőn apró madarak csicseregtek, és fészket raktak. Madinet Isa minaret körül, ahová Jézus fog leszállani az utolsó napon, galambok turbékoltak. Pinceszerű nyirkos levegő hűsítette az arcot, és a messze távolból ide hallatszott a többi bazárok tompa zajongása.

Nellynek és kisérőjének csak nehány lépést kellett tenniök, hogy a nagy Szaladin sírja előtt álljanak, vagy azon kupola előtt, amely alatt Bibar, a keresztes vitézek réme alussza örök

álmát. Azért sem kellett messzi menniök, hogy elérjék Nureddin pompás mauzóleumát. Most érezte csak Nelly, hogy mily messze van Nyugat, és ezt a távolságot nem az utazási napokkal kell mérni, hanem évszázadokkal. Már a város többi utcái, amelyeket bejárt és a bazár között legalább kétszáz év fekszik. Itt még a maga eredeti mélységes komolyságában él Iszlam, telve kiolthatlan gyűlölettel és mérhetlen szelídséggel - mint a próféta leánya, aki midőn ezer halált prédikált, leírta a Korán első szavát: Istennek, a jóságosnak, a kegyelmesnek nevében.

Nelly figyelmét annyira lekötötte, annyira megragadta ez a néma, a régi korból való kép, hogy nem is vette észre, amint a fiatal könyvárus inasok félig gúnyolódva félig fenyegetve integettek felé.

Elmélyedéséből csak akkor riadt föl csodálkozva, midőn látta, hogy Blumenbach egész kedélyesen megszólított egy arramenő arabot. Látta amint régi ismerősként a vállára ütött e szavakkal:

- Jó estét monsieur Emin Ibn el-Arabi. Nem hittem volna, hogy épen itt fogunk találkozni.

Az arab, aki fehér turbánt és világoskék, prémezett kaftánt és hegyes sárga papucsot viselt, lassan megfordult, és szigorú, majdnem szemrehányó pillantással mérte végig Blumenbachot.

Csakugyan Emin volt. Már kora reggel elhagyta a szállót, és hazament. Levette török-francia útiruháját, és most olyan öltönyben állott előttük, amely sokkal jobban illett rá. Még inkább idegenszerűnek, zárkózottnak és félénknek látszott, mint tegnap. Néhány üres udvarias francia szó után távozni készült, és Nelly nagyon jól megértette, hogy a szokás nem engedi meg neki, hogy egy nővel és egy európaival a nyilt utcán társalogjon.

Blumenbach azonban nem gondolt semmivel, mikor hangulatban volt, és nem tudva fékezni közlékenységét, a következő vigyázatlan tréfát eresztette ki:

- Nem, monsieur, jöjjön csak velünk. Azt szeretném, ha igazi bennszülött keletivé csinálna, és azért szerezzen nekem egy kis háremet, mi?

Emin szeliden levette a kezét a válláról, megfordult, és szó nélkül tovább ment.

- Ejnye, ejnye, - súgta Blumenbach - bizonyára a tyúkszemére léptem... De engedje meg, hogy nevessek egy kicsit a mi jó Eminünkön.

- Miért akar nevetni? - kérdezte Nelly élesen.

Blumenbach meglepetve nézett rá, ő pedig érezte, hogy egész a füle tövéig elpirult.

Csendesen folytatták útjokat az élénkebb utcák felé.

Midőn visszatértek a szálló udvarába, nagyszerű hangulatban találták az öreg Harvent. Mindenfélét összevásárolt az arab vándorkereskedőktől, akik egész délután ostromolták a szállót. Egymásután mutogatta a legkülönfélébb cikkeket, melyeket egy kőasztalon halmozott össze.

- Látod, - ujjongott - itt van egy valódi arab fejkendő - Lyonból. Itt van egy pár hímzett selyembugyogó a szent-galleni kanton egyik gyárából - íme egy fátyol, valamelyik szemérmes háremszépség fátyola - Glarusból! Ez meg egy igazi damaszkusi tőr - nézd micsoda kidolgozás - Sheffieldből! És - most jön a legjobb - egy korsó valódi angol pale ale - Damaszkusból!

Komikus arcot vágott, Mekka felé fordult, karjait mellén keresztbe fonta, és az arabokat utánozva szótagolva mondta:

- Óh! Damaszkus! Te drága forrás! A te vizedből inni annyi, mint hamisított pezsgőt inni: az ember azt hiszi, hogy valami távoli ország szőlőjének nedvét kóstolgatja, - pedig csak köszméteszaftot iszik a szomszédja kertjéből.

## VI.

Hat hetet töltöttek már Harven és leánya Damaszkusban, anélkül, hogy máshová vágytak volna. Sohasem unták volna meg, hogy a tarka népség között sétálgassanak, és Harven maga is bevallotta, bár nem egyenesen, hanem kerülgetve, hogy Damaszkus a legérdekesebb, amit eddig egész életében látott.

Blumenbach is hamarosan sok pácienst szerzett. Sőt a keresztyén negyedben egy kis házat is vásárolt. Hogy honnan szerezte a pénzt hozzá, azt senki sem tudta, de nem is kérdezte senki. A ház földszintjén egy asztal és két szék beállításával gyógyszertárat rendezett be, ahol maga készítette az orvosságait. Különben a rendelései nagyon egyszerűek voltak, és Isten tudja, hogy valami mást is kiadott volna mint hashajtót apró csomagocskákban. De a betegeket nyakra-főre meggyógyította, és ez volt a fő.

De ő nem elégedett meg a doktori hivatásával, hanem egyszerre csak szerb konzul is lett. Senki sem tudta megmagyarázni, hogyan történt ez, de nem is próbálták megmagyarázni, mert Keleten úgy él az ember, ahogy akar, és ha akar lenni valami, hát az igen könnyen megy. Tehát ő is konzul lett, és a kapuja fölött ott díszlett a szerb királyi címer bádogra festve a gyógyszertári cégér mellett. A Hotel Dimitri vidám bugyos nadrágú kapusát is a szolgálatába fogadta. Ez is igen egyszerűen ment.

Egy napon megfogta a fülét, és megkérdezte:

- Hogy hívnak?

- Szkandar.

- Tudsz menni tíz percig anélkül, hogy leülnél?

- Igen, ha muszáj.

- Tudsz ülni tíz percig anélkül, hogy elaludnál?

- Igen, ha muszáj.

- Jól van. Beállsz a szolgálatomba, és te léssz a szerb konzulátus kavasza, mert derék fickó vagy.

Azóta Szkandar ott ül naponta egy széken a szerb konzulátus előtt, ezüsttel hímzett kabátba öltözve és egy hosszú ezüstgombos botra támaszkodik - anélkül, hogy elaludnék.

Emin a találkozás után nehány napra bejött a szállóba, hogy kimentse magát Nelly előtt. Blumenbach tolakodása megsértette. Ha a könyvbazár fanatikus árusai megsejdítették volna meggondolatlan, talán ártatlan tréfáját, nagyon könnyen kellemetlen jelenet származhatott volna belőle. A maga részéről, mondta Emin, bizonyos ellenszenvvel viseltetik ez iránt a keresztyén szerencselovag iránt.

A könyvbazárról való beszélgetés közben Nelly azt a kívánságát fejezte ki, hogy szeretne egy arab könyvet közelről megnézni. Másnap megjelent Emin több arab könyvvel a hóna alatt. Arab költeményeket olvasott föl, és lefordította. Különösek voltak ezek, gyakran találékonyak, hízelkedők, megragadók, néha egyenetlenek, mint a szakadozott fényes brokát, máskor megint homérian csiszoltak és egyszerűek.

Harven élénk kíváncsisággal hallgatta, és sokszor jegyezgetett a kis könyvébe. Lassanként szokássá vált, hogy Emin délelőttönkint meglátogatta őket. A kert citromfáinak árnyékában szavalta a régi arab költők verseit olyan mély komolysággal, mintha prédikálna.

Nellynek úgy tetszett, mintha kanyargós csodálatos utakon, szűk zegzugos utcákon vezetné őt Kelet szíve felé, amely a mi történetünk, a mi tudományunk, bibliai mondáink, szokásaink és erkölcseink bölcsője volt. Az ő előadása azon mondák forrásait tárta föl, amelyeket mi a kíváncsiságtól dobogó szívvel és fölizgatott fantáziával hallgattunk anyánk térdén, mielőtt a való élet elárasztott volna hidegségével, meztelenségével és küzdelmével.

Nem volt többé az a félénk és zárkózott ember, aki velük utazott a postakocsin. Az arab ruha egészen megváltoztatta. Nagy fekete szempárja lelkesen villogott elő komoly arcából, melynek a turbán és az egész öltözet bizonyos szigorú jelleget adott.

Igen gyakran becsukta a könyvet és beszélni kezdett Keletről és annak hanyatlásáról. Mégis úgy tetszett Nellynek, hogy sohasem merte föltárni nyiltan egész lelkét. Minél többet beszélt, annál idegenebb volt előtte. Az ő gondolatai egész más kerékvágásban haladtak mint a Nelly-é. Ő máskép látott, és máskép érzett. Ő az állításait és bizonyítékait más cél felé vezette, mint ahogy azt Nelly tette volna. Azt gondolta magában, hogy ha az atyjának le kellene rajzolni egy keleti embert, akkor lehetetlen feladat előtt állana, valami teljesen idegenszerű előtt, melyet egy nyugati meg nem ért, keresztül nem lát, és nem tud leírni.

Eszébe jutott, hogy a nyugati írók leülnek otthon íróasztaluk mellé, és egész kedélyesen megrajzolják valamelyik szultánnő jellemét, körülbelül úgy mint az anyósukét, és a hihetetlenül igazságos szultánét mint egy becsületes postamesterét. Észrevette, hogy úgy vagyunk Kelettel mint a túlvilági élettel: akik sohasem látták, ritkán haboztak, hogy minden apró részletében leírják. De épen azok a szerencsések, akik látták a Keletet, azok is alig tudnának teljes tiszta képet adni olyan keleti férfiről mint amilyennek Emin mutatta magát. Talán a körvonalát, a vázlatát meg lehetne adni, de maga a belső tartalom mindíg homályos, hiányos maradna. Emin különös keveréke volt az ellentéteknek; olyan volt mint egy szekrény rejtekfiókokkal: a tolvaj azt hiszi, hogy már kiürítette, pedig talán a legértékesebb még rejtve van. A régi egyptomi istenekre gondolt, melyeknek ugyan emberi testük volt, de rejtélyes, érthetetlen szörnyfejük.

Nehányszor megfájdult Harven beteg lába, és ilyenkor kedvetlenül a szobájában maradt. Nelly egyedül ült a fiatal arabbal, aki nagy szemeivel veleszületett tisztelettel nézett rá, mialatt beszélt.

Egy délelőtt elmaradt Emin. Csak délután jött, mikor Harven a megszokott tanulmányútjára ment a bazárok közé.

Az udvar izzott a napfényben, Nelly meg Emin kénytelenek voltak a citromfák mögötti szögletet fölkeresni, hogy árnyékban legyenek. Majdnem eltakarták őket az erősen illatozó fák és a tarka cserepes virágok, melyek mindakét fát gyűrűben körülvették.

Most az egyszer nem hozott Emin könyveket magával. Miután emlékezetből elmondta nehány költeményét, de elfelejtette franciára fordítani, elkezdett beszélni az Úr áldott városáról. Nelly ennek a városnak csak a ruháját ismeri, de nem a szívét, mondta meleg csengő hangon. Meg kell igérnie, hogy atyja társaságában már holnap fölkeresi a lakását, hogy megnézzen egy arab otthont.

Minő rend és tisztaság uralkodik belül ebben az ezer apró házban, melyek vasrácsaikkal és csukott ablakaikkal olyan ellenségesnek látszanak az idegen előtt. A szorgalom honol ott ezekben a magános otthonokban, melyek apró államok az államban; de az arab csak a jelenért dolgozik, sohasem messzi bizonytalan célért, értelmetlenül és könnyelműen föláldozva a

rövid földi boldogságot. A jelen csöndes, békés boldogsága volt iszlam alapgondolata. Iszlam már a földön a paradicsom fényét akarja látni és nem a pokolét. A mohammedán belátta, hogy a mi egyedül a miénk az életben az a *ma*. Mindent szeret, ami kellemessé teszi a jelent. Ezért szereti a pompát, amely a bársonyt a daróc fölé emeli. De azért nélkülözni tudja a pompát is, mint a próféta tette, midőn maga fejte a nyáját, és maga foldozta meg cipőjét. Ha valaki megkérdezné, hogy miben áll Keletnek a szépsége, azt kell felelni: a múlt csöndes örömében. A fehérre festett minaretek körül galambok turbékolnak, az árusok tréfás mondásokkal kínálják árúikat, és a rongyos szegények énekelve koldulnak. Az épületek nem pihennek mint Nyugaton nehéz nyomott boltíveken és oszlopokon, melyek szinte sóhajtozni látszanak terhük alatt. Még a város falainál, az erősségeknél és börtönöknél is karcsú oszlopok ragyognak és könnyű patkóívek, amelyek nem izzadva és görnyedve hordják az épületeket, hanem mintha a földből nőttek volna ki, mint a kertek pálmafái és banánjai. De a mohammedánnak nemcsak az otthona és a városa fölött lebeg játékos, mosolygó öröm, hanem a sírja fölött is. A keresztyének temetői félelmet ébresztenek; a muzulmánok napfényes sírhelyeihez még eljut az élet költészete mint egy asszonykéz szelíd simogatása. Elbeszélte, hogy Sztambulban apró gödröcskék vannak a sírköveken, ahol az esővíz összegyűlik, úgy hogy a ciprusokon csicsergő madarak ihatnak belőlük. Leírta a szultánok mauzóleumait, a turbákat, melyek a város közepén a legnépesebb utcákon épültek, hogy a szultán porladozó teste még a sír álmában is hallhassa az élet zsivaját, melynek gyönyörűségét egykor maga is élvezte. Ezek a turbák még most is az élet gyönyöreiről beszélnek. Kerevetekkel, karszékekkel és ingaórákkal vannak bebútorozva. Az íves ablakok aranyozott és tarkára festett rácsozatán áthangzik a kertekből a szökőkutak csobogása, és áthatol a virágillat.

Emin fölemelkedett, miközben beszélt. De nem tett semmi heves mozdulatot; minden mozdulata tudatos, mérsékelt volt tele férfiassággal. Még a legszegényebb és legrongyosabb arab magaviselése is annyira mértékletes és méltóságos, hogy akármelyik nyugati hercegnek becsületére válhatna.

Az arca épen azt a komoly derűt mutatta mint mindíg. Még a legkisebb mosoly sem látszott rajta, de a szemei ragyogtak. Nelly bizonyos csodálattal szemlélte, és nem akarta a legkisebb ellenvetéssel vagy kérdéssel sem félbeszakítani. A felfogását továbbra is idegenszerűnek tartotta. Bár néha úgy tetszett neki, hogy az örömről szóló gondolatai már régi ismerősei, melyeket ott látott ólálkodni a nyugati otthonok és városok körül, de csúnya modernizált ruhába öltözve. Úgy tetszett neki, hogy a Kelet öröm-tanát már otthon fölfedezte szerény dalokban és költeménykötetekben elrejtve mint az ősrégi klasszikus hárfát egy modern pianino banális burkolatában.

Emin megkérdezte tőle, hogy komolyan hiszi-e, hogy az a faj, mely a jelen csöndes örömét vallássá emelte, lehet olyan gyűlölködő és vérengző, mint azt állítják. Nem, ez a faj olyan, mint a teve; a teve is egyike a legjámborabb és legbékésebb állatoknak, de ha fölingerlik, fékeveszett haragra lobban, és képes megharapni és eltaposni a saját gazdáját. A keresztyének fölháborító rablóhadjáratai a keresztes vitézek idejében alapozták meg mind azt a gyűlöletet és fanatizmust, amely még mindíg él Keleten, és állandóan bosszú után kiált. Eredetileg az arabok nem gyűlölték a keresztyéneket. Elbeszélte Szaladin nemeslelkű és fölvilágosult szelídségét a keresztyénekkel szemben. Sőt elmondta azt a régi mesét, hogy Harun er-Rasid elküldte Nagy Károlynak a szentsír kulcsát. Rámutatott Omár kalifa kiméletére a meghódított Jeruzsálemmel szemben. De az volt Kelet legnagyobb szerencsétlensége, hogy a területén volt a keresztyének Jeruzsálemé, mint ahogy Nyugat szerencsétlensége lenne, ha a muzulmánok Mekkája Németországban feküdnék.

Bár Emin részrehajlóan beszélt a saját faja érdekében, de azért Európa elleni gyűlölete mögül elővilàglott az ő előítéletnélküli lelki nagysága, mely megragadóan hatott. Ez annyira meg-

hatotta Nellyt, hogy könny tolult szemébe, midőn oly tisztelettel beszélt a vallásalapítóról, akiért a keresztesek Palesztinába vonultak. Ez nagyon különbözött attól a meggondolatlan előítélettől, melyet ő Nyugaton hallott Mohammedről, akit egyszerűen csak szegény csalónak mondanak. Önkéntelenül magával ragadta Nellyt Emin élénk leírása. Szinte maga is érzett valamit az ő hitéből és gyűlöletéből a keresztesek ellen, és örült, hogy végre kiűzték őket, mint ahogy örül az ember valami gonoszság megbüntetésének.

Midőn Emin észrevette meghatottságát és kíváncsiságát, amellyel őt nézi, zavarba jött, és elhallgatott.

Egy darabig csöndesen hallgatott fejét lehajtva. Azután fölnézett, és az arca épen olyan komoly volt mint mindíg. Hirtelen hozzálépett, és fejét két kezével magához ölelte, és megcsókolta.

- Édes kis galambom! - suttogta csöndesen.

Az egész nagy udvar aludt a délutáni melegben, elhagyott és néptelen volt. Szunyogok zümmögtek a fákon, a szökőkút csobogott, míg az aranyhalak mozdulatlanul és álmosan pihentek a nagy medence mélyén.

- Édes kis galambom! - mondta mégegyszer, és többször megcsókolta, és dédelgetve megcirógatta a haját.

Azután elengedte a fejét, és kezével végig simított a saját arcán mintha valami álmot akarna elűzni. Hirtelen ismét lehajolt, Nelly fejét a keblére szorította s újból megcsókolta többször egymásután hosszasan, szenvedélyesen.

- Édes kis galambom! Ugy-e meglátogatsz holnap? Adjon az Isten jó éjt!

Visszalépett, a kezével intett, és lassan, habozva eltávozott.

Nelly nem látta. Nem is tudta eleinte, hogy elment már, vagy még itt van, és őt nézi.

Először bosszúságot érzett. Bosszankodott önmagára, hogy nem volt elég erélyes és már a legelső közeledésénél nem taszította vissza. De az ő merészsége is megdöbbentő volt. Minden olyan hirtelen és váratlanul jött. Ha legalább előzetesen nyilatkozott volna valamiképen! Vagy legalább megelégedett volna, hogy a kezét vagy a homlokát csókolja meg, de épen az arcát! És ahogy megcsókolta. Úgy érezte, hogy rendre kell őt utasítani vagy nyiltan és fölényesen megsérteni.

Mint valami megalázás úgy égették a csókjai. Ezáltal akarta megmutatni, hogy egy színvonalra helyezi őt is a Kelet asszonyaival, akikkel a férfiak minden tisztelet nélkül kényükkedvükre bánnak el. És hozzá még odáig merészkedett, hogy megkérte, látogassa meg a következő napon. Azt képzeli, hogy ezek után megengedi neki, hogy minden úgy legyen köztük mint eddig. Persze az ő nevelése és szokásai, némileg megbocsátanak neki. Azonkivül meg volt győződve, hogy a hirtelen hangulat hatása alatt cselekedett és nem megfontolva. Tulajdonképen magára haragudott inkább, és szégyelte, hogy még mindíg annyira izgatott. Hát még gyermek? Valami borzasztó történt? Hiszen alapjában véve nevetni kellene mindenen. Ha az apja látta volna ezt, akkor a legmulatságosabb novelláját írta volna meg.

Az egyedüli, amit tennie kell - végezte be bosszantó önvizsgálatát - nyugodtan venni a dolgot és kinevetni az arab poétát. Ő maga fogja inditványozni, hogy látogassák meg holnap. De a legelső alkalommal tettetett egykedvűséggel és sértő módon fogja figyelmeztetni, hogyan kell viselkednie nyugati nők társaságában. Most nem gondol többé az egész dologgal. - De mégis csak megtette.

Hogy egy arab megcsókolta - gondolta ismét fölhevülve, - olyan mintha egy inas csókolta volna meg.

Midőn az apja lejött, túlságos vidámságot mutatott, hogy elrejtse bosszankodását. Tréfálkozott, sakkot játszott vele, és ügyes vidám szójátékokat mondott. Bár az egész éjjel le nem hunyta a szemét, mégis reggel azt mondta, hogy még sohasem aludt ilyen jól.

## VII.

- Dahrak, dahrak, (a hátadra, a hátadra)! - kiabálta Szkandar a bazár zür-zavarában, és emelgette botját, melynek ezüst gombján a szerb címer fénylett.

Mögötte Harven, Nelly és Blumenbach mentek - az új konzul, aki ma épen nem volt tréfás kedvében. Nagyon komoly ügyben akar Eminnel beszélni. A dolog úgy áll, hogy az a szerb, aki kezdetben Blumenbach házigazdája volt, és aki nem tudni mi módon szerb konzullá tette, nagyon különös gondolatra jutott. Mindennap tárgyalt Eminnel, és sokszor kifejezte Blumenbach előtt rokonszenvét Kelet iránt, de most már még tovább ment. Elhatározta ugyanis, hogy két kiskorú fiával együtt áttér az iszlam vallásra.

Már többször megtörtént ugyan, hogy valamelyik keresztyén mohammedánná lett, de az mindíg nagy feltünést keltett. Blumenbach erősködött, hogy ez valóságos skandalum, és elhatározta, hogy mint konzul beleavatkozik a dologba. Különben is, magyarázta, konzuli kötelessége, hogy fenntartsa Európa tekintélyét.

Szkandar kicsi, gyerekesen együgyű arca ragyogott az örömtől. Pelyhes bajuszkáját megpödörte, és botjával szaporán osztotta az ütéseket jobbra-balra.

Elhaladtak Nureddin sírja mellett, és az egyik szűk utcában megálltak egy alig látható kapu előtt. Ez volt Emin lakása.

Szkandar kopogott botjával, és egy eunuch, akit Liliomok Őrzőjének neveztek, dugta ki fekete fejét. A kaput ismét hirtelen becsukta, és az nehány percig zárva maradt, hogy a ház asszonyai, ha esetleg a kertben tartózkodnak, visszavonulhassanak.

Midőn a kapu másodszor föltárult, Liliomok Őrzője a szívére és homlokára szorítva fekete kezét, könnyedén meghajolt, és bevezette a vendégeket a keskeny, görbe folyosóra. Már azt hitték, hogy Emin a vakondok módjára lakik. A folyosó azonban rövid volt, és nemsokára tágas udvarra jutottak, mely épen olyan fényes volt, mint amilyen szegényes a bejárat. Fátyolozott szépség az arab ház, pompás ékszer közönséges szekrényben.

A kert északi részén vörösre és sárgára festett árkád vonult végig patkóívekkel és karcsú oszlopokkal, folyondárral körülfutva. Virágcserepek sötétvörös rózsákkal vették körül a halkan csörgedező szökőkutat. Semmi óra nem ketyegett, és semmi torony óralapja nem mutatta az időt. Úgy tetszett, mintha minden mozdulatlanul megállt volna, függetlenül a napoktól és az évektől, elválva az egész világtól. Mintha valamelyik gazdag rómainál lettek volna Krisztus születésének idejében. Nelly szinte azt hitte, hogy az emberiség hiábavaló harcokban élte át a tizennyolc századot, anélkül, hogy nagyobb boldogsághoz jutott volna, mint amilyent már akkor is bírt.

Ez az arab otthon tágas udvaraival elvarázsolt tündérkert volt a város közepében, egy kis világ önmagában, ahol a ház ura az egyedüli isten. Itt élt ő, nem törődve az idő folyásával, gondtalanul élvezve a napokat, míg a fatalista nyugalmával örökre elszenderül, és megkapja sírját ott a dombokon a város falain kivül, ahová még eljut a futóhomok ősatyáinak pusztáiról.

Amint a legtöbb arab család egész vagyona egy matrác, egy kancsó, egy lábas és egy szőnyeg, úgy ebben a gazdag házban is bizonyos egyszerűség uralkodott a pompában. Az egész némileg primitívnek és ideiglenesnek látszott. Mintha a bennszülötteknek csak nehány rejtett

zárt kellett volna itt-ott fölnyitni, hogy összeszedjenek mindent, az íveket és az oszlopokat, mint Izrael tabernakulumát, és fölrakják a tevékre, hogy tovább vándoroljanak Kelet felé a sivatagokra, hol távol a Nyugat szenvedéseitől és izgalmaitól Iszlam szelleme uralja még a természet boldog gyermekeit.

Kelet ekkor hódította meg egészen Nelly lelkét.

Jón oszlopos tornácon át, melyet bizonnyal az ókorból tolvajlottak el, egy másik az előbbihez hasonló udvarba jutott. Úgy vette észre, hogy Emin háza egyptomi templomhoz hasonlított kissé ellenséges és várszerű külsővel, fényes előudvarral és végül egész sor csodálatos kamarával. Egy pillanatra sem feledkezett meg azonban arról, hogy ő haragszik ennek a templomnak az istenére, és hogy ezt az első percben értésére fogja adni.

Liliomok Őrzője két széket hozott az urak számára és egy gyöngyházzal díszített cédrusfa kávéasztalt. Azután kézmozdulattal kérte meg Nellyt, hogy kövesse a mellékajtón.

Kissé kényelmetlenül és anélkül, hogy szólhatna hozzá egy szót, mert csak az arab nyelvet érti, szinte gépiesen engedelmeskedett intésének. Midőn habozva átlépte a küszöböt, egész sor fiatal asszonnyal találta magát szemtől-szembe.

Nagyon meglepődött, és csak nehezen sikerült legalább látszólag megőrizni a veleszületett biztonságot mozdulataiban és arckifejezésében. Nem gondolta, hogy Emin lakásában a hárembe fogják bevezetni. Eszébe sem jutott megkérdezni, hogy Emin házas. Azt hitte, hogy egyedül lakik, legföljebb nehány szolgával, és majd neki és apjának sorban bemutatja szobáit és kertjeit. Mást igazán nem várt.

Tehát nem elég, hogy megcsókolta és pedig olyan módon, hanem még hozzá már házas is. Úgy érezte, hogy tapintatlan merészsége most még kevésbbé megbocsátható. És ugyan hány ezek közül a felesége? Biztosan valamennyi - már keleti felfogás szerint - vagy talán csak azt a két kis kövér nőt, akik drágább öltözettel válnak ki társnőik közül, tekinti igazi feleségeinek.

Ez a két nő halvány piros nem épen tetszetős bugyogós selyemruhát viselt. A többiek egyszerűen fehérben voltak és illő távolságban, mint mozdulatlan szobrok, karjaikat mellükön keresztbefonva várakoztak.

Nelly olyan zavarban volt, és annyira nem tudta legyőzni kínos hangulatát, amely egészen hatalmába kerítette, hogy egész lelkéből megbánta, amiért ezt a látogatást tette. Úgy érezte, hogy ő a finoman művelt, társaságban forgott nyugati hölgy, elfogódott és ügyetlen ezek előtt az alsóbb rangú arab nők előtt. Megalázva érezte magát - majdnem úgy mint az a nő, akit a kedvese felesége elé állítanak.

A nagy pompás boltíves terem, melynek tekintélyes magassága volt, egy sor színes ablakból tompított, misztikus világítást kapott. Ezek egészen a mennyezet alatt voltak. A terem felét szőnyeggel borított magaslat foglalta el a fal mentén alacsony selyem diványokkal. Három tükörasztalkán három régimódi európai ingaóra állott mutató és inga nélkül. A diványokon nehány fehér horgolt terítő látszott, milyeneket az európai nagynénik és keresztmamák a hatvanas években karácsonyi meglepetésül készítettek. A falakon gipszdíszítések ragyogtak, pompás mozaikok és naiv festmények, házat és néhány fát ábrázolva, de mindíg alakok nélkül. Egy közeli derviskolostorból áthallatszott az éles hangszerek csattogása és a táncoló dervisek egyhangú, aggodalmas lihegése: Hű! - Hó! - Hű!

A két kövér nő elhalmozta Nellyt hízelgő arab üdvözlésekkel. Nem értette a szavukat, de fölfogta a jelbeszédüket, levetette cipőjét, és föllépett az emelvény perzsa szőnyegére. Alig foglalt helyet a két háziasszonnyal a középső díványon, midőn megjelent Liliomok Őrzője nagy kerek aranyozott ezüst tálcával a kezében. A tálcán igen apró csészék voltak tele forró és

igen erősen cukrozott fekete kávéval. Mindegyik porcelláncsésze egy aranyozott és kék kövekkel kirakott ezüstcsészében nyugodott.

Mialatt Liliomok Őrzője balkezét a szívéhez szorítva a másik kezével a kávéstálcát kínálta, léptek hallatszottak az egyik oldalajtó leeresztett cseresznyepiros függönyei mögül. Erre valaki háromszor tapsolt a függöny mögött.

A két háziasszony tiszteletteljesen fölállott. A függönyt félrehuzták, és belépett Emin csíkos, világos selyemkaftánban, komolyan mint mindíg.

Ledobta sárga papucsát, és föllépett az emelvényre. Üdvözlésül meghajtva magát megfogta Nelly kezét, és megcsókolta.

Milyen szivesen fölemelte volna Nelly azt a megcsókolt kezet, csak egy kicsit, csak épen addig, hogy hangos csattanással találja el Emin fehér, tulságosan jól formált fülét. De megbénulva állt ezek előtt az asszonyszemek előtt, akik kiváncsian nézegették.

Emin hazája szokása szerint, bár franciául, kérdezősködött egészsége felől, a gondviselés oltalmába ajánlotta, és kijelentette, hogy a házát tekintse úgy mint a sajátját.

Nelly feltünő rövidséggel próbált felelni a kérdéseire. De észrevette, hogy rosszul csinálja. Érezte, hogy olyan szemérmesen és félénken válaszol, mint egy kis iskolásleány, akitől a kiskátét kérdezik.

- Mondja meg a hölgyeknek, - szólt végül, hogy némi véleményt is nyilvánítson, - hogy arannyal himzett bársony papucsaikat nagyon izléseseknek tartom.

Emin azonnal lefordította szavait, és intésére Liliomok Őrzője nehány perc mulva behozott nehány pár bájos apró vadonatúj papucsot. Ezüst tálcán hozva, mely még az előbbinél is nagyobb volt, Nelly elé lépett.

Nelly szemügyre vette őket, és különösen az egyik ibolyaszínű bársony papucs arany pikkelyekkel tetszett meg neki.

Keleti szokás szerint Emin feleségei azonnal fölajánlották, hogy fogadja el ajándékul. Lehajolt, hogy az ibolyaszínű papucsot fölpróbálja a lábára. Szegény Nelly! Úgy látszik, ma csupa kellemetlen meglepetés éri. Zavartan vette észre, hogy a papucs nagyon is kicsi. Szinte nevetséges volt a lábára próbálni.

Emin egyik felesége szolgálatkészen térdre hajolt előtte a szőnyegen, kiválasztott egy pár piros papucsot, és megpróbálta, hogy ráerőszakolja a fekete selyemharisnyába bujtatott lábra. Bizony a piros papucs is szűk volt.

Nelly természete nem volt kicsinyes, és épen nem kacér, de egy hibája volt, amely inkább a nevelés következménye mintsem veleszületett. Kissé előkelően büszke volt, nemcsak a viselkedésében, hanem az embertársai megbecsülésében is. Most épen ez az előkelősége vagy büszkesége, bármint hívjuk is, kapta az egyik késszúrást a másik után. Nem is sejtette, milyen jó iskola volt ez számára. De a legbosszantóbb a dologban, hogy épen Eminnek kellett tanúja lenni ennek a szomorú jelenetnek. Elpirult a tekintetétől. Újólag megalázva érezte magát. Mintha ez a faj, mely testi tökéletességben annyira az övé fölött áll, kinevette volna. Zavara olyan nagy lett, hogy a jelenlevők is észrevették.

Emin tapintatosan megtörte a kínos csendet, midőn hirtelen azt mondta:

- Holnap elküldöm Önhöz az eunuchot a legszebb pár papuccsal, ami Damaszkusban található. De mondja kérem, milyennek találja a lakásomat?

- Ah... Minden ház olyan pompás belülről ebben a városban mint az Öné...

- Bizony nem olyan, mert az én házamat gazdag szüleimtől örököltem... magam azonban nem vagyok gazdag. De bárhová is lépjen be, mindenütt szívességet és vendégszeretetet fog találni. Ülőhellyel és kávéval fogják megkínálni. Még a legszegényebbnél is úgy fogadják, amit Önöknél udvariasságnak neveznek. Ennek az az oka, hogy Keleten nincsen olyan égbekiáltó osztálykülönbség a műveltek és a műveletlenek között. A műveltség itten, persze vannak kivételek, inkább egyforma és független a társadalmi állástól mint Önöknél. - Látta már a Velid-mecsetet?

Ezt a kérdést sietve tette, nehogy a pillanatnyi csend ismét azokra a kellemetlen papucsokra terelje vissza gondolatait.

Nelly teljesen megértette. Percről-percre jobban nőtt zavarodottsága.

- Az apám megnézte a szerb konzullal, de én még nem voltam ott. Azt mondják, hogy a nők...

- Akkor meg kell néznie. Ez Damaszkus szemefénye! A mi szokásaink nem engedik meg, hogy az utcán elkisérjem. Különben is most ezeken a napokon nagyon el vagyok foglalva... Ha sejtené, milyen nagy dolgok forronganak itten. Várjon rám valamelyik este a mecsetben. Naplemente után mindíg ott vagyok, hogy elvégezzem imádságomat. Természetes, az sincs egészen a rendjén, hogy én mutassam meg Önnek a szent mecsetet. De mostanság... Különben megbocsátanak; mert akikkel ott találkozhatunk, azok mind a barátaim.

Nelly sárga svéd keztyüjét szorongatta. Úgy tetszett előtte, mintha Emin az összes feleségei jelenlétében titkos találkára hívta volna meg.

- Hogyan gondolhatja, hogy egy nő, - erősen hangsúlyozta a nő szót - egyedül menjen egy mecsetbe, mikor a fanatizmus...

- Keleten sohasem bántanak meg asszonyt, - felelte Emin komolyan. Majd azután: - Tehát eljön?

Nelly fölemelkedett. Megpróbálta, hogy szavainak némi büszkeséget adjon:

- Mondja meg feleségeinek, hogy el akarok búcsuzni. Ön úgy látszik, megfeledkezett arról, hogy kint két vendége várakozik Önre.

- Megfeledkeztem Ön miatt az Isten által előírt vendégszeretetről.

Minden sietség nélkül leszállt az emelvényről, belelépett papucsaiba, és elhagyta a termet.

Midőn végre Nelly hosszas és körülményes némabeszéd után kijuthatott az udvarra, látta, hogy Emin és a két úr ott üldögél kávé és pipa mellett a kert árnyékos oldalán. Bizonyára arról a szerbről beszélgettek, aki át akart térni az iszlamra, mert Blumenbach hevesen vitatkozott Eminnel.

Csodálatos, hogy a beszélgetésük közben mennyire meg lehetett figyelni a három férfi különböző temperamentumát. Harven kételkedve, de jóhiszeműen mosolygott. Blumenbach piros és fölhevült volt, gyakran fölugrott a székről, gyorsan és hangosan beszélt. Emin lassan dohányzott, és többnyire hallgatott. Ha szólt valamit, azt komor, figyelmeztető, fenyegető hangon mondta, mintha minden szavával a következőkre akarta volna őket figyelmeztetni:

- Udvariasságból meghallgatom a te fecsegésed, de ha megakadályozod, hogy a szerb kitérjen, akkor százezer bosszút lihegő arabot varázsolok elő a földből.

Nelly követve Liliomok Őrzőjétől nagy kerülőt tett a kert falai mentén, hogy elkerülje az urakat. Erőltetett kíváncsisággal nézegette az udvar márványlapjait, és lehajolt a virágok fölé. Majd megállott, és hosszasan nézegette az egyik falfestményt, mely szerinte egy görbe polcon nehány játékházikót és fácskát ábrázolt.

- Mekka, Mekka! - magyarázta Liliomok Őrzője és szeme fehérét kiforgatva mutogatott a festményre.

- Aha, Mekka!

Nelly azonban most épen nem gondolt Mekkára. Azt fontolgatta csöndesen magában, hogyan viselkedjék, ha majd ideje lesz búcsut venni a házigazdától. Elhatározta, hogy nem is fogja fogadni a búcsuköszönését. Ily módon értésére adja, hogy a csókjai megsértették, és a találkakérés egészen nevetséges.

Ilyen gondolatok közben ujólag szinte kábító szimpátia ragadta meg Kelet iránt. Ez a csönd, a tiszta kék ég odafent és a szökőkút csobogása, ami a lelkére hatott. Ha jobban vizsgálta volna hangulatát, észrevehette volna, hogy ami Keletet igazán megragadóvá teszi, az nem azok a sajátságok, melyeket a monda és a képzelet mint ezen ország jellemvonásait oly erősen kiszínez. Nem a színes ruhák és díszítések. Hiszen egy nyugati mulatóhely mórstílű nagy terme rendesen sokkal ragyogóbb mint ez a pusztuló eredeti. A keleti élet nem oly varázslatosan ragyogó mint azt sokan gondolják és talán tízezer görbe kés közül alig egynek van kirakva a nyele drágakövekkel. Nem is annyira a pompa ragad meg, mint inkább a természetes szabad élet - az egyszerűség. Nem annyira a festői mint inkább a plasztikai, nem annyira a mohammedán kultura mint inkább a mult visszfénye.

A mai kor nagyszerű nyugati városai mellett alig mondhatnak egy ilyen szűk, alacsony és romladozó várost mint Damaszkust - pompásnak. A legnagyszerűbb bazár Sztambulban sötét és piszkos a milanói Viktor Emanuel-galleria mellett. Azonban Sztambul régi Szeráljának kéjkertjei olyan parkok, amilyeneket mi akkor sem tudnánk teremteni, ha jó pár száz évig az egész török birodalom kincstára a rendelkezésünkre állna. Pompás, várakozáson felül pompás Kelet mindenfelé, de ezt mindenekelőtt merész plasztikai meztelensége és színekben égő tájképe okozza. A legpompásabb a mai kor Keletén ugyanaz a napfény, mely örökifjúan ragyog elő már Homeros énekeiből. Ugyanaz az ametisztszerűen csillogó horizont, mely lilás gyűrűvel keríti be a sötétkék tengert, hová gondtalanul bámultak alá a nyájak Ida hegyéről. Ugyanaz a rózsás szűzleány arcára emlékeztető hajnal, amely Judea kopár hegyei mögül kelt föl, és a Jeruzsálemben élő költőt erre a hatalmas dithyrambusra hangolta: „Bárha hajnalszárnyaim lennének." Ugyanazok a hallgatag, méltóságteljes, sárga sivatag esték, melyeket Mohammed dicsért, midőn egy fárasztó nap után kenyérből, datolyából, tejből és mézből álló szerény vacsorával frissítette föl magát a kedves Ayesha házában. Ugyanaz a nagyszerű napnyugta, mely már a messze ókorban összegyűjté a házak tetején a férfiakat és a nőket, hogy naponta ujólag megnézzék és élvezzék ezt a színjátékot, mely mindannyiszor egyformán megragadó. A sötétség ilyenkor oly gyorsan jön, hogy az éjszaka már leszállott a tájra, mikor a nagy esti nap még ott tüzelt a föld peremén. Sötétpiros fény esik minden arcra, mint a fáklyák és tűzedények lángja sötét sírboltban meggyujtva. Ekkor az európai füle nehéz sóhajokat hall nyugat felől és sóhajtva mondja önmagának: itt nyugszik az emberiség gyermekkora. Bár mohammedán öltözetbe van burkolva, de a kaftánból látom, amint egy bot nyúlik elő fonyadt szőlővesszőkkel körülfutva. Eltörött hárfa a fejpárnája és a turbánja alatt látom az összeszáradt olajágkoszorút, melyet vidám és boldog játékok és vértelen párviadal után görög asszonyok adtak a győzőnek.

Mikor Blumenbach hangosabban beszélt, úgy érezte Nelly, mintha a hangja kellemetlenül vágna bele a mélységes esti csöndbe. Szinte oda akart neki kiáltani: Beszéljen hát csöndesebben. Nem tudja, hogy alvó mellett áll!

Megállott a legbensőbb udvar szökőkútja előtt. Anélkül, hogy gondolna valamire, csöndesen rátette az ujját az ólomcső nyílására. Az előbb még egyenesen felszökellő vízsugár most ezer csöppé pattant széjjel, melyek a földre hullottak.

- Óh, miért törte el azt a szép ezüstpálcát? - fordult hozzá Blumenbach tréfás panaszkodással.

- Azért, hogy önök meg a hosszú vitatkozásukat szakítsák félbe! - felelte épen olyan hangon. Mindnyájan elnevették magukat, kivéve Emint, akinek az arca most is ugyanazt a változatlan komolyságot mutatta.

Harven intett Nellynek, és igen barátságosan búcsúzott el Emintől. Blumenbach ellenben udvariatlan hűvösséggel nyujtotta kezét.

Emin és Liliomok Őrzője elkisérték őket a külső udvaron át a kapuig.

Épen midőn Szkandar, aki ismét előbukkant, eltolta a kapu fareteszét, fordult Emin Nelly felé, hogy elbúcsúzzék tőle. Itt volt tehát az alkalom, midőn azáltal, hogy fölényes közönnyel tekint rá és anélkül, hogy meghajlását fogadná, végét vethetné az egész komédiának, amelybe most belekeveredett.

Emin meghajolt, megfogta a kezét és megcsókolta. Szerencsétlenségére Blumenbach most épen ránézett. Ha visszahúzza a kezét vagy a legkisebb arckifejezéssel kimutatja neheztelését Emin irányában, ezt Blumenbach észrevette volna. Nemcsak kitalált volna mindent, hanem még hozzá is toldott volna.

Az egész oly pontosan átgondolt terve összeomlott, sőt még kénytelen volt könnyedén meghajtani magát.

Az utcára kiérve Harven és Blumenbach azonnal észrevették lehangoltságát. Ő természetesen fáradtsággal, fejfájással vagy ilyen hasonlóval mentegetőzött. A konzul-doktor azonnal hozzáfűzte olyan tudományos arccal, mintha most csente volna a könyvbazárból, hogy az ilyenfajta tünetekkel épen nem tanácsos tréfálni ebben az országban. Bizonyára meghűlt Emin márványpadlós lakásában.

Blumenbach nem hagyott neki nyugtot addig, míg a homlokát nem érinthette a kezefejével. Majd megigérte Harvennek, hogy holnap meglátogatja és megnézi, hogy nincs-e valami baja.

Midőn Nelly egyedül maradt a szobájában, fején összekulcsolt kezekkel az ágyra vetette magát. Nem értette meg önmagát. Miért nem nevetett, miért nem nevette ki szívből valamennyit? Csak el tudna mindent beszélni az apjának egészen szárazon, akkor ismét megnyugodnék. Hangosan nevetne majd. És milyen ügyesen fogja Emint megleckéztetni.

De hát igazán olyan illetlenül viselkedett Emin vele szemben mint ahogy gondolja? De hát nem volt az ő viselkedése igazán csodálatraméltó? Nem úgy látszott-e Blumenbach mellett mint Szaladin szelleme egy nyugati kis városi gavallér mellett?

Könnyek tolultak a szemébe. Hasztalan kérdezte önmagától, miért olyan gyerekes, hogy sír.

Önmagával vívott heves harc után végre annyira megnyugodott, hogy lemehetett ebédelni a szálló termébe.

Harven igen komoly volt.

- Úgy látszik, emiatt a szerb hitehagyó miatt komoly bonyodalmak támadnak - mondotta. - Félek, hogy viharos napokat kell átélnünk.

## VIII.

Harven, aki az életet kissé szkeptikusan vette, annyira mentes volt minden előítélettől, hogy egy csunya, összehorpadozott és megsárgult ócska nikkel zsebórát hordott. Mint értéktelent lánc nélkül viselte. Sokszor játszott vele, és az asztalon pörgette. Ha valahol elfelejtette, még

a tolvajnak sem jutott eszébe, hogy elvigye. Ha a földre esett, épen olyan jól járt, mert bár kivül csúnya volt, de belül jó.

Az Eminnél tett látogatást követő napon Harven nagy csodálkozására azt vette észre, hogy az óra megállott. Megrázta és Nelly melltűjével megpiszkálta, de csak nem akart megindulni. A mutatók 7 óra 35 percen álltak.

Harven komikusan ünnepélyes arcot vágott, és prófétai hangon ezt mondta:

- Mikor az én nikkelrépám megáll, akkor nehéz idők következnek.

- Mister Harven, Ön helyesebben mondja, mintsem gondolná - tette hozzá Dimitri úr, aki előjött, hogy szokásos hajlongásait megtegye. Ez alkalommal egy levelet is átnyujtott.

Harven feltette a szemüvegét és elolvasta. Blumenbach írta, és tudtul adta, hogy lázongás készül kitörni a városban. Emlékeztette Harvent, hogy Emin meghívta őket régebben a kerti házához, amely a város környékén feküdt. Azt tanácsolta Harvennek, hogy vegye most igénybe ezt a meghívást. Ha a kerti ház lakható, úgy Harven és leánya maradjanak ott nehány napig, míg a nyugtalanság lecsillapodik. A szerb áttérése oka az egész zűrzavarnak.

Nelly egyáltalában nem akarta elfogadni Blumenbach tanácsát.

Midőn Emin másnap szokása szerint megjelent, ő azonnal, amint a kert kapujában meglátta, fölsietett a szobájába.

Harven mégis fölolvasta Blumenbach levelét Emin előtt. Ő erre azonnal ajánlkozott, hogy még rögtön ma délután elvezeti őket kerti házába Salahiyebe. Majd egy kis „fantáziá”-t fog rendezni ottan s azután együttesen kint töltik az éjszakát, hogy ne kelljen a sötétben hazalovagolniok, különben is becsukják a város kapuit.

Harven azt indítványozta, hogy nagyon szívesen vállalkoznának Emin vezetése alatt nehány napos lovaglásra Baalbekbe. Emin azonban határozottan szabadkozott. Az ő jelenléte most föltétlenül szükséges a városban és ő mint arab, nem is talál semmi gyönyörűséget a céltalan kimerülésben, a nehéz lovaglásban és a kényelmetlen éjjeli szállásokban.

- De - vetette közbe Harven - az arab mégis csak szívesen ül lovon?

Emin ezt felelte:

- Midőn az Isten úgy teremtette az embert, hogy leülhessen, ez azért volt, hogy kipihenje magát, nem pedig hogy ültében az egyik várostól a másikig rázassa magát.

Elhatározták tehát, hogy még az nap délután Emin társaságában kilovagolnak Salahiyebe.

Midőn a kis karaván elvonult a szerb konzulátus előtt, Blumenbach az erkély rácsozata mögött állott. Megelégedetten dörzsölte kezeit, és így szólt magában:

- Jól tudtam, milyen módon lehet monsieur Emint nehány órára eltakarítani az útból.

Szerb konzuli minőségében egy írást nyujtott be a pasához, melyben azt követelte, hogy az iszlamra tért szerbnek két kiskorú gyermeke kiadassék, és a keresztyén vallásban neveltessék.

Blumenbach követelése jogosnak látszhatott, de mégsem volt az, mert ha egy mohammedán tért át kiskorú gyermekeivel a keresztyén vallásra, akkor a konzulok sohasem engedték, hogy a gyermekek az iszlam hitben visszamaradhassanak. Azonkivül van Keleten egy csomó katholikus iskola, melyek - a szó szoros értelmében - összevásárolják az arab gyermekeket, és pedig olyan korban, mikor azok még minden ítélőképesség hijával vannak, ráveszik, hogy elhagyják atyáik hitét, szokását, úgy hogy azok valósággal fajuk szégyenévé válnak. Tehát nagyon egyenlőtlen játék volt. Ezt észrevette a lakosság éles szeme is, ezért volt nyugtalanság a levegőben.

A kormányzó egyelőre hallgatással fogadta az írást, hogy ideje legyen kérdezősködni Sztambulban. A döntés attól függött, hogy melyik párt van jelenleg európai pénzek segítségével a hatalmon: a reformtörökök vagy az ó-törökök. De volt még valaki, aki ez időtájt hatalmasabbnak látszott Damaszkusban mint maga a pasa. Általában a keleti nőt rabszolgának tekintik. Mégis ez a hatalmas személyiség egy nem is fiatal asszony, a kádinak a felesége volt, a szultánnak a nővére. Ő tőle függött az egész kérdés megoldása.

Blumenbach sokkal inkább energikusabb volt, semhogy az időt föl nem használta volna. Fogadta a görög katholikus lelkészeket, a ferencrendieket és a bennszülött keresztyéneket. Megkínálta őket borral és süteménnyel, pompás ajándékokat adott nekik és alamizsnát osztogatott. A nevetséges kis Szerbia bizonyára nem tudta volna ellátni annyi arannyal, amennyit szétszórt maga körül. Suttogni kezdték, hogy Oroszország áll a háta mögött. Tréfálkozva ugyan maga is mondta néha, hogy mohammedánná lesz, hogy háremet kapjon, de tényleg nehány nap alatt Nyugat és az egész keresztyénség zászlóvivőjévé emelkedett.

Hogy kikémleljék, megkérdezték az illetékes személyeket, hogy honnan kapja a pénzküldeményeket. Azt a választ nyerték, hogy egyáltalában nem kapott. Csakhamar azt beszélték, hogy már megérkeztekor hihetetlen nagy összegeket hozott magával egy szekrényben. A könnyen hívő keleti fantázia szárnyakat adott e mende-mondának, és végül már azt is tudták, hogy ezt a ládát a földszinten a gyógyszertár melletti ablaktalan szobában őrzi. Egy arab sem kételkedett többé az egész városban, hogy ez a sejtés való igaz. Ebbe a ládikóba rejtett pénzzel Oroszország olyan befolyást fog szerezni Damaszkusban a görög katholikus egyház számára, amiről eddig álmodni sem mertek. Blumenbach épen nem cáfolta meg az ehhez hasonló híreket. Sőt bizonyos homályos célzásokkal még megerősítette.

A szerb-áttért két gyermekével, akiknek ügyét a Velid-mecset szószékjéről is kihirdették, Emin házában huzódott meg. Ezért vélte úgy Blumenbach, hogy mesteri fogást csinált, midőn sikerült Emint egy egész éjszakára eltávolítani a városból.

Amint látta, hogy Emin Harven társaságában kilovagolt a városból, elment a pasához, és kérte, hogy használják föl az alkalmat. Azt kérte, hogy egyszerűen hozassák el Emin házából a szerb két gyermekét.

A pasa nehezményezte a dolgot, és Blumenbach siker nélkül tért vissza.

Nagyon nyugtalan és ingerült volt. A bazároknál vad fenyegetések érték, és az este erősen közeledett.

Késő este, midőn az íróasztalánál ült, hangos dörömbölést hallott az ajtón. Elsápadt, és fölugrott.

Szkandar becsoszogott, és jelentette, hogy a kádi négy szolgája várakozik lent. A kádi, aki már régóta betegeskedik, hirtelen rosszul lett, és orvosi segítséget kiván.

Igazán, mintha a gondviselés küldte volna. Ha sikerül megnyerni a kádi feleségét, úgy nyert ügye van.

Blumenbach sietve fekete ruhát vett föl, a gomblyukába piros szalagot dugott, melyet egy cigarettadobozról vett le, de amely rendjelnek látszott, és azonnal utnak indult. Utána a kádi szolgái mentek, előtte meg Szkandar hintázott kezében egy nagy lámpával.

Gyerekes fecsegéssel beszéltek el mindent a kádi szolgái az uruk házáról. A kádit az a nagy kitüntetés érte, hogy a szultán nővérét vehette feleségül. Ezért a legnagyobb tiszteletet és alázatosságot kell iránta mutatnia. Inkább a rabszolgája volt mint a férje. Sohasem vehetett több feleséget, és úgy kellett őt tekinteni, mint a ház legelső személyét. Az asszony olykor a vidékre akart kiköltözni. Azonnal neki is vele kellett költöznie. Egyszer egy meleg nyári

napon észrevette, hogy a kádi hálószobája hűvösebb mint az övé. A kádinak azonnal össze kellett szednie a szőnyegeit és matrácait egy szolga hátára és kiköltözni. Nem volt már fiatal, de azért szépnek tartották. Olyan volt ő mint Velid mecsetje: a korábbi idők mosolygó vonalai egyesültek a későbbi napok erőteljes íveivel és színeivel. Nagyon okos és szellemes volt, francia ujságokat olvasott. Vele beszélgetni olyan volt, mint mikor a francia postakocsi dübörgését halljuk: azt mondja az ember magában, na most ujságokat hallunk, na most hallunk valamit Sztambulból és Európából!

Blumenbach, aki annyit hallott a mohammedán asszonyok nehéz sorsáról, elmosolyodott, és azt gondolta: Oh, csak most volna itt Harven a jegyzőkönyvecskéjével!

A negyed kapuja már be volt csukva, de a borravalók hangjára tompa zörgéssel azonnal fölnyitották. A kapus, aki zsebredugta a pénzt, vak volt. Tehát nem volt épen alkalmas őrnek, mint a kezetlen nyomorék fuvolajátékosnak. De sok minden hasonló ehhez Keleten; nem sokat törődtek a célszerűséggel, csak uj ne legyen valami.

Igy beértek a mohammedán negyedbe. A csillagos éjszaka csöndes volt és kellemesen langyos, mert már megérkezett a tavasz. Az emeletes házak sötétek voltak, és aludni látszottak, de álmukban beszéltek. Sípok és tamburinok halk hangjai bájos háremálmokról meséltek, odaliszkekről, akik meztelen karokkal és arannyal hímzett, világoskék, mellükön nyitott bársonymellénykében halkan táncolnak a puha tarka szőnyegen versenyezve, hogy egy rövid éjszakára meghódíthassák urukat, vágyódásuk egyetlen célját. Itt nem volt zaj, sikongás, hangos ének mint a nyugati mulatságoknál. Minden hízelgő suttogásba, gyönyörbe, félig tudatos mámorba olvadt össze.

Maga a tánc sem volt igazi tánc a szó szoros értelmében, hanem kecses mozdulatok és állások ismétlése. Fent a magasságban állott a sötét örökkévalóság az ő csillagjaival, mintha a holnapra várna és lent ezen csalárd álarc lábainál élvezte a szunnyadó város a jelen rövid boldogságát. Arcukat megcirógatta a száz álmodozó hárem meleg lehellete. Ebbe a lehelletbe olyan ragadós anyag volt belekeverve, amely a kint tova sietö vándort is eltöltötte valami benső ázsiai lelki lázzal, úgy hogy pulzusai gyorsabban kezdtek verni, és fejében vad keleti fantáziák cikkáztak végig. Ha költő lett volna, akkor úgy járt volna mint Tannhäuser azon az éjszakán a Vénuszhegyen. Épen mikor a legkevésbbé várta volna az ember, akkor lobog föl költeményéből az összes szemérmes hallgatók rémületére és meglepetésére e fantáziáknak lobogó lángja.

Blumenbach minden bizonnyal nem volt költői természet, de a ragadós láz ebben az órában az ő fejébe is belopózkodott és ezer kívánságot hajtott föl. Ugyanakkor eszébe jutott, hogy olykor látta Nellyt esténkint az ablaknál állani, és olyan csodálatosan ragyogó szemekkel nézni végig az alvó városon. „Ha nekem ilyen korú lányom vagy feleségem volna, gondolta, bizony nem hoznám magammal ide Keletre. A fesledező hajlam, a szerelem itt roppant nagyságává növekedhetik. Itt ebben a házban jobbra egy ismeretlen öreg angol nő lakik, aki valamikor beleszeretett egy beduinba, mert őt is megragadta ez a láz. A vén jámbor nem nyugodott addig, míg kinevetve mindenkitől házasságra nem lépett vele. Valahányszor a beduin bejön a városba az asszonyához, ez tíz Lajos-aranyat fizet minden látogatásáért. A nőket sokkal könnyebben megragadja ez a láz mint a férfiakat. Nem csudálnám ha Nelly fejecskéje is megzavarodnék, és az öreg sánta Harven humoreszkjei egy szép napon erotikus versekké alakulnának.”

Mialatt Blumenbach olyanformán próbálta megnyugtatni fölizgatott képzeletét, hogy gondolatainak tréfás színezetet adott, alacsony kitárt kapun át egy udvarra jutottak. Bent nagy rőzsemáglya égett és a tűz körül tíz-tizenkét táncosnő üldögélt cukornádat rágcsálva és regéket mesélve. - „Volt egyszer egy szultán...” kezdte a legidősebb éneklő hangon. Az ajtó küszöbén állott a legfiatalabbik, kezében kialudt cigarettával. A ruhája inkább csak fátyolozó volt mint

eltakaró. Pirosszegélyes vékony fehér inget viselt, a nyaka körül szalag rezgő aranypénzekkel, ez volt az egész. Kedvesen fiatal arca meleg bronzszínű volt. Karja és bájos kokett kis lábai formásak és tökéletesek, akár egy szép tanagra szoboré. A bokája fölött a karcsú lábszárán széles síma ezüst karika csillogott, a jobb orrcimpájában meg aranygyűrű ragyogott.

Midőn meglátta Blumenbachot, akinek frissen gyújtott cigaretta volt az ajka között, odament hozzá minden mozdulatának természetes bájosságával, és fölemelkedett előtte a lábujjhegyére, hogy rágyújtson a cigarettájára. Bizonyos tiszta szemérem volt a viselkedésében, de épen mikor már a cigarettája tüzet fogott, pajkosan oda súgta csöndesen:

- Ja habibi (kedvesem)!

Blumenbach leereszkedő nyájassággal intett, de teljes erőfeszítéssel megszaporázta lépteit. Kelet ezen az éjszakán legérzékibb mosolyát öltötte magára, hogy meghódítsa épen abban az órában, midőn el akarja azt árulni.

A szép táncosnő alakja üldözte őt gondolatban; annál jobban tetszett neki, minél inkább távolodott tőle. De sokkal inkább határozott volt, semhogy ne kövesse azt, amit egyszer már elhatározott. Kemény léptekkel ment be a kádi házába, ahol azonnal a betegszobába vezették.

A szobában nem volt semmi butorzat. A padló közepére terített tarka szőnyegen feküdt a kádi pislákoló olajlámpától gyöngén megvilágítva. Mintha a kövér Szulimán párja lett volna, annyira gömbölyűnek és nagynak látszott. A rettentő nagy ruhatömegből egy komikus borotvált fej bújt elő két szúrós sólyomszemmel és fogatlan szájjal.

- Mije fáj, effendi? - kérdezte Blumenbach.

Tíz-tizenkét szolga, többnyire fekete, gyülekezett a betegágy köré. Valamennyi egyszerre suttogta:

- Ah, ah! Az effendinek rettenetesen fáj a gyomra.

- Engedje meg, hogy megvizsgáljam, - folytatta Blumenbach lehajolva.

A szolgák kezdték levetkeztetni Juszuf effendi kádit, akit számtalan ruhába burkoltak, hogy megizzadjon. Legelőször a bundáját vették le. Azután a fekete kumbázt, majd a sötétkék kaftánt, azután a világosabb kéket, végül a sárgacsíkost és legvégül az ibolyaszínű bársony kabátot egy párnával, mely a hasán feküdt. A kövér Szulimán két perc alatt sovány összeaszott öreggé változott, aki nevetségesen és félve feküdt ott fehérruhásan a szőnyegen.

Blumenbach orvosi mozdulatot végzett a karjaival, úgy hogy fehér kézelői előcsúsztak. Azután lefeküdt a földre, és hozzáfogott a kádi gyomrának megvizsgálásához.

Tompa mormogással ragadta meg a kádi gallérját, és nyugtalanul távol tartotta magától.

- Effendi, csak meg akarom tapintani a gyomrát, - hebegte Blumenbach, alig tudva visszafojtani nevetését.

- Óh, igen effendi, a doktor csak meg akarja tapintani a gyomrát, - suttogták a szolgák és a beteg fölé hajoltak.

A kádi leeresztette karjait és szemét a mennyezet felé irányozta, olyan arccal mintha ezt gondolná:

- Allah! Hadd nyugodhassak bele türelmesen sorsomba!

Blumenbach fölhasználta az alkalmat, és könnyedén végighúzta a kezét a kádi gyomrán. Fájdalmas kiáltással és vadul forgó szemekkel ragadta meg a kádi újból a gallérját, és visszalökte magától.

- Nyújtsa ki a nyelvét, effendi, - utasította Blumenbach.

A kádi fölnyitotta a száját, és engedelmeskedett. Blumenbach az olajlámpával rávilágított a nyelvére. Azután fölemelkedett, és a nagy orvosok módjára kijelentette, mintha, - teljes megvetéssel a körülállók iránt - egy láthatatlan lénnyel beszélne:

- Ez semmi, a gyomor azonban érzékeny. Majd egy kis pezsgőport kell bevennünk és egy klistért.

Ennél az utolsó szónál a kádi magánkivül lett a haragtól. Felült, és magasra emelt karjaival kétségbeesve, megijedve hadonászott.

A szolgák megpróbálták lecsillapítani, és hízelkedő hangon suttogták, mintha három éves gyermek lett volna előttük:

- Csak egy kis meleg vizet veszünk és szappant. Aztán ismét élvezni fogja effendi az egészség kellemességét.

A kádi azonban magánkivül volt, és úgy látszott, hogy semmi a világon nem tudja többé megszelidíteni. Blumenbach azt gondolta magában, hogy mégsem igazságtalanság, hogy minden idők írója nevetségesnek rajzolja a papucshős férjet. Mert a kujonirozott férj igazán nevetséges - filozofált Blumenbach, - és ha egy férfi nem nevetséges, akkor nem is engedi, hogy kujonirozzák!

Egy néger szappant és egy tál melegvizet hozott be.

Blumenbach beledugta az újját a vízbe, és azt mondta, hogy meleg, még hűlni kell egy kicsit. Azután legombolta a kézelőit, és a padlóra tette, mert sem asztal sem szék nem volt a szobában.

Ebben a percben kinyílott az ajtó, és elég szép, de kissé kövér és öregedő fátyoltalan török asszony lépett be. Fehér atlasz ruha volt rajta, félig keletiesen, félig párisiasan szabva és így műlovarnőre emlékeztetett. Ez volt a kádi felesége, a szultán nővére.

Tulajdonképen a kádi kötelessége az lett volna, hogy állva üdvözölje nejét. Tett is egy igen nevetséges kisérletet, hogy felemelkedjék. Ő azonban egyet intve tudomására adta, hogy most az egyszer, mert beteg, nem szükséges fölállnia.

- Mi a baja? - kérdezte a mélyen bókoló Blumenbachot, olyan pillantással, mely azt mondta: Szívesen nézek szép férfiakra.

- Csak egy kis meghűlés, - magyarázta Blumenbach olyan hanyag hangon, mintha ez az eset az ő nagy tudományához képest igen jelentéktelen volna. - Csak azt nem tudom, hogyan fogja magát alávetni akarni a magas effendi az én apró rendeléseim kellemetlenségének.

- Ezt meg kell neki tenni! - válaszolta parancsoló rövidséggel. Majd hozzátette: - Hogyan viszonozzuk ügyességét és gondosságát?

- Hogy egyszer láthattam és hallhattam Kegyedet az nagyobb tisztesség rám, amit valaha csak remélhettem. Ha azonban szabad volna előterjeszteni... ha szabad volna... nem ugyan egy kérést, de...

- Nagyon szívesen. Menjünk be ide a mellékszobába.

Midőn Blumenbach egyedül maradt a kádi feleségével, elkezdett beszélni a szerb hitehagyott két gyermekéről. Beszéd közben azonban még mindíg a szép táncosnőre gondolt. Kelet változott hussá és vérré az ő bájos fiatal alakjában, és üldözte, kérve, hogy védelmezze meg. Úgy tetszett, mintha látná a fejét és halvány bronzszínű kerek vállait előbújni a sárga szalmaszőnyeg alól. Úgy tetszett, mintha hozzá ugranék és forró karjait nyaka köré fonná,

sírva, kérve és csókolva, úgy amint csak egy keleti nő tud csókolni. De ő mégis félretolta, és kérte a kádi feleségét, akiről tudta, hogy kedveli Európát és a civilizációt, hogy vegye mindenható kezébe ezen bonyolult kérdés megoldását.

Megigérte, hogy megteszi - és meg is tartotta a szavát.

Még azon az éjjel, midőn Emin a vendégeivel időzött Salahiyeben, Szkandar, kiséretében négy török katona, feltörte Emin házának a kapuját. A szerb hitehagyott gyermekeit megkeresték, és elvitték.

Még hajnal előtt úton volt a két fiú biztos kisérettel Beiruth felé.

A kádi, aki jobban lett, dicsérte az egyedüli Istent, és a következő este nyugodtan szívta vízipipáját a háza tetején.

## IX.

A tél szokatlanul szelíd volt, és a tavasz sokkal korábban jött, mint ahogy szokott.

Midőn Emin és vendégei kilovagoltak a város kapuján, valóságos virágtengerrel találták magukat szemközt. A tavasz Damaszkusban három hetes virágünnep. A földet buja fű és mindenféle növény borította be. A „hét folyó” átcsillámlott a platánok között, és a madarak csicseregtek.

A lovaglók mögött maradtak a kanyargó városi falak, oldalaikon nagy düledező tornyokkal és monumentális kapukkal. Helyenkint a falakat vörös kövek díszítették hosszú vonalakba rakva és a tornyokat egymásba fonódó arabeszkek vagy könnyed íves ablakok. Olykor megesett, hogy az arabok szépségérzete még a lőrést is díszes keretű keskeny íves ablakká nemesítette.

A vörösessárga falak, melyek mögött a város számtalan kertje emelgette lombkoronáját, messziről az emberi bőr színét vették föl. Úgy tetszett, mintha két napbarnított kar ölelne át zöld mezőben egy csokor virágot.

Messzi elnyúló sírhelyek fölött lovagoltak, elmélkedve a híres személyiségek nagy soráról, kezdve egészen a próféta leányától, Fatimától és előimádkozójától, a szerecsen Bilal el-Habeschtől, aki szintén Damaszkus földjében porladt el. Midőn nagyon közel értek egy-egy sírkőhöz, a lovak patái tompa hangot adtak a két alacsony boltozattól, melyek még a halál után is elválasztják a két nemet egymástól, és ahová a temetés utáni első éjszakán az író-angyalok, Munkar és Nekir szállnak alá. Az elbeszélések és emlékek igazán a földből nőnek ki, vagy mint érett gyümölcsök hullanak le a kerítésen túl.

Ahová a valóság nem érhetett el, azt az ürességet kitöltötték a muzulmánok vallásos mondái, melyek annyira emlékeztetnek a rémes kisértethistóriákra. A kopár vörös hegyen előttük ott lakott Ádám. Itt található a vérbarlang, ahol Ábel holtteste feküdt és ennek a hegynek a gerincéről szemlélte a próféta azt a várost, ahová soha be nem léphetett. Mint a vadon nőtt folyondárok úgy fonódnak össze a mohammedán és a keresztyén legendák, fölkapaszkodva a falakra és mecsetekre, a sírokra és kövekre, sziklákra és kutakra.

A kővel burkolt utat két oldalt fák árnyékolták be.

Harven, aki a mankóját mint puskát a hátára kötötte, öszvéren lovagolt, mert az könnyebben bírta mint a ló. Így minden nehézség nélkül követhette a fehér lovon mellette ügető Emint. Az arab telivér piros szattyán-zacskóban zsinórral a nyakára kötve viselte egész családfáját. Ez azért volt - magyarázta Harven - mert Damaszkusban minden megfordítva van mint otthon. Ha a pincébe megy le az ember, meleget talál hideg helyett. Ha fázik az ember a szobájában,

tárva-nyitva hagyja az ajtót és ablakot. Ha megjön a nyár, az egész nap a szobába kell zárkózni, de este kihordják a matracokat a tetőre és ott alusznak el a csillagos ég alatt. A szamarak sem olyan buták és lusták mint Nyugaton, hanem okosak és tüzesek, úgy hogy az arabok nagyon helyesen írták rá az egyik próféta sírkövére: Itt nyugszik egy ép oly türelmes mint okos és tüzes ember, egyszóval egy igazi szamár.

Nelly, aki kerülni akart Eminnel minden beszélgetést, vagy a többiek előtt ment, vagy hátra maradt, visszatartva lovát, hogy ne ügessen.

Rövid lovaglás után elérkeztek Salahiye faluba, mely ott aludt ledőlt minaretjeivel és bedült kupoláival a kertjei között. A koldusokat, akik csoportosan szunyókáltak a napon, fölébresztette egy percre a patkolatlan lovak lágy dobogása, és kiabálva követték őket. De hamarosan lemaradt egyik a másik után, és Salahiye ép oly mélyen aludt mint az előbb. Csak épen kinyitotta a félszemét, és ásított.

Emin rámutatott egy hatalmas kupolára, és elbeszélte, hogy ez alatt nyugszik az őse, a költő és bölcsész Muhi ed-din ibn el-Arabi. Nemsokára megálltak a kertje bejáratánál. Leszálltak.

A kerti ház széles lépcsős ablaktalan bolthajtásos épület volt, és csak egy szobából állott. Harven belátta, hogy hosszabb időre lehetetlen volna itt maradni.

A kerti ház magas fallal körülvett kertben feküdt, tele ültetve mirtuszokkal, rózsabokrokkal, diófákkal és két sötét cykomorával.

Falazott csatornában tiszta víz csobogott. A csatorna szélén galambok gyülekeztek, hogy igyanak, csöndesen turbékolva; visszatükröződtek, és a víz fénye alulról világította meg őket, a nap pedig felülről.

Liliomok Őrzője, aki már előbb megérkezett a tortákkal, tálakkal, szőnyegekkel és mindennel ami a „fantáziá”-hoz szükséges, egy szép helyre a fák alá vezette a vendégeket.

Körülöttük erős venyigékkel futott föl a szőlő, de még csak apró levelekkel. Fejük fölé egy gránátfa hajolt. A cseresznye- és körtefák fehér virágtömegei között egy magas bokor biborja égett, és a kék ég felé egy őszibarackfa nyujtá ki halvány pirosvirágu gyöngéd ágait.

Midőn Liliomok Őrzője szétterítette színes szőnyegét a pompás pázsiton, és fölterítette az egyes fogásokat, virágszirmok hullottak a tálakra és csészékre. Sötétpiros, halványpiros és fehér csokrocskák helyeződtek el Emin vállán és turbánján. Virág havazott Nelly karjára, összegyült az ölében és a sörbetpoharában s illattal töltötte meg az egész levegőt.

Néha oly erős lett az illatuk, hogy a szandálfa, gyanta, fűszer, kávé és dohány illatához hasonlíthatták, mely betölti a város egyik-másik bazárát.

Milyen jól megértette most Nelly az arab szív gyönyörűségét, midőn a puszta vagy a kopár hegyvidék verőfényén való hosszú vándorlás után egy tavaszi este elérkezett Damaszkus dombjai és kertjei közé. Az arab költők minden időben dicsőítő dallal magasztalták ezt a várost és a frankok hasonlóképen. De a közel jövőben talán mégis el fog hallgatni az európaiak dicsérete. Nemsokára elveszti Kelet legjellemzőbb sajátosságait. És akkor eljön a leleplezés ideje. Akkor az európaiak mindent el fognak követni, hogy leleplezzék Damaszkust. Bebizonyítják, hogy már nem az, mi volt hajdan, hogy a bazárok nem érnek föl hírükkel, hogy a kertek csunyák, hogy az ég nem mindíg sötétkék. A leleplezők majd diadalmasan beszélnek rosszvizű kutakról, a kellemetlen szagról, mely a várost nyáridején elárasztja, midőn a nap áttüzesíti a zsíros talajt, melyet egyik nemzetség a másik után évezreden át hízlalt mindenféle hulladékkal, emberhússal és vérrel. A leleplezők majd kibocsátják élceiket a város egykori, már elhalt csodálói ellen, s beszélnek olyan telekről, midőn a koldusoknak

lefagy az ujjuk, és annyi hó esik, hogy a bazárok teteje beszakad. De még nem jött el a leleplezők ideje. Még az iszlam és a csöndes örömök városa volt Damaszkus.

Nelly elragadtatva szívta magába a friss és illatos levegőt, és egészen megfeledkezve hidegségéről Eminnel szemben, egyenesen felé fordulva fölkiáltott:

- De szép itten!

Emin ezt válaszolta:

- Az Úr azért teremtette a virágos kerteket, hogy kényszerítse az embereket, hogy belülről is díszítsék a várost, nehogy a turbán szebb legyen mint maga a fej. De igaz, még nem mindent látott az Úr áldott városában. Igazán meg kell néznie a Velid-mecsetet. Jöjjön el a legközelebbi pénteken napnyugtakor. Akkor biztosan ott vagyok.

Nelly nem válaszolt semmit, de nem is lett bosszus, hogy ismét szóbahozta a mecsetet. Nem is látta még Emint ilyen előnyös oldaláról, teleszórva virágokkal, sőt nehány piros virágszirom még szénfekete, rövid szakállába is beletévedt.

Leszállt a szürkület, és csakhamar este lett. Nehány színes papirlámpát gyujtottak meg a fákon és a „fantázia" megkezdődött.

A zenészek és énekesnők, akik pipázva üldögéltek a kert egyik sarkában, leültek a közelükben keresztbevetett lábakkal. Ruházatuk rongyos volt, és némelyikének boglyasan csüngött alá a haja. A dobok, a lantok, a testetlen flóták és a vonóshangszerek nagyon primitivek voltak. A nők hosszú panaszos orrhangon egyhangú dallamokat énekeltek, amelyeknek ép úgy mint annak az indulónak, amit Emin a szállóban a pianinón eljátszott, nem volt se kezdetük se végük. A nyikorgó zenekar csendesen kisért. Olykor elhallgatott az ének és a zene is. Csak a dob dörgött egyhangúan, taktusra, négermódra mint egy tamtam.

Amint Liliomok Őrzője vagy valaki más surolta a fákat, ujabb virágeső hullott alá, tarkán megvilágítva a papirlámpák fényétől, beleakadt a zenészek hosszú hajába, és odacsúszott a hangszerek hurjai közé.

Nelly érezte, hogy Emin, aki ma este szótlanabb mint máskor, egyedül csak őt nézi. De azért úgy tett mintha nem venné ezt észre, hanem mindinkább Harven felé fordult, hogy figyelmeztesse egyre vagy másra ebben az idegen színjátékban.

Midőn késő lett, és a zenészek eltávoztak, Emin bevezette vendégeit a kerti házba.

Liliomok Őrzője két szőnyeget terített szét a padlón, az egyiket Eminnek, a másikat Harven és Nelly számára, akiknek még egy hosszu párnát is adott a fejük alá és egy tarka takarót.

Hogy az egész éjszakát ruhában és kemény szőnyegen fekve töltsék el, ez igazi arab szokás volt. Harven azonban legalább annyira keresztyén akart lenni, hogy először fölvette a tavaszi kabátját, és fölgyürte a gallérját.

Azután beburkolóztak úgy ahogy tudtak s lefeküdtek a szőnyegre. Az ajtó nyitva maradt. Kint a kertben a víz csobogott. A fák illata még jobban erősödött, mint nappal és a mirtuszbokrok között, melyeket az ókor Vénusznak szentelt, ragyogott az a csillag, melyet róla neveztek el.

Harven csakhamar elaludt, de Nelly még sokáig ébren volt.

Egyszer, midőn Nelly a fekvőhelyét igazította meg, észrevette, hogy Emin felkönyökölve őt nézi. Csak nehány lépésnyire feküdt tőle az ajtó felé.

Ismét megfordult hátat fordítva neki. Eközben a tarka takaró lecsúszott a válláról, és fázni kezdett. De mégsem akart megmozdulni, tettette mintha aludnék.

Kis idő mulva fölemelkedett Emin, és csendesen hozzálépett. Lehajolt, és óvatosan a vállára meg a hátára húzta a takarót. Azután ép oly csendesen visszament a helyére, lefeküdt, és elaludt.

Nemsokára Nelly is álomba merült. Azt álmodta, hogy Emin mellette áll Damaszkus egyik utcáján, és mindkét kezével a kertjében szedett hatalmas virágcsokrot nyujt felé. Az álomnak nem volt semmi értelme, mint az álmoknak általában, de azért egész éjjel ez foglalkoztatta.

Hajnalban ébredt föl. Emin már kiment a kertbe.

Midőn visszatért, szinte vadul nézett szét. Egyenesen Harven felé fordult ezekkel a szavakkal:

- Ön rászedett engem!

Harven felült, anélkül hogy értette volna, amit az gondolt. Nelly csak azt látta, hogy ha most Emin igazán hordott volna olyan drágakövekkel kirakott görbe kést, amiről azelőtt azt hitte, hogy minden arabnak a keze ügyében van, akkor azt kihúzta volna.

Emin elmondta, hogy a városból hírül hozták neki, hogy Blumenbach távolléte alatt elraboltatta vendégének mind a két gyermekét. Blumenbach csalta ki Salahiyebe, hogy azalatt szabad keze legyen.

Harven megpróbálta meggyőzni, hogy halvány sejtelme sem volt Blumenbach tervéről, de Emin hátat fordított, és búcsu nélkül kiment. Nehány perc mulva már úton volt a város felé, és Liliomok Őrzője követte.

Harven és Nelly kénytelenek voltak egy félszemü öreg kertész segítségével maguk fölnyergelni a lovat és a szamarat. Mikor fölültek a nyeregbe, és a paták megdobbantották a földet, még búcsuzásul piros és fehér virágeső hullott a vállukra.

Nelly hallgatag és zárkózott volt, előre nézett az útra, vajjon nem láthatná még meg Emint.

Midőn a szerb konzulátus előtt lovagoltak el, Blumenbach kinyitotta az erkély fatábláját, és lekiáltott hozzájuk:

- Úgy látom, hogy a kertiház nem volt lakható, miután már is visszajöttek. Most azonban semmiesetre sem mehetnek a szállóba, mert a város már félig-meddig lázadásban van. Itt a konzulátuson azonnal rendbehozatok két szobát számukra. Itt biztonságban érezhetik magukat.

Harven megköszönte, de megkérdezte, hogy Blumenbach igazán csak azért bolondította ki őket Salahiyebe, hogy Emint eltegye az utból.

Blumenbach sem nem tagadta, sem nem állította, de midőn mentegetőzött, mégis arra bírta Harvent, hogy ezt mondja Nellynek fölmenve a konzulátus lépcsőjén:

- Nem haragudhatunk Blumenbachra. Velünk csak jót akar, és én becsülöm az energiáját.

Mialatt Harven így beszélt, a gallérja alól, a kabát ráncaiból és a zsebéből virágszirmokat szedett elő, melyek még hervadtan is megtartották erős illatukat.

## X.

Midőn Emin a kapuját betörve találta és vendégének gyermekeit elrabolva, megállt az ajtó küszöbén és arcát kezébe temette. Előrehajolva, anélkül hogy egy szót szólna, lassan átment az udvaron a szobájába. Ott bezárkózott egész napra, még enni sem akart semmit.

A mohammedán negyedben pedig szájról-szájra járt a híre, ami történt. Mindenfelé kiváncsiak gyülekeztek körbe. Az árusok a posztóbazárban gondolataikba mélyedtek, és elfelejtették megszólítani az arramenőket. A hír leszállott a lépcsőkön a komoly könyvbazárba, és a szigorú, tanult fejek a fülkéikben levették szemüvegüket, és Istenhez kiáltottak bosszuért. Sokan egyszerüen becsukták boltjaikat. Eljutott a hír mecsetekbe is, ahol az imádkozók hosszú sorban állottak élükön az előimádkozóikkal. Ez a hír megzavarta az ájtatosságukat, felizgatta, és fanatizálta őket, izgatott csapattá tömörültek, majd elindultak követve egynehány száz bolond, vad alaktól a sikátorokon át a szűk térre a szerb konzulátus elé.

Damaszkusnak is megvoltak a maga koldusai és rongyosai, de ha ezek nem voltak egyszersmind nyomorékok és betegségtől elkorcsosultak, akkor nemeseknek látszottak, kik szegény araboknak öltözködtek fel. A damaszkusiaknak kevés kellett a fönntartásukra; az étel olcsó volt, és sem a kemény éghajlat, sem a nehéz munka nem rontotta meg bőrüket vagy törte meg testük harmonikus vonalait. A népviselet, amely egyszersmind színgazdagságával is hatott, az egyszerűség és csinosság, mindjobban kiemelte halvány bronzszínű vagy mahagonibarna tagjaik szépségét. Igy hát a föllázadt tömeg a konzulátus előtt nem tette azt a rémes benyomást, mint az ugynevezett csőcselék ilyen lázongásoknál Európában. Nem voltak köztük fakóarcu lumpok, a fagytól, éhségtől vagy iszákosságtól elkorcsult arcok. Nem volt itt gondozatlan szakáll vagy fésületlen haj. Nem voltak itt elrongyolódott, szétmállott sapkák megtöredezett széllel és behorpasztott kerek kalapok. Semmi kellemetlen sör- vagy pálinkaszag. A sivatag napja rásütött a ragyogó fehér gondosan föltekert turbánokra és a világoskék kaftánokra, mint dagálykor az Archipelagus partján a kék vízből és fehér habból tömörült hullámra. Rásütött a kellemesen formált barna vállakra és karokra és a szép, gyakran fiatal és szakálltalan arcokra. De a nagy fekete szemek, melyek ezekből az arcokból vad fénnyel előragyogtak, még félelmesebbé tették ezt a tömeget, mint a nyugati országok összes piszkos rongyaiba felöltözött kósza csapatot. Szájuk félig nyitva volt, úgy hogy gyöngyfehér fogaik elővillantak, és mély ránc képződött szájuk mindkét felén. Lassan erősödő mormogás hallatszott, mint valami nagy katlan fortyogása, melyben víz fő.

Mégis az egész csődületet olyan álmos, nyomasztó hangulat uralta. Nem volt meg bennük a kemény elhatározás a kivitelre, hanem inkább csak az alvónak öntudatlan mozdulata az álomban.

A konzulátus összes barnára festett zsalugáterei le voltak eresztve. Harven, Nelly és Blumenbach a hasadékok mögül nézték a nyugtalanító, de színpompás látványt. Blumenbach kezdte belátni, hogy tulajdonképen nagyon esztelenül járt el, midőn a saját lakását mondta a legbiztosabb menedéknek Harven és Nelly számára. Midőn arra kérte őket, hogy a konzulátusba meneküljenek, az a vágy is hajtotta, hogy minél többet lehessen Nelly társaságában. Kezdett nagyon érdeklődni iránta.

Különben a tolongás ott kint egyáltalában nem volt ellenére. A figyelem most az ő személye felé van irányítva. Csak értsen hozzá, hogy jól végződjék az egész, akkor a szerencséje meg van alapítva. És hogy szerencsét csináljon, ez volt Blumenbach egyetlen célja az életben.

A bezárt kapu előtt Szkandar állott buggyos nadrágjában, botjára támaszkodva, együgyűen, gondtalanul, mint egy nagy gyerek anélkül, hogy sejtené a veszedelem nagyságát.

Nehány mahagoniszínű, fátyolozatlan öreg asszony mezítláb, csupasz karokkal és a mellükön szétnyílt sötétkék ingben, éles átható visítást csapott. Rettenetes grimaszokat vágtak, összegörbített ujjaikkal a levegőben hadonásztak, majd sarat ragadtak, és a konzulátus falára dobták.

Két majdnem meztelen koldust, akik a napon a ház szögletében aludtak, fölébresztettek a lehulló sárdarabok. Egykedvűen koldulva menekültek, de csak ép annyira, hogy az asszonyok

sárgolyói el ne érjék. Azután hátat fordítva a néptömegnek, semmit sem törődve az egésszel, olyan mélyen és olyan jól aludtak ismét, amint atyáik aludtak ugyanazokon a köveken ezer év óta.

Szkandar fiús bátorságában figyelmeztette az asszonyokat, hogy húzódjanak hátra. A gorombа szitkozódások egész áradatával feleltek neki vissza, de ezek egészen más sértések voltak, mint amilyeneket a nyugati néptömeg szokott ordítozni. Midőn az egyik öreg asszony azt találta mondani, hogy Szkandar rühes kutya, amelyik a moslékot eszi a frank házban, már azt hitte, hogy most elérte a gorombaság tetőpontját, és az egész népség ujjongva kiáltotta a csúfolódását utána, amely annyira fölvillanyozta őket mint valami mesteri költemény.

Szkandar magánkivül lett haragjában, és utána ütött a botjával.

- Asszonyokat merészelsz ütni? - ordított föl az, és fölemelt kezekkel állott meg előtte.

- Mit merészelsz? - mennydörgött feléje a habfehér turbántengerből.

Szkandar mégis odaütött.

Abban a percben a földre rántották. Ruháját letépték, és az öreg asszonyok ráköpködtek. Bepiszkolva és derékig meztelenül küzdött a földön a rugások és ütések ellen. Gúnyolták, meghúzták a fülét és a haját, piszokkal kenték be az arcát. Botját darabokra törték és a pompás ezüstgolyó mint szép szappanbuborék repült el a néptömeg fölött, és eltünt örökre. Két megvadult fickó fölmászott az ablakrácson, és leütötte a vaspléhre festett szerb címert, amely színpadi mennydörgéshez hasonlóan esett a földre. Épen ebben a válságos pillanatban nyílott ki a konzulátus kapuja. Blumenbach lépett ki rajta.

Készakarva és finom számítással teljesen úgy öltözött föl mint egy európai. Világosszürke kalap volt rajta, világosszürke keztyü és hajlós kis sétapálca. Balgomblyukában még ott díszlett a vörös szalag, melyet a cigarettaskatulyáról vett le. Mintha nagyon melege volna, a nyári felöltőjét egészen kihajtotta, hogy a vörös szalagot annál jobban lássák.

Egy-két másodpercig megállott, és úgy nézte az egyszerre elcsöndesedett tömeget. Olyan arckifejezést vett föl, mely nem volt sem bosszus, sem nyugtalan, inkább közönyös, keverve némi leereszkedő csodálkozással. Mintha azt mondaná: Ezek a turbános gyerkőcök megbolondultak? Vagy mi van itt?

Egyenesen a tolongásba ment, és jobbra-balra ütögetett kis játékbotjával. Az egyiknek az arcába talált, a másiknak a meztelen vállára.

Csak valamelyiknek föl kellett volna emelnie a kezét, hogy elvegye tőle a pálcikát. Csak le kellett volna valamelyiknek vennie a papucsát, és homlokon ütni, hogy eszméletlenül bukott volna le a rongyosok lábai elé. Ha egységesen és határozottan léptek volna föl minden fatalista habozás nélkül, akkor Damaszkus sok konzulátusa azonnal lángba borult volna. A tehetetlen török pasa elmenekült volna és Sztambul, amely eladta saját népét, saját nagyságát, saját istenét a nyugati csalók pénzéért, megremegett volna nyomorult gyöngeségében saját tartománya előtt. De ez a pompás arab nép, amely egykor egész Európát sápadozni látta hatalma előtt, amely oly rettenetes bátorsággal űzte vissza a keresztesek rablócsapatait Damaszkus hegyeiről, most félt, hogy rátegye a kezét egy európaira. Látva világosszürke nyári felöltőjét és a piros szalagot a gomblyukban, és játékpálcikáját, egyszerre babonás félelemmel megbénultak. Ordítva mint a hímoroszlánok a merész állatszelídítő kicsiny tehetetlen ostora elől lépésről lépésre visszahúzódtak, összekucorodva, egymáshoz nyomva, tanácstalanul és megbüntetve.

Ennyire meg volt alázva ez az egykor olyan kényes nép, ennyire letiporva. Oly sötét, oly reménytelen ennek a jövője. Mintha minden, amihez egy európai fogott, már előre azt célozta

volna, hogy ujabb megalázás legyen belőle, ujabb lépés a kikerülhetlen pusztulás felé. Minekünk lassan minden sikerül, ami megérdemli, hogy sikerüljön. Mi mintegy megújulunk a mi öreg korunkban, és mindíg előre megyünk, de a Keletnek elárult és letiport népe, amely még az ifjúkor rózsás arcát viseli, holtan marad az úton.

Blumenbach intett Szkandarnak, aki ismét lábra állott, hogy menjen be a házba. Azután anélkül, hogy az egész idő alatt egy szót szólt volna, maga is megfordult és lassan, háborítlanul követte Szkandart; azt a látszatot keltve, mintha az egész eset annyira jelentéktelen lett volna, hogy már el is felejtette. Nagy zajjal csapta be maga mögött a kaput.

Tíz perc mulva egy szakasz török katonaság állott meg föltűzött bajonetekkel a szerb konzulátus előtt.

## XI.

Az izgatottság mégis óráról-órára növekedett. A nép, amely a megvetőleg fölemelt kis sétapálcától ilyen vereséget szenvedett, a lelke mélyen kiolthatlan bosszúvágytól izzott.

Tudósok a könyvbazárokból és fölizgatott muzulmánok minden társadalmi osztályból gyülekeztek össze a sötétség beálltával Emin házában.

Az éjszaka csillagos volt és csöndes mint mindíg.

Halványan és anélkül, hogy még fényt árasztana szét, ült az új hold a nagy mecset Jézusminaretjének a karzatán. Úgy csillogott az erkély rácsozata között, mint egy fényes görbe kés, amely hálóba került. A minaret hegyes süvegű embernek látszott, az éjszakai égre rárajzolódott óriási halásznak, aki a hálóját a beleakadt görbe késsel a vállára vetette, hogy aztán most hazavigye. Mintha a félhold, iszlam mosolygó szimboluma, azért foglalt volna helyet épen ezen a minareten, hogy az éj csöndjében a keresztyén hit alapítójának ékesítse szép homokkő emlékét. Mintha ez a félhold azt mondaná: Ő, Názáreth kedves gyümölcsös kertjeiből való próféta, ő, a keleti, ha most itt állana, ahol én, akkor bizonnyal megvédelmezné szerencsétlen népét a rút, kőszénfüsttől kormos arc ellen, amely ép úgy mint a Medusafő, borzalmat és félelmet ébreszt, ahol csak megjelenik.

Emin házának oszlopos folyosóján szarulámpa égett, melynek sárgás fényénél a ráncos és komor arab arcok mumiákhoz hasonlítottak.

Ha Emin éjjeli vendégei nyugatiak lettek volna, akkor csoportokban járkáltak volna föl és alá, izgatottan beszélgetve. Végül az egyik megkopogtatta volna az asztalt, és kényszerítette volna a többieket közös, tervszerű tanácskozásra, amikor is egyik a másik után fölszólalt volna, miután a szólásra előbb engedélyt kért. Így azután olyan határozatot hoztak volna, amely az összes jelenlevők okosságának a summáját tartalmazhatta. De ezek itt olyan népből származtak, melynek ősanyja a legbabonásabb, a kávé aljából jósolgató vénasszony volt. Ahelyett, hogy cselekednének, régi jóslatokról és új csodajelekről beszéltek. Bár valamennyien izgatott hangulatban voltak, mégis keresztbevetett lábakkal üldögéltek a dunyhákon és matrácokon, némelyik meg kényelmesen szívta a nargiljét. A keletieknek a legvészthozóbb tulajdonsága: a fatalizmus, elkábította őket, és mint nem használandó fegyvert pihentette találékonyságukat és méltán hirhedt ravaszságukat. Igy ültek ottan, mintha valami előre nem sejtettre várakoznának, mintha valami természet fölöttinek kellene hirtelen megjelennie, hogy azután anélkül, hogy nékik sok fáradtságot okozna, a győzelmet könnyedén nekik juttassa.

Néhányan ugyan a dolgot praktikusabb oldaláról fogták föl, de ezt eltitkolták, nehogy ennek bevallásával a tekintélyüket elveszítsék. Ezek között a kevesek között Emin volt a legkiválóbb az ő szokatlan nagy tudásával.

A lámpa alatt ült nagy réztálca mögött, mely a lábai előtt a kövezeten feküdt. A tálca tele volt zacskókkal és pénzdarabokkal.

Időről-időre arabok lépkedtek be a kapun, szertartásosan köszöntek pazarolva a drága időt, s ugyanakkor pénzt dobtak a tálcába.

- Kétezer kurus (piaszter)! - kiáltotta az egyik.

- Százötven kurus! - hallatszott a következőtől.

- Ötszáz kurus!

- Hatvan kurus és nehány húsz parás!

Az egyik ujonnan érkezett szürke szakállas arab, akit Ibrahim sejknek hívtak, csodálkozva, szinte ellenségesen nézte ezt a színjátékot. Midőn befejezte üdvözlését, odaült Emin mellé.

- Testvér, - mondotta - mi mindannyian tudjuk, hogy Isten embere vagy, és mi bízunk benned. De mondd csak mégis, mit jelentenek ezek a pénzek?

Emin fölnézett. Komoly arca meghatott és álmodozó volt.

- Barátom, ezek a pénzek önkéntes adományok. Ha sikerül összegyüjtenünk százezer kurust, akkor megvesztegetjük a pasát, aki titokban ótörök, és velünk tart. Csak engedje meg, hogy a katonái velünk barátkozzanak, mint azt harminc évvel ezelőtt tették.

- És aztán?

- Azután megszálljuk a keresztyén negyed kapuit, és nem engedünk addig, míg vissza nem adják a két szerb gyermeket. Mindennek csöndben és rendben kell történnie, hogy megnyerjük Nyugat tiszteletét, és egyuttal megmutassuk, hogy atyáink drága városa még a miénk.

Költeményei révén már sok év óta nagy népszerűséget élvezett Emin, de az utolsó napok eseményei politikai személyiséggé emelték, és bizonyos vallásos tisztelettel vették körül. Eminben is mint minden arabban lappangott az a homályos reménység, hogy előbb-utóbb valami csoda folytán elő fog lépni az a férfi, aki megmenti sülyedésnek indult faját. Nem kellett hozzá más, csak ez a félig babonás csodálat és bizalom, mely most úgy vette őt körül mindenfelől mint kellemes illat, hogy azt higyje, hogy ő maga a sors által kiszemelt szabadító. Hozzájárult még az is, hogy világosan látta, hogy a jelenlevők közül ő az egyedüli, aki cselekedni is tud, nem pedig csak várni. Tudta, hogy a török pasát a legkönnyebb pénzzel megvesztegetni, mert egy töröknek a lelkiismerete a pénztárcája. Elad az asszonyokat, hivatalt és rendjeleket, s ha Eminnek elég milliója lenne, akkor talán megvehetné magát a szultánt Sztambulban, épugy, amint az ember megvesz egy házat. Előtte Sztambul gyűlöletesebb volt, mint Európa. Előtte Sztambul a ragyogó pokol volt, ahol két világrész nyújt egymásnak áruló hizelkedéssel kezet. Sztambul Európának leánya Ázsiától, amely szégyenletesen eladta ölelését. Ezért örökölte Sztambul atyjának és anyjának legutálatosabb bűneit, de annál kevésbbé azok erényeit. Nyugat által kinevetve és Kelettől, amelyet elárult, megvetve ott fekszik most Sztambul, küzködve a halállal, és most már egyedül csak multjáért meg fontos és csodaszép fekvéséért törődnek vele. Alávaló és kiélt kéjenc az, akit csak régi neve és pompás lakása miatt vesznek körül színlelt tisztelettel, tulajdonképen undorodnak tőle. És ebben a Sztambulban székel egy beteg, félig európai úr fekete kabátban, szürke nadrágban és maroquin cipőben, körülvéve orvosokkal és orvosszerekkel, asszonyokkal és párisi piperecikkekkel, mint a pompás pusztai népek fejedelme. Mégis a szultán személye szent volt a jelenlevők előtt. Az ő haragjuk nem is felé irányult, hanem általában a törökök ellen, és ebben az órában épen olyan bosszúvággyal viseltettek velük szemben mint az európaiak ellen.

Ibrahim sejk, aki Emin jobbján ült, a könyvbazár legfanatikusabb tudósa volt. Mellette egy fiatal arab ült, Emin kedvence, aki a klasszikus Ali nevet viselte. Egyike volt azon pompás

ifjú alakoknak, milyeneket Keleten oly gyakran találhatni. Kellemes keveréke a gyermeknek és a férfinak, mint mikor május hónapban kellemesen egyesül a tavasz a nyárral. Mély csodálattal nézett Eminre, és mint fontos problémát fontolgatta magában minden szavát.

- Barátaim! - szólalt meg Emin hangosan és fölállott. - A szelíd és jóságos Isten nevében! Az én szándékom tiszta. Ti összegyültetek körülöttem anélkül, hogy hívtalak volna. A sors a ti vezéretekké szemelt ki engem, és én nekem csak egy gondolatom van: a mi ősi városunk boldogsága. A mi mecsetjeinknek nem szabad templomokká átváltozniok. A mi derűs, boldog otthonainkat nem szabad annak a tanításnak elhomályosítania, amely ugyan a mi országunkból eredt, de nékünk idegen maradt. De viszont nem szabad bepiszkítanunk a mi utcáinkat és lelkiismeretünket vérrel. Cselekedjünk szelíden és nyugodtan, és ezáltal a mi föllépésünk kétszeres erővel fog hatni az ellenségeinkre.

- Hogyan gondolja? - kérdezte Ali a szomszédját, Ibrahim sejket.

- Azt véli - felelte amaz, - hogy ne szúrjuk le a keresztyéneket, mert akkor véresek lesznek utcáink, hanem csak fojtsuk meg őket.

- Ne fosztogassunk és ne raboljunk! - folytatta Emin. - A keresztyén asszonyok csak civakodást hoznának a házainkba, és a lopott holmik megszentségtelenítenék otthonainkat.

- Hogyan gondolja? - suttogta Ali.

- Azt gondolja, - felelte Ibrahim sejk, - hogy ne vegyük oltalmunkba a keresztyén asszonyokat, hanem inkább fojtsuk meg őket, és ne fosztogassuk a keresztyén negyedeket, hanem égessük föl.

Az egyik tiszteletreméltó, szakállas öreg, akinek fejét glóriaként vette körül a fehér turbán, odalépett Eminhez, és barna kezeit e szavakkal tette a vállára:

- Oh szent, szent, szent! Én már öreg vagyok. Láttam a világot. Láttam, amint Sztambul bűnei megronták a mi népünket. Láttam a városainkat, amint összehúzódnak mint a szárított gyümölcsök. Romokban hevernek a mi palotáink, és nagy embereink sírjain sakálok rikoltoznak. Megvesztegették, megvásárolták a mi urainkat, és a mi szöllővesszőinkről a hitetlenek szedik azt az italt, amitől megrészegednek. Oh szent, vezess minket, beszélj hozzánk, és mi engedelmeskedünk.

Emin így válaszolt:

- A frankok és a reformtörökök valami homályos bizonytalan dolgot akarnak ránk kényszeríteni, amit ők fölvilágosodásnak neveznek. Még eddig senkitől sem hallottam ennek a szónak elfogadható magyarázatát. Nekik is megvannak az uraik mint nekünk, a szegényeik mint nekünk, a bűnöseik, a hazugjaik és hizelgőik. De még több a szenvedésük mint nekünk. Amit csak mondanak és írnak, az gyászról és szenvedésről szól. Miért akarják ránk kényszeríteni az ő gondjaikat?

Midőn Emin leült, szinte összeesett. A sárga lámpafénynél öregebbnek látszott mint máskor. Félt, hogy a nyugati fölvilágosodás még sem olyan méreggel telt pohár, mint azt az előbb állította. Az ő fajára nézve az európai fölvilágosodás mégis biztosan ölő méreg volt, ezt jól tudta, ezt ösztönszerűen érezte, és ez elég volt neki. Valami különös tisztelet Nyugat iránt üldözte őt és összes hívét ebben az órában. De ő minden erejével küzdött, hogy fölszabadítsa magát ez alól, és kérlelhetetlen muzulmán legyen, amilyenre most városának szüksége van.

Nehány nap óta olyan tekintélyt szerzett, amely pillanatról-pillanatra növekedett. Minden ember szájából a saját nevét hallotta, és hallotta, amint magasztalják, dicsérik és áldják. Tudta jól, hogy ebben az órában nem alszik a néma város, mint azt a hangtalan csöndben gondolni lehetne. Aggódó emberek virrasztanak minden házban a bezárt ablaktáblák mögött. A kávé-

házakban és otthon az asszonyok között csak róla beszélnek, és megkoszoruzzák nevét mindazon reménységekkel, melyek megsértett fajában rejtőznek. Őseinek városát a lábai előtt látta. Boldogabbnak, büszkébbnek és erősebbnek kellett magát éreznie önbizalmában mint életében eddig valaha. Győzelemittasan, támolyogva az örömtől kellett élveznie mind azt a nagyságot, amellyel most egyszerre körülvették a nevét. És mégis kinzó szorongástól gyötörten ült ott, amelyet sohasem érzett azelőtt életének jelentéktelen napjaiban, midőn senki sem hallgatott szavára, és senki sem bízott képességében. Érezte a híresség nyomasztó felelősségét.

Érezte, hogy nem érdemli meg azt a hízelgő megszólítást, amellyel üdvözölték. Érezte, hogy ő nem az az óriás, aminek gondolják, de mindenáron azzá kell lennie.

Észrevette, hogy a híresség és fölmagasztalás annyi, eddig nem is sejtett felelősséggel terhelte meg, amely tüzes szemmel nézi minden cselekedetét, és finom porszem súlyokkal mérlegeli minden szavát, és azt követeli, hogy ezt az ezer és ezer embert ép oly ravaszul, de mégis becsületesen vezesse, ép oly győzedelmesen mint csodálatraméltóan.

Nem hallotta a körülötte ülök kérdéseit, sőt még az arcukat sem látta. Félig öntudatlanul küzdöttek belsejében a legjobb tulajdonságai a legsilányabbakkal. Meg kellett felelnie hívei magasra hajtott várakozásának. De még ez nem volt elég; minden tekintetben föléjük kellett emelkednie, mert egy oktalan meghajlás az ő kívánságuk előtt, egy egyetlen csekély meggondolatlan ballépés a részéről sorsdöntő lehet. Abban az időben, amikor még jelentéktelen magánember volt, akkor igazán szabad volt, és azt csinálhatta, amit akart, lett légyen az jó vagy rossz. Most a saját hírének a rabszolgája lett. Ha mint jelentéktelen ember ballépést csinált, avval csak kevesen törődtek. Ha azonban mint tekintélyes személy vétkezett, annak a bűne csakhamar sokaknak a nyelvére kerül. Ha jelentéktelen személynek volt valami gyöngéje, azt a holttestével együtt elföldelik; de ha híres embernek volt ugyanaz a gyöngéje, akkor azt nem felejtik el. Mindíg folt marad a nevén. Ott fog ülni sírján mint eltorzított arckép. És tovább fog élni az emberek tudatában, amíg írás vagy nyomtatás megőrzi a nevét. Mint a gyöngyhalászok feltörik a kagylókat, hogy gyöngyöket találjanak, épúgy felbontják a tudósok a könyvesszekrényeket és okmánycsomókat - hogy gyöngyöt találjanak, bárha muló értékűt is. Mindenki, aki a nyilvánosság elé lép, ha csak egy napra is, ha csak egyszer is, halhatatlan lesz. Megítélik, és mérlegelik, és ha nem tekintette hírességének felelősségét, és nem eszerint lépett föl vagy cselekedett, az utódja meg fogja hallani elítéltetését.

Ezalatt a belső harc alatt, midőn teste összeesni látszott, a lelke megnövekedett. Egy éjszaka alatt a magasba szökkent, mint a lótuszvirág az indiai bűvész varázsigéire. Mint a jerikói rózsa, mely, ha vízzel telt pohárba teszik, fölszívja a vizet, és kinő a pohár széle fölött: épúgy szívta föl az ő lelke is fajának nagy tulajdonságait, kiterjeszkedett az egész Damaszkus felé, és uralta azt. Hívei mint apró törpék vették körül, mialatt az ő személyisége, Emin ibn el-Arabi, mint hatalmas, győzedelmes óriás-szobor emelkedett föléjük mint iszlam nagy multjának szelleme.

Mialatt hívei zavartalan nyugalomban üldögéltek, szívták a nargiljét és várták, hogy a győzelem majd hirtelen leszáll elibük az égből, Emin elhatározta, hogy cselekedni fog, cselekedni ravaszul és merészen, anélkül, hogy megpihenne. Egyedül ezáltal emelkedhetett a többiek felé.

A késő éjszakában egyhangú éneklő hangok hallatszottak. Az imámok voltak, akik most a sötétség óráiban is imára szólíták a hívőket.

Az összes jelenlévők, kivéve Emint, fölemelkedtek az elhaló hangok szavára, amely mintha az éjszakai ég sötétjéből szólalt volna meg a bezárt mecsetekből, a sivatagból, Damaszkus földjéből, pincéiből és sírkamaráiból.

Ő azonban a vallás követelését a való életért merészen félretette, és ülve maradt; lehajolt a réztálca fölé, és a pénzeket számolta.

Ibrahim sejk sietve és félig suttogva a következő aggódó kérdést intézte hozzá:

- Megszámoltad a pénzeket?

- Igen. Harmincötezer kurusunk van és egy csomó rézgaras.

- Kevesebbet mint százezret még sem nyomhatunk a pasa kezébe. A negyed kapuit már becsukták, és így több adományra nem számíthatunk. Emin ibn el-Arabi mit fogsz most csinálni? Nemsokára hajnalodik.

Emin görbe háttal, megroskadva emelkedett föl a pénzzel megrakott tálca mögül. Milyen más volt az az Emin, aki egyenesen, mereven és fölemelt fővel szokott végigsietni az utcákon.

- Imádkozni akarok, - mondta, mert belátta, hogy az imádkozás híveiben újabb bizalmat fog ébreszteni.

Mert jól tudta, hogy a cselekvésre bátortalanok és képtelenek, azonnal elszélednek, ha megtudják, hogy a szükséges pénzösszeg nem gyűlt egybe. Egyedül tőle függött, hogy ezen összeg a tálcán fölnövekedjék vagy nem. Minden para, amely még hiányzott, úgy égette, mint egy meggondolatlanul kimondott valótlanság, mint egy igéret, melyet elmulasztott beváltani. Barátai közepette úgy érezte, hogy egyedül van, magára hagyatva mint a vándor a pusztaságban. Nagy hírnevének nagy felelőssége a fülébe kiáltotta: megcsalod a saját fajodat, ha nem végzed el ezt az óriási művet, melyet a sors reád bízott, és amelyet te önmagad könnyelmű túlbecsülésében elvállaltál!

Emin térdre hullott, homlokával a földet érintve Mekka felé fordult, a többiek szintén imádkoztak. A messzi távolból hallatszott még az imámok utolsó Allah! Allah! kiáltása, mint elmult századok visszhangja, mely kisóhajt a könyvbazárok sárguló kéziratairól.

Midőn Emin ismét leült a nagy tálca mellé, összeesett, mint előbb fáradtan, görbe háttal és láthatóan elcsüggedve.

Mi oly szívesen képzeljük azt, hogy a nagy tettek nagy személyiségei pompás harcosok tiszta tekintettel és derült homlokkal. Pedig nagyon csalódunk. Sokszor betegeknek és bűnösöknek látszanak. A saját érzésük melege emészti őket. Meghajolnak a saját hírnevük, a saját felelősségük súlya alatt és azon kívánság terhe alatt, hogy a legjobbat, a legnagyobbat szüljék napvilágra, amely apjuktól és anyjuktól örökölt vérükben szunyad. Mi nagyoknak nevezzük őket, és bennük igazán minden naggyá válik. Nagy lesz a gondjuk, az erőfeszítésük és az áldozatuk. Hibájuk olykor olyan nagy lesz, hogy bűnnek nevezik, és tévedéseik is nagyobbak lesznek mint más emberekéi, és ezért annál nehezebb azokat elviselni, sőt megsemmisítővé lesznek.

Lassan suhantak el az órák a keleti sivatagok homokhullámai fölött. Fölemelték a színtelen újholdat a Jézusminaret erkélyéről, és elvitték nyugatra Antilibanon fölé. Innen elvándoroltak Európába sápadtan és ásítva, miután élvezték a sivatagok csöndjét, a bezárt háremek enyelgéseit, és a ciprusok illatát a Boszporus villái között. Úgy érkeztek meg Európába mint a meghomályosult poharak, amelyekből már ivott egy gondtalanabb világrész, mint a csúnya öreg asszonyok, akik valamikor fényes ruhákba öltözködtek és akiket, pompázva, arcukon az ifjúság üde színeivel, szívesen köszöntöttek Kelet imámjai.

Minden órával növekedett a nyugtalanság Emin kertjében, bárcsak fölkiáltásokban nyilvánult és nem nyugtalan mozdulatokban vagy aggódó járás-kelésben. Lent a külső kert ajtajánál végre fölemelkedett az egyik arab, szinte alig látszott a félhomályban. Hangosan ezt kiáltotta:

- Hajnalodik, és még több mint a fele hiányzik az összegnek.

Emin mintha nem is hallotta volna. Úgy ült a pénzzel megrakott tálca mögött mint a bálványkép az áldozati oltár drágaságai és pénzei mögött.

- Hajnalodik, és még több mint a fele hiányzik az összegnek! - hallatszott ugyanaz a hang a félhomályból, de erősebben mint az előbb, makacsul, szinte sértően.

Emin ajkai reszketni kezdtek. Keze segítségével lassan fölemelkedett mint egy beteg koldus, akit kemény szavakkal űztek el arról az árnyékos helyről, melyet fölkeresett. Olyan kicsinynek, testileg megviseltnek látszott, olyan jelentéktelennek, midőn ott állt a sárga szarulámpa alatt, hogy senki sem csudálkozott volna, ha ájultan zuhan előre a csillogó tálcára.

Midőn beszélni kezdett, hangja mégis nyugodt, tiszta és erős volt, úgy hogy a kert legutolsó szögletében is meghallották. Mind az a ruganyosság, mind az a férfias erő, amely máskor az izgalomtól annyira elbágyadt testében lakott, ezen az éjszakán egyszerre a lelkébe szívódott föl.

- Én azt mondtam, hogy a pénznek meg kell lennie. Majd magam megszerzem, miután az én testvéreim az ő önzésükben nem képesek erre. Mi módon, az az én dolgom. Most nem tehetem még le ide a tálcára - de ez nem is szükséges - hanem holnap reggel vagy legkésőbb holnapután hajnalban itt lesz.

- Óh te szent! Óh szent! ujjongtak a turbánosok.

Ugyanekkor rózsaszínűre festődtek a város minaretjei, és a hajnal beköszöntött a sivatag felhőtlen egével, amelyen már csak egyetlen egy csillag pislogott.

Megparancsolta, hogy a rézgarasokat, melyek a tálcán voltak, osszák szét a Velid-mecset koldusai között, és proklamációt szerkesztett, melyet a kávéházakban fognak fölolvasni.

Kiválasztott tizenkettőt a jelenlevők közül, és megkérte, hogy maradjanak. Választása legelőször Ibrahim sejkre és a fiatal Alira esett, de azután azokat kereste ki, akiknek a legerősebb karjuk volt. A többiek haza széledtek, rejtett szavakban beszélve Eminről és az ő homályos, megmagyarázhatlan igéretéről.

Az egész ébredő város csak Emin ibn el-Arabi nevét emlegette. A keresztyének nyugtalanul hangoztatták. Ezt hallotta a beteg öreg kádi, amint a fürdőbe ment, és a kormányzó-pasa, amint az első csésze kávéjáért kiáltott. Ez a név gurult Nyugat felé a francia postakocsival, hogy azután a sürgönydróton Sztambul szivébe repüljön.

Csak néhány bennszülött tudta biztosan, hogy Emin és barátai éjjel gyülést tartottak.

A hívei már benne látták egyikét Kelet időről-időre hirtelen feltünő meteorjainak, egyikét azon alig felfogható hatalmas egyéniségeknek, kiket egyszer Mohammed Ali pasának, máskor Mahdinnak hívnak, és akik egyszeriben fajuknak megszemélyesítőjévé emelkednek, félelmes, gyűlölt és csodált védelmezőjévé mindannak, ami ennek a megalázott, eltaposott és eltaszított fajnak értékes.

## XII.

Midőn Emin hívei fölé emelkedett, ez csak azon elhatározásával sikerült, hogy cselekedni fog, hogy merészel győzni vagy tönkremenni, egyszóval, hogy kockára teszi a saját szerencséjét. Az ő felsőbbsége abban is nyilvánult, hogy törekedett a régi kor nagyjaihoz hasonlítani, akik szelídséggel léptek föl kegyetlenség helyett. Különben ő is megtartotta azon tulajdonságokat és hibákat, melyek a faját jellemezték. Nem azok közül a keletiek közül volt, akik Európában való utazás és tanulmány után európaiakká válnak. Nagy tudása volt, de minden arab alapon

nyugodott. Emin régimódi arab volt, rejtélyes és érdekes tipus, olyan amilyent nehány év mulva már csak a városoktól messzi fekvő vidékeken fognak találni. Akkor, midőn kigondolta, hogyan fogja megszerezni a pénzt, amely még hiányzott, hogy megvesztegessék a pasát, igazi arab uton indult el. Lassu és kemény munkával vezetett népforradalom nem az ő temperamentuma szerint való volt. Nem, ehelyett egy bizarr és meseszerű csiny jutott az eszébe, és ez azután fölizgatta az ő érzékeny, fékezetlen keleti képzeletét. Olyan tettre szánta el magát, amelyre büszke volt, de amelyet egy józanul gondolkozó európai népvezér a legnaivabb gyerekességnek mondott volna.

Mihelyt egyedül maradt a tizenkét kiválasztottjával, megparancsolta Liliomok Őrzőjének, hogy vegye a még égő lámpát a hátára, szerezzen két csákányt, két ásót és két szitát.

A kiválasztottak a legnagyobb kíváncsisággal és csodálkozással gyültek köré.

- Kétszáz lépésnyire innen van egy szamáristállóm, kezdte el. Ez mint a madárfészek be van építve a falba, amely elválasztja a mi negyedünket a keresztyénekétől. A fal másik oldalán utca vezet, amely olyan szűk, hogy két tökkel megrakott szamár nem mehet el egymás mellett. A szűk utca másik oldalán fekszik... Igen, gondolkozzatok csak! Na mi fekszik ott? Allah bocsásson meg nékem, hogy mosolygok! Hát ott fekszik a szerb konzulátus. Épen a fal mögött, mely ezen az utcán végződik - gondolatban mindent pontosan mérlegeltem - van az az ablaktalan szoba, ahol a szerb konzul őrzi azt a szekrényt, amelynek mérhetlen kincseiből naponta vásárolja híveit és barátait.

- Testvér, vetette közbe Ibrahim sejk, az utca minden kőkockáján most egy török katona áll.

- Hadd legyenek, de a kövek alatt nincsen török katona. Nem érted, hogy mi az utca alatt átássuk magunkat a konzul háza alá?

- De a városnegyed fala roppant vastag.

- Az istállóból régi csatornanyilás nyúlik le egy még nagyobbhoz és régibbhez, amelyet most már nem használnak, és már részben összeomolva vezet el az utca alatt. Ide megyünk le, és akkor már félig eljutottunk a célunkhoz. Azután már csak hat-nyolc lábnyi menetet kell ásnunk, hogy eljussunk a bezárt szoba padlója alá, ahová azután éjjel betörünk. Az a pénz, amellyel minket akartak tönkre tenni, majd az ellenségeinket fogja megsemmisíteni.

- Valóban, Emin ibn el-Arabi, te vagy a lélek, mi csak a testrészek! - kiáltotta lelkesen az ifjú Ali, és megcsókolta a kezét.

Eltekintve attól, hogy a legméltóbb és legnagyszerűbb eszmék töltötték be Emin lelkét ebben az órában, mégsem jutott az eszébe, hogy a terv, amelyet most megvalósítani akar, tulajdonképen közönséges betöréses lopás.

Mihelyt Liliomok Őrzője a vállára vette a lámpást és beszerezte, amit az ura parancsolt, megindult Emin az istálló felé. A többiek nagyobb távolságban egyenkint követték, nehogy föltünést keltsenek.

Emin leoldta turbánját, levette kaftánját, és rámutatott a padlón a kerek csatornanyílásra. Megparancsolta Liliomok Őrzőjének, hogy emelje föl a nagy vasrácsot, amely befödte a sötét nyílást.

Liliomok Őrzője engedelmeskedett, bár mozdulataival a legnagyobb erőlködést mutatta, mert nem volt hozzászokva a testi munkához.

Midőn végre erős lihegés és furcsa néger-grimaszok után fölemelte a rácsot és a falhoz támasztotta, elkezdte az olajtartót tisztogatni a lámpában.

- Siess csak! - szólt rá Emin. Majd: - Ne félj, hanem szállj le!

Liliomok Őrzője egészen a füléig húzta föl a vállát, lenézett a sötét mélységbe, és az arcát széles eunuch-mosollyá torzította, mintha azt akarta volna mondani: Uram, csak nem gondolod?

Ugyanis hozzá volt szokva, hogy Emin igen jól bánt vele, szinte pajtáskodva, mert a szolgáknak Keleten épugy mint az asszonyoknak, nem olyan a helyzetük, mint azt a nyugatiak rendesen gondolják. Egy keleti szolgának kevés vagy semmi a dolga, és hétköznap is úgy beszélget az urával, mint valami bácsival.

Ma azonban Emin úr akart lenni, jobban mint máskor. Nyugtalan, fenyegető mozdulatot tett a kezével.

Liliomok Őrzője elhúzódott, habozva járta körül a kerek nyílást, és szorongó tekintetet vetett a körülállókra. Félve a bizonytalan mélytől, de még jobban urától és gazdájától, leült a csatornanyílás szélére.

- Még látom a balfüledet! - súgta Emin, és lassan fölemelte a kezét.

Liliomok Őrzője felsóhajtott:

- Óh Uram! - Azután lassankint a lábaival tapogatózva leereszkedett a mélységbe. Csakhamar földet ért.

Emin lenyujtotta a lámpát, melyet a kőpadlón hagyott, és megkérdezte, hogy mit lát?

- Szűk boltozatos nyílást.

- Helyes. Ez vezet a nagy, már régen nem használt kloakába a kis utca alatt. Menj be!

Liliomok Őrzője fekete arcát könyörögve nyujtotta föl Emin felé, szemefehérje csak úgy villogott. Emin azonban lehajolt hozzá, és azt mondta:

- Még mindíg el tudom érni a bal füledet.

Erre Liliomok Őrzője fogta a lámpást, aggódva maga elé világított, és inkább csúszva mint menve eltünt.

Most már mind a tizenkét kiválasztott összegyűlt az istállóban. Nyugtalanul nézték Emint, aki ott állott mereven a csatornanyílásba nézve sötét karikás szemekkel, sápadtan, kifáradva, de mégis nyugodt, hideg, szinte parancsoló hangon beszélt.

Nem sokáig tartott, míg Liliomok Őrzője visszajött.

Sárga fény reszketett lent a kútra emlékeztető nyílás mélyén.

- No, mi van odalent? - kérdezte Emin, mielőtt az eunuch látható lett volna.

Emin ajka remegett, és már nem volt képes teljesen uralkodni aggódó izgalmán, amely megragadta.

- Uram, a kloaka boltozata hatalmas terméskövekből áll, melyeket mi nem tudunk a helyükből kimozdítani.

Emin izgatottan simogatta világoskék mellényét és rövid szakállát. Azután keményen és haragosan tört ki, mintha az ő lelke egy pillanatra sem vesztette volna el biztos nyugalmát.

- Buta fickó! Gyere föl - de a lámpát hagyd lent! Majd magam megyek le, és meglátom.

Midőn le akart ereszkedni, előre botlott, és Ibrahim sejk fogta meg a karjánál, nehogy leessék.

- Kilencvenévesnek gondolsz, mert azt hiszed, hogy nem tudok magamon segíteni? - kérdezte gúnyosan, mialatt kezei ugy reszkettek mint egy öreg és kiéhezett fakíré. Nem hiszed, hogy én *tudom*, hogy tervünk sikerülni fog!

Az utóbbi kérdést egykedvűen vetette oda, anélkül, hogy feleletet várna. Ugyanakkor lopva, szúrós szemmel nézte végig a körülállókat. Hangos kiáltással rogyott volna össze, ha csak egy is kételkedett volna, ha csak *egy* is átlátta volna, és feltárta volna az ő rettenetes lelkifurdalását, az ő aggódó bizonytalanságát.

Mikor leért, megfogta a lámpást, és előrecsúszott a nyíláson.

A száraz éghajlat miatt a talaj nem volt sáros. Fent ilyen kora reggel még egészen hűvös volt, itt lent azonban a föld alatt az évi középhőmérséklet uralkodott. Meleg, száraz levegő mint a lázbeteg lehellete csapta meg - a beteg, haldokló sivatag-országnak a lehellete, amely előtte több volt mint szerető, több mint anya.

Alig kellett nyolc-tíz lépést tennie, már is ott volt az elfeledt régi kloakában, mely kapualjhoz hasonlított. Az első pillantásra észrevette, hogy az eunuch igazat mondott.

Emin, aki eleget olvasott, rögtön látta, hogy a gondosan faragott óriási homokkő-tömbök a rómaiak idejéből valók. Ha az arabok, a pompakedvelő és építeni szerető Omajádok csináltatták volna, akiket a damaszkusiak annyira csodáltak, akkor nem volnának olyan nagyok. A rómaiak és görögök nem úgy építkeztek, mint az emberek, hanem mint az óriások. A saját hazájukban ugyan végül már kisebb köveket és téglákat is használtak, de Keleten, ahol az egyptomiakkal és az assyrokkal kerültek érintkezésbe, csakis kőtömböket alkalmaztak, amelyeket inkább négyszögű szikláknak mint falköveknek nevezhetnénk. Nemcsak emlékműveik és templomaik, de még a városfalaik, utcakövezetük és csatornáik, hová szemetüket ürítették, még azok is halhatatlanok. Az idő magas földréteget rakott épületeik fölé, és a jelen városokat épített fölibük, de azok ellenállnak az időnek és az elmúlásnak. Azok tovább éltek a láthatatlanban mint az istenek, hogy olykor-olykor kiszálljanak sírjukból, tanítsanak és elbűvöljenek, dacolva a csákánnyal és az ásóval.

Tehát a nagy, a derülten finom antik volt, ami elzárta most Emin útját, midőn az életét tette kockára Keletért, az antiknak megalázott, elnyomorított, asszonyosan vétkező és asszonyosan elbájoló magzatáért.

Egy európai ebben a percben könnyekbe tört volna ki, és föl s alá járkált volna a néhány öl széles területen, vagy hosszan káromkodva visszafordult volna. Emin azonban leült. Leült a földre, miután tudta, hogy senki sem láthatja, keresztbevetett lábakkal, akárcsak a kávéház dívánján. Arcát tenyerébe rejtette, és lassan sóhajtva ide-oda himbálózott.

Nemsokára csöndes kaparást hallott, mintha valaki hosszú körmökkel papirzacskóban kapargált volna. A hang onnan eredt, hogy számtalan nagy fekete pók és csúszó-mászó fölrettenve menekült a lámpafénytől. Egy csomó denevér is röpködött sivítva a lámpa körül. - Borzongva összerázkódott, és fölemelkedett.

Fölemelte a lámpást, alaposan vizsgálgatva megvilágította a nem épen magas, de merészen hosszú, sárgás-vöröses kőtömböket. Kettő között sötét ürességet fedezett föl. A szíve egyszerre megkönnyebbült. Ez az üresség alig volt nagyobb, hogy legföljebb a fejét bedughatta. A vállát és a testét már nem tudta volna beszorítani. Az egyik kő oldalt két helyen meg volt repedve, és ő azt hitte, legalább is hinni akarta, hogy a kő egyik szögletét bármennyire nagy is, le lehetne szakítani.

Megállt egy percre, és nyugalmat próbált magára erőltetni. Kényszerítette, hogy mellizmai fölemeljék mellkasát és nyakizmai fejét. Egy darabig nyugtalan arcával küzdött, de végül azt is legyőzte. A szája körüli ránc elsimult, és szemei is nyugodtabbak lettek. Midőn végre testét ismét olyan nyugodt emberré formálta, amilyennek akarta, erőteljes, kimért, szinte menetelő léptekben megindult.

Midőn barátai meglátták, egyszerű hangon azt mondta:

- Tudtam, hogy az eunuch hazudott. Ezek a fekete bestiák mindíg hazudnak. Most valamennyien gyertek le - és hozzátok le a szerszámokat és a szitákat.

Midőn mindnyájan lent voltak a tágas kloakában, és körülállták őt és a lámpát, rámutatott a kövek közti kis ürességre, és ezt mondta:

- Csak ezt a lyukat kell kitágítanunk, úgy hogy átbujhatunk.

- Azt nem tágíthatjuk ki, mégha tízszer ennyien volnánk is! - vágott közbe Liliomok Őrzője.

- Te nem, szerencsétlen, de mi férfiak meg fogjuk csinálni.

Erre Emin bevágta a csákányt a lyukba, és tizenkét pár kar az Eminén kivül megfogta a nyelét vagy legalább is meg akarta fogni. A nyél azonnal kettétört.

Emin térde megremegett ráncos ruhája alatt, és az erőlködéstől meg a forró levegőtől színtelen homlokát izzadtság lepte el.

- A nyél korhadt volt, - mondta. Azután e szavakkal fordult Liliomok Őrzőjéhez: - Siess föl. Vidd magaddal a szamarat, menj a városba, és vásárolj néhány erős feszítővasat. Yalla, yalla! (siess, siess!)

## XIII.

Sietni? Ez a szó olyan furcsán csiklandozta Liliomok Őrzőjének a fülét, midőn nagyot ásítva kivezette a szamarat az istállóból.

Végre ismét a maga ura lehetett, mint máskor. Az utolsó huszonnégy órában Emin az ő szemében a leggonoszabb házi zsarnokká változott, és most annak örömére, hogy megszabadult tőle, egy dalt kezdett dudolgatni, amelyre még szudáni gyermekkorából emlékezett.

Ott lent Szudánban minden másképen volt. Az egész vidéket sárga futóhomok borította, és a homokból sárgavörös meg fekete sziklák emelkedtek ki, mintha egyiptomiak vagy négerek hátai volnának. Ott azt csinálták, amit akartak. És ők nem akartak mást, mint heverni délben az árnyékban, reggel meg este pedig a napon.

Arra a huncutságra, ami miatt eunuch lett, nagyon ritkán gondolt. De épen ezért bizonyos alattomos ellenszenvvel viseltetett minden férfi iránt, nem kevésbbé az ura iránt. Olyan volt mint a macska, amely tud hízelgő és szelíd is lenni, de azért sohasem lesz egészen odaadó és hűséges.

Lassan cammogott előre az utcákon Meiden külváros felé, hogy néhány vasrudat vásároljon Abu Hasszád vaskereskedőtől. Abu tulajdonképen atyát jelent, de gyakran használják bácsi értelemben. Tehát nevezzük mi is csak Hasszád bácsinak.

Liliomok Őrzője fáradtan és kidüllesztett hassal ült le a mastabanra - a bolt elé helyezett alacsony lócára.

- Boldog jónapot, Hasszád bácsi.

- Néked is hasonlóképen.

- Hogy szolgál az egészséged?

- Hála a jó Istennek, nem rosszul. Allah hatalmas.

- Allah hatalmas és bölcs. Igen, igen!

- Legyen néki dicsőség, fiam. Hogy szolgál a te egészséged?

- Nagyon jól, Istennek hála!

- Igen, hála néki, fiam.

- És te még mindíg ócskavasat árulsz, Hasszád bácsi?

- Óh, fiam, ezek nem ócskavasak, hanem ezek drága munkák vasból. Az Úr áldja meg az én kezeim művét. Legyen ő áldott.

- Igen, igen, legyen áldott! Ott a szögletben mintha néhány feszítő vasat látnék.

- Igen, igen, de ha akarsz venni valamit fiam, akkor azt tanácslom, hogy vedd meg ezt a csodásan szép és nagyszerűen kidolgozott sarlót. Látod, minő nyele van, minő az éle. Óh, óh! De előbb igyunk egy kis kávét.

Hasszád bácsi erre közönyösen kávé után kiáltott a lassan arra sétáló tarka turbánosok feje fölött. A szemben lévő kávéház azonnal fölfogta szavát. Néhány perc múlva már Hasszád bácsi és fekete vevője egy csésze fekete kávé mellett üldögéltek.

Ezalatt Emin és emberei halálos aggodalomban és nyugtalanságban várták az eunuch visszatértét. Minden másodperc többet ért, mintsem azt pénzzel föl lehetett volna becsülni. Az iszlam és az ő sikerük függött most az eunuch sietségétől. De semmi a világon, még Emin parancsa, hogy „siess, siess!” - sem tudta rávenni Liliomok Őrzőjét, hogy elhagyja a szokásos szólásmódokat és a vásárláshoz szükséges bevezető formaságokat.

Megkóstolta nyelvével a kávét és így szólt:

- Drágák a feszítő vasaid?

- Drágák? Ahogy tetszik. Vannak köztük drágábbak valamennyi árúmnál. Azért azt tanácslom neked és uradnak, mint régi igaz barát, hogy vedd meg inkább azt a csodálatos szépen formált sarlót. - Egészségedre a kávét!

- Neked is egészségedre, Hasszád bácsi! Az Úr gyarapítsa a te javaidat! - Mennyit kérsz egy feszítő vasért?

- Egy olyan - tekintve azt a nagy munkát, amelylyel a készítése jár - meglehetős drága. Ellenben ezt a mesteri sarlót odaadnám neked csekély ötven paráért. Látod, mint ragyog! De most gyujts rá, kedves barátom!

Hasszád bácsi most ismét kiszólt a nyüzsgő-mozgó turbánosok közé.

Azonnal odaszaladt a bronzszínű fiú a réztálcával, hogy elvigye az üres kis kávéscsészéket, melyek úgy álltak réztartóikban, mint a tojáshéjak a tojástartókban. Azután egy-egy nargiljét állított az alkudozó barátok lábai elé, és odanyujtotta nekik a kígyószerű hosszú csöveket. A nargilje, a vízipipa hasonlított egy félig vízzel töltött, igen szépen formált üvegkancsóhoz. A dugó tulajdonképen pipa volt, melyet megtömnek dohánnyal, és parazsat tesznek rá.

Liliomok Őrzője a korálpiros csövet még pirosabb négerajkai közé dugta, és sokáig élvezettel szívta anélkül, hogy szólt volna valamit. Gyorsan múltak a percek azokból az órákból, melyektől a város sorsa függött.

Végre Hasszád bácsi nagy füstfelhőt fujt a tető felé, és megint megkezdte a beszélgetést ilyenformán:

- Váljék egészségedre a pipa! Az én házam a te házad!

- Váljék egészségedre néked is, bácsi, a pipa!

- Tehát megveszed a finom sarlót? Látod, milyen a nyele?

- Nincsen füvem, hogy lekaszáljam, Hasszád bácsi. Mit csináljak a sarlóval? De mondd csak: mit szoktál kérni ilyen pár idomtalan feszítő vasért? Sokat nem érhetnek.

- Egy idegentől hihetetlen sokat kérnék. Őszintén szólva, nem szívesen adok el ezekből a vasakból.

- Tíz frankot kínálok egy vasért.

- Miért tréfálkozol egy ősz, öreg emberrel? Te az én barátom vagy, és ezért a harmadrészéért odaadom neked, amennyibe nekem van. Odaadom neked nevetséges árért, valóban őrülten kis summáért... csekély öt tízfrankosért.

Ez már mégis soknak tetszett Liliomok Őrzőjének.

- Egy tízfrankos elég ár - mondta fölényes hangon - de az én uram bőkezű.

- Masallah! Tíz frank ilyen vasért! - De kialudt a pipád, testvér.

Hasszád bácsi harmadszor is átkiáltott a tömegtől nyüzsgő utcán. Azonnal megjelent a bronzszínű fiú hosszú fogóval, melyben izzó parazsat szorított. Miután Liliomok Őrzője megkapta a pipájára a parazsat, elmerült a füstölés édes élvezetébe.

Azalatt pedig a csatornaüregben Emin és társai verejtékes homlokkal ültek, minden hangra fölneszeltek, amely a várva-várt eunuch lépteihez hasonlíthatott.

- Na, hát ideadod a vasat egy tízfrankosért? - szavalta Liliomok Őrzője határozott hangon, és fölállott, hogy elmenjen.

- Egy tízfrankosért! Bolondnak tartasz engem... De maradj csak... Hadd gondolkozzak csak. A barátságunk kedvéért leszállítom az árát négy tízfrankosra. Ellenben ezt a sarlót...

- Jó. Miután egy vasat ide adsz nekem négy tízfrankosért, úgy tudom, hogy ha két vasat veszek, a másikat már ide adod három tízfrankosért.

- Te megsérted az én ősz fejemet... De várj csak egy kicsit. Hát nem bánom, a másik vasat megkapod három tízfrankosért.

- Jól van, Hasszád bácsi. Ha még egy vasat vennék, akkor azt - úgy sejtem - már ideadnád két tízfrankosért.

- Két tízfrankosért! De ne légy olyan türelmetlen, kedves testvérem! Koldussá teszel, de az Isten megsegít, mert ő jó.

- Igen, ő jó. Miután a harmadik vasat megkaphatom két tízfrankosért, úgy hát azt gondolom, hogy te ideadhatnád mindahárom vasat, sőt még egy negyediket is, anélkül, hogy többet kapnál két tízfrankosnál mind a négyért.

- Négy vasat két tízfrankosért? Soha, soha! Hát nem pipáztunk és kávéztunk mint jóbarátok? Ha legalább három tízfrankosat ígérnél.

- Nem, csak kettőt. Adjon az Úr néked jónapot!

- Masallah! Na hát vigyed! Vigy el mindent! Fossz ki! Kényszeríts, hogy egy napon koldusként ácsorogjak a gazdád kapuja előtt.

Hasszád bácsi úgy ült ottan összegubbaszkodva, mint egy beteg madár.

Liliomok Őrzője pedig fölrakta a négy vasrudat a szamárra és miután négy óra hosszat távol volt, végre visszatért várakozó gazdájához.

Ha titokban egy európai követte volna, bizonyára ezeket mondta volna magában: Ilyen népnek, ilyen gyermekkedéllyel, ilyen népnek, mely ügyességét ilyen hiábavalóságokra pazarolja el, ahelyett, hogy a saját jövőjét biztosítaná - ilyen népnek menthetetlenül tönkre kell menni velünk, a dolgozókkal szemben.

## XIV.

- Nem egyenletesen dolgozunk, jelentette ki Emin. Valamennyiünknek egyszerre kellene ütni, és ugyanakkor Allaht kiáltani!

- Allah! - Allah! - Allah! - hangzott egyforma időközökben, ütemesen, tompán és zúgva az alacsony boltozatban.

A lámpás pislogott, a barna karok és szakállas fejek csoportjában megvillantak a vasak, és csikorogtak.

- Na, most megmozdult a kő! - kiáltotta az egyik.

- Természetesen! - felelte Emin. - Most már enged. Ne fáradjatok el! Allah! - Allah!

- Most már kiesik! - sóhajtották néhányan.

- Nem - tört ki az egyik darabos legényből, és azonnal elengedte a nyelet. Csak a vasak görbültek meg.

Kihúzták a rudakat. Tényleg meggörbültek.

Az ősi, a föld által már régen elnyelt római város nem engedte, hogy alapfalait néhány merész arab megingassa.

Fejük fölött távoli, gyönge zajt hallottak, mintha valaki kalapáccsal csöndesen kopogna. Lépések voltak. A modern város zaja volt a föld felett, a mostani Damaszkusé, amelynek utolsó reménye Emin volt, amely naiv bizalommal hitt benne, és most is ebben az órában a saját ágyában rejté el az ellenségei elől. Hírnevének nehéz felelőssége a fülébe kiáltotta, hogy közel van a pillanat, a rettenetes, a híveitől annyira várt pillanat, midőn vagy megfelel tekintélyének, vagy mint leleplezett csaló, a muzulmánok gyűlöletének és a frankok nevetségének a tárgyává lesz.

- Tegyétek be a vasakat a másik résbe, akkor ismét kiegyenesítjük.

Mindezt olyan könnyedén mondta, és azok fölvidámultak, mintha csak tréfát űzött volna pajtásaival.

- Allah! - hangzott az egyhangú kórus, és a vasak fölmelegedtek, mintha saját vasizmaik lennének, amikkel dolgoznak.

Kis idő múlva ismét elgörbültek a vasak, elfáradva és elerőtlenedve ebben a kétségbeesett harcban az antik ezeréves kőóriásaival szemben. De megint kiegyenesítették. Így kezdődött meg újra az esztelen harc.

- Uram - mondta Liliomok Őrzője, aki fönt volt egy cserépkorsó friss vízért. - Már nemsokára délután lesz, és a barátaid gyülekezni fognak a házadban, hogy meghallják, vajjon beváltod-e ígéretedet, és megszerezted-e a hiányzó pénzt?

Emin nem válaszolt. Fokozott hévvel és gyorsasággal dolgozott, mintha kifáradt teste óráról-órára új erőt kapott volna.

Megint megfordították az elgörbült vasakat. Ismét kiegyenesítették, és folytatták.

- Nem bírjuk tovább! - lihegték egynéhányan és elengedték. Lehetetlent akarunk. Hagyjuk abba!

- Egy kis vizet... Adj egy kis vizet! - dadogta Emin, és zavarodottan nézett körül. Végre meglátta a vizes korsót.

Megpróbálta fölemelni. Nem volt az nagy, de most mégis olyan nehéznek tetszett neki, pedig csak az előbb olyan erősnek mutatta magát. Leült hirtelen a földre, mintha lerogyott volna. Reszkető kezekkel emelte szájához a korsót. A víz ráömlött az arcára. Lefolyt a szakálláról a mellényére, összekeveredett a csatorna sárga agyagával, és bepiszkolta a ruháját. Mély, hosszú kortyokban ivott tovább.

Végre fölállott. Vad kedve lett volna, hogy sértő szót dobjon a szegény kifáradtak felé, hogy durva szidalmakkal illesse őket, hogy megalázza őket, hogy ingerléssel új erőkifejtésre ösztönözze. De aztán mégis csak erőt vett önmagán. A nyelve merev volt, és az arcát mintha álarc borította volna. A mellényét fölszakította, úgy hogy meztelen melle kilátszott.

Újból belevágta az egyik feszítő vasat. Egy pillanatra a többieket is magával ragadta kétségbeesése. Ismét nekifogtak. A végsőkig megfeszültek. Már nem birták többé az ütemes Allah! Allah! kiáltást, hanem vad rendetlenségben kiáltoztak össze-vissza.

Erre tompa dörej hallatszott, mintha puskából lőttek volna.

A kő megmozdult. Az eresztékek engedtek, és láthatóvá lettek. A lyukból porfelhő áradt szét. A kő fölébredt kétezeréves álmából. Aludt azalatt, míg a bibliai legendák személyei Damaszkus utcáin vándoroltak, míg a római világbirodalom összeomlott, míg a tatárok, arabok, törökök és keresztyének vérükkel itatták a boltív fölötti homokot. Aludt, míg a damaszkusi főiskola messzire világított, míg végre ez a fény már csak a pipákban égett, olykor-olykor vad, véres, ijesztő fénnyel lobbanva föl. Mély álomban volt akkor is, mikor a nagy tudománykedvelő és népszerető fejedelmeket eltemették a véráztatta homokba, és a megaláztatás bevonult a város kapuin.

A kő ugyan alig mozdult egy milliméternyire, de mégis megmozdult. Le volt győzve. A hatalmukban volt.

Midőn Emin naplementekor belépett a házába, az udvar szorongásig megtelt emberekkel.

A ruhája még mindíg rendetlen volt. Olyan fiúra emlékeztetett, aki engedelem nélkül vett részt valami verekedésben a homokbányánál. A szava azonban nyugodt és tekintélyes volt, mint olyan férfiúé, aki nem ismer félelmet.

- Barátaim, holnapután hajnalban sokkal több pénzt adhatok néktek át, mint amennyi a pasa megvesztegetéséhez szükséges. Emin ibn el-Arabi megtartja, amit igér.

## XV.

Az a fegyver, amit Emin forgatott ebben a harcban a modern frankok és törökök ellen, nagyon is gyenge és megrozsdásodott mesefegyver volt iszlam multjából, semhogy mély sebet üthetett volna. A kedvező körülmények talán mégis sikert adhattak volna néki, és ebben az esetben egész faja ujjongva üdvözölte volna, mint önmagának szent megszemélyesítését.

Miután néhány csésze erős fekete kávét ivott meg barátaival, elhagyta a házát, és visszament a csatornához. Ibrahim sejk, Liliomok Őrzője, Ali és a többi kiválasztottak követték.

Éjfélre már annyira kimozdították a követ a helyéből, hogy Ali miután levetette a ruháját, bemászhatott a nyíláson. Ásóval előbb annyi földet hánytak ki, amennyit csak tudtak.

Ali fiatalos buzgalommal dolgozott. Minden negyedik vagy ötödik másodpercben mint a kigyó nyelve csúszott elő a nyilásban földdel telt ásója. Az ásó a szitába szórta terhét, amelyet azonnal kiürítettek, ha megtelt.

Midőn Ali elfáradt, a többiek váltották föl. Liliomok Őrzője deszkákat és rudakat szerzett, melyekkel a földalatti folyosót, miután ásóikkal és csákányaikkal kibővítették, alátámasztották.

Hajnalra már annyira haladtak, hogy azt hihették, hogy a szerb konzulátus alatt vannak. Biztonság okából felküldték Liliomok Őrzőjét, hogy kerülő úton odamenve, mérje föl lépéseivel a fejük fölötti kis utca szélességét. Visszatért, természetesen hosszú késedelem után. A számításuk helyes volt.

Most már fölfelé irányították az ásókat és csákányokat. Épen délben hirtelen megakadt az egyik dolgozó arab csákánya.

- Itt a padló - suttogta.

Gondosan alátámogatták, és vigyázva vájták a földet. Lassankint kibontakozott fejük fölött a téglából gondatlanul összerótt padlózat. Csöndesen kiszedtek egy téglát, aztán még egyet, majd egy harmadikat és egy negyediket. Végül kilátszott egy nagy négyszögletes fekete márványlap alja. Úgy függött ott mint valami szabad fedő, készen, hogy bármikor a fejükre essék. Egész szélességében deszkával támasztották alá.

Azután összegyülekeztek kint a csatornában, és még egyszer átgondolták, hogy helyesen számítottak-e? Úgy hitték. Meg voltak győződve, hogy a fekete márványlap az egyik kőkockája annak a szobának, ahol Blumenbach a kincses szekrényét őrzi tele a cár rubeljeivel. Nem volt más hátra, mint hogy majd éjszaka, mikor minden elcsöndesedik, a márványlapot mint valami csapóajtót leengedik, és az út nyitva áll. Akkor elnyerik az arany talizmánt, megvesztegetik a pasát, és visszaadják egészen Iszlamnak az Úr áldott városát.

Emin, aki nem dolgozott, hanem egész idő alatt keresztbevetett lábakkal ült, és egy hosszúszárú kis pipát szívott, úgy hallgatta a beszélgetésüket mint távoli suttogást az eljövendő paradicsomból. Elfelejtette, hogy eredeti szándéka csak az volt, hogy visszakövetelje a két szerb gyermeket, és békés, vértelen tüntetést rendezzen, hogy fenyegessen, és megijesszen. Képzelete a füstkarikákban mint valami glóriában, egész államforradalmat festett ki, egy újjászületett Damaszkust, hol az elhanyagolt, csodaszép mecsetek régi fényükben fölépülnek, a főiskola ismét virágzik, és ahol a szent zöld zászló váltja föl a gyűlölt vöröset, a török zászlót, mely most ott leng az ősi Melik el-Aszraf által épített citadellán. Minden kigondolható élvezet örömei elvonultak előtte álmodozása közben. Drágakövek ragyogása és tarka selyemszövet, szökőkutak csobogása, bájos odaliszkek hízelkedése, mind helyet kaptak ebben a költői jövőképben. Csak azok az élvezetek, melyek a konyhából és a borsajtóból erednek, azok nem csábították őt, az arabot, aki jóllakott és megelégedett egy tányér rizzsel és egy kis vízzel.

Midőn pipája végre kialudt, fölemelkedett, hosszú és határtalanul csodáló tekintettel kérdezte tőle Ali:

- Uram, ki fogja közülünk éjjel fölemelni a márványlapot, hogy fölmenjen?

- Ezt csak egy teheti meg - felelte Emin és atyáskodva veregette meg az arcát. - Az én vagyok.

- A te méltóságod nem engedi meg, hogy mint egy tolvaj lopózkodj be másnak a házába - vetette közbe Ibrahim sejk mély tisztelettel.

- Az én méltóságom követeli - felelte Emin szigorúan - hogy megalázzam magam, hogy semmit se tekintsek alacsonynak, ami az ügyünket szolgálhatja. Most haza megyek, és rendbehozom az öltözékemet, azután a Velid-mecsetben letérdelve megköszönöm az Egyetlennek az ő kegyelmét.

## XVI.

Emin csókjai már nem égették úgy Nelly arcát mint egy szemtelen szolga sértése. Kezdett hozzászokni, hogy az arab fajt ne tekintse többé tarka ruhába öltözött alsóbbrendű népnek.

Az olyan nevelésű és jellemű fiatal leányok mint Nelly, hamarosan sértve érzik magukat. Azt követelik, hogy a férfiak bizonyos lovagias alázatossággal kezeljék őket. Ezt a beképzelt női fensőséget épen Nelly róná meg elsősorban, ha valaki másnál észrevenné. Ennek dacára vele is megesett, hogy ilyenformán ítélte meg a férfinemet.

Az utolsó viharos napok eseményei Emint, a misztikus arab Emint kivételes helyre tették, és kíváncsisággal, félelemmel és csodálattal vették körül. Talán semmi könnyebben nem hódíthatta meg Nellyt mint egy híres név.

Néha egész éjszakán át ébren volt, és azon az egy kérdésen tépelődött: vajjon Emin igazán mélyebb érzelemmel viseltetett vagy viseltet-e irányában. Alig hitte. Egy percre sem feledkezett meg arról, hogy Emin találkozásra kérte a mecsetben. Az a legelső elhatározása, hogy kineveti és megalázza, ha majd véletlenül találkozik vele - az már régen elpárolgott. Sőt kíváncsian tépelődött, vajjon Emin igazán el akart-e menni arra a találkára, amelyre meghívta. Lehetséges-e, hogy azok között a nagy események között, melyeknek most ő lett a középpontja, kedve és ideje volna arra gondolni, amit olyan nyugodtan mondott neki, mikor a házát meglátogatta? Alig hihette.

De ha igazán elmegy a mecsetbe, milyen érdekes, milyen különös volna, ha beszélhetne vele, a hatalmas arabbal, akit most olyannyira dicsőítenek a város muzulmánjai, és akit a frankok oly élesen elítélnek.

Minél jobban közeledett az óra, annál nyugtalanabb lett Nelly. Azt mondta önmagának, hogy ez csak kíváncsiság, puszta kíváncsiság és semmi más. De ez a kíváncsiság olyan erős fokú volt - ezt önmaga is elismerte - hogy nem akart elnyugodni addig, míg igazán el nem megy a mecsetbe.

Titkos találka egy arabbal a mecsetben, minő költemény! - gondolta. Ha ezt megírná vagy elbeszélné a barátnőinek, azok különös szeszélynek vagy érdekes tréfának fognák föl a dolgot. Otthon nehezen akarják elhinni, hogy Kelet igazán olyan, amilyen. Mint a legtöbb európai asszony, ha több ideig tartózkodik Damaszkusban, ő is vett magának fekete selyemfátyolt és azt viselte a városban séta közben, ép úgy mint egy keleti nő. Ilyen ruhában senki sem zavarta, mert senki sem sejtette, hogy frank nő arab öltönyt venne magára. Roppantul tetszett neki, hogy ilyen módon keleti asszonyt játszhatott. Sokszor megesett, hogy elment atyjáért a bazárokba és az, aki a város szokásai szerint alig mert a nőkre nézni, nem ismerte föl. Az ebédnél azután ilyen találkozás sok vidámságra adott okot.

Az egyetlen, aki nem volt egészen megelégedve Nelly keletieskedő átváltozásával és az ő mindjobban növekvő csodálatával Damaszkus iránt, az Blumenbach volt. Ezt csakhamar észrevette, és örömét lelte az ő apró bosszantásában.

Ha Blumenbach udvariasan székkel kínálta, éles ellenvetéssel azt válaszolta, hogy szívesebben ülne párnán a földön; és amidőn izgatott hangon beszélt az áttért szerbről, ő lelkesedve pártfogásába vette.

Blumenbach ilyenkor azt mondta, hogy Kelet nagyon rossz iskola fiatalok számára. Itt van valami a levegőben, erősködött, ami nagyon veszedelmes. Hogy mi ez, azt sohasem akarta megmondani neki.

Csak olyan öreg emberek, akik mankóval járnak mint Harven, azok bírják el Blumenbach szerint a keleti levegőt.

Egy délután mégis békét akart kötni vele, és hangosan olvasott föl neki európeizált keleti költeményeket Moore stilusában, de az ő tehetsége nélkül. Mikor már nehány oldalt fölolvasott, Nelly elkezdett nevetni.

- Itt nem ismerek Keletre. Itt annyi a fülemile, a selyem és a tojás nagyságú drágakő. Ez nehány gazdag kalifának a Keletje, ez a *mi* költőink Keletje.

Most igazán megharagudott Blumenbach a költők miatt. Ettől kezdve sohasem beszélhettek Keletről anélkül, hogy Nelly és ő ne vitatkoztak volna. Harven tréfálkozva azt mondta, hogy Kelet olyan mint a karika a mankóján: a napfényben ezüstnek látszik, de az árnyékban kiderül, hogy csak közönséges vas, még pedig nem is minden rozsdafolt nélkül.

Ilyen vitákban sohasem említették Emin nevét. Mintha csöndes megegyezés lett volna. Mintha nem is létezett volna.

A fürdőlátogatás is egyike lett Nelly arab szórakozásainak. Legelőször csak azért ment a fürdőbe, hogy Blumenbachot bosszantsa. Később megújította ezt a látogatását részint kedvből, részint kiváncsiságból. Majdnem valamennyi fürdő nő mohammedán volt, mert a keresztyének minden időben kevésbbé szívesen fürödtek. Észrevette, hogy a tisztaság és a kereszténység nem testvérek. Nelly kezdte megérteni, hogy az a sok fecsegés a keleti piszokról épen nem illik Damaszkusra; és így a fürdő is kedvenc helye lett.

Nelly csakhamar megtanult annyi arab szót, hogy ennek segítségével nemcsak megérttette magát, hanem meg is értett valamit. A mohammedán asszonyok állandóan Emin ibn el-Arabiról beszéltek. Tulzott képekben és kifejezésekben beszéltek az ő nagy tulajdonságairól, az ő szelídségéről és az ő bátorságáról. Amennyire megholt a szerb konzulátuson, annyira elevenen élt itt mindenkinek a képzeletében. Akaratlan jóleső érzéssel hallgatta az asszonyok beszélgetését. Magába szívta anélkül, hogy maga is észrevette volna azoknak gyermekes, de erős és megható hitét az ő nagyságában. Lassanként egészen más fölfogása lett az ő viselkedéséről is vele szemben. Egy nyugati férfi az Emin korában inkább hideg, gondolkodó és kemény volt. Kezdte belátni, hogy Emin ifjú volt férfikorban, és eszerint kell őt megítélni.

Midőn a naplemente közeledett, amikorára Emin kérte, hogy menjen el a Velid-mecsetbe, mert akkor megmutathatja, - a tükör előtt állva fekete fátyolát igazgatta. Nagyon jól illett neki. Jobban vigyázott mint máskor, hogy épen olyan ízléses redőkben hulljon alá, mint azt a bennszülött asszonyok szokták elrendezni. Fent a gallérjára majdnem a vállánál egy kis ibolyacsokrot tűzött. Nem is titkolta maga előtt, hogy mindezt azért csinálta, hogy Eminnek tessék.

Épen midőn kilépett a konzulátus kapuján, szembetalálkozott Blumenbachhal. Zavarba jött, mintha valami rosszat akart volna tenni, és rajtacsípnék a kisérleten.

Blumenbach nagyon vidám és jókedvű volt; figyelmeztette, hogy a mostani forrongás közben ne menjen olyan gyakran a városba. Ő Emin szavaival felelt, hogy Keleten sohasem bántanak asszonyt. Tréfálkozva kérte Blumenbach, hogy ebben az esetben a védelme alatt ő is kimehessen.

Nagyon bosszankodott, hogy nem tudott nyugodtságot erőszakolni magára és egyszerűen, természetesen elmondani, hogy egyedül akar menni, mert a Velid-mecsetet fogja megnézni nem kisebb emberrel mint a félelmes Emin ibn el-Arabival. Olyan nevetségesnek, szinte iskolásleánynak érezte magát, hogy nem tudta egész nyiltan megtenni ezt a vallomást, és aztán szívből jót kacagni rajta. Bosszankodva félénksége miatt, rövid feleletének némi asszonyos színezetet adott:

- Köszönöm, inkább csak magam megyek.

## XVII.

Nelly kikerülte a zajos utcákat. Lement a lépcsőkön a csöndes titokzatos könyvbazárba. Végig borzongott a hátán, és már félig-meddig megbánta, hogy egyedül merészkedett ki.

Midőn megállott a hatalmas Velid-mecset előtt, melynek nagy része a házak közé volt rejtve, nem tudta biztosan, mit csináljon, hogy ne keltsen föltünést. A határozottsága azonban itt is segítségére jött. Fölment a lépcsőn a hangosan kiáltozó koldusok között a Bab el-Bezid kapuhoz, félrehúzta a bőrfüggönyt és a várakozók papucsainak egész során át belépett a mecset udvarába.

A kapus egy pár iromba szalmapapucsot nyujtott át neki, amelyet a cipőjére erősített. Azután tovább ment, egész idő alatt arcát keleti szokás szerint a fátyol alá rejtve, úgy hogy csak a szeme látszott ki.

Ahol most ment, oda alig merészkedett volna keresztyén. Ugyanazon a küszöbön mint ő lopózkodott be egykor Lamartine is arabnak öltözve.

Igen nagy, égetően forró, vörös árkáddal körülvett udvart látott. Nehány gyönyörű kioszk kupolával és finoman részletezett, gyöngéden egymásba fonódó ornamentikával állott szétszórtan, ötletszerűen mintha a földből nőttek volna ki a szeszélyes kalifák parancsára. Az egyik templomszerű épület kupoláját antik oszlopok tartották. Ez az épület volt a „kincskupola”, melyet sohasem szabad kinyitni, és amely, ha a mondák igazat mesélnek, tele van drágaságokkal, régi kéziratokkal és még nagyobb tudással, mint amennyi a legőszebb könyvárus fejében elférhet. Egy másik kupola alatt volt az a kút, ahol a férfiak a mosakodásukat végezték.

A nagy udvar elhagyott és csöndes volt. Messzebbre az imádkozók hosszú sora kuporodott az előimádkozóval, akár csak tornázó katonák a parancsnokukkal az élükön.

A forró udvarról bement Nelly a hűvös, magas, nagy és szőnyegekkel borított mecsetbe, Damaszkus szentélyébe, Syria szívébe.

Hármas hajójával, antik oszlopaival, hegyes, kivülről ólommal fedett fatetőzetével és derűsen komoly patkóablakaival az antik templom, a keresztyén bazilika és a mecset szerelmes egyesülésének látszott, a három különböző vallásnak hármas egysége. Épen ezáltal tett olyan nagyszerű benyomást. A kibékülés himnusza volt kőben és fában. Az antik oszlopok alkották a kart, a patkóíves ablakok a merészen magasba szökő tenorhangokat és a megható egyszerűségében is szép tetőzet az egyhangú magasba szálló Ámen.

A Velid-mecset eredetileg nemcsak keresztyén templom alapjain nyugodott, hanem pogány templomén is, a külső falától alig egy kőhajításnyira még ma is ott áll a korinthusi oszlopokon nyugvó diadalív. Ezen mecset látása azt a gondolatot keltette mintha Adonis, Mohammed és Krisztus egymásnak testvériesen kezet nyujtva ültek volna itten ugyanazon a padon.

Csönd volt az ősi szentélyben, méltóságos csönd mint a sivatagban. A szőnyegek fölszívták a belépők lépteinek zaját, és még a leghalkabb suttogás is szentségtörés lett volna. Az ízlésesen és gazdagon díszített imádkozó fülkék előtt nehány arab térdepelt csöndesen szólva a csöndesség és a sivatag istenéhez. A hétköznapi élet ki volt innen zárva, és csak néha hatolt be a nagy városból egy-egy halk messzi sóhajtás, mint mikor gyöngéd ujjak végigsimítják a lant húrjait.

A négy első kalifának a neve arany betűkkel ragyogott a falakon a szurából vett mondásokkal együtt. A keskeny ablakoknak színes üvegeik voltak, és a tetőzetről lámpák függtek alá. Az udvar felé a mecset nyitva volt, a falakat oszlopok pótolták, melyek között beragyogott a sivatag zafirkék égboltja, mint nagyszerű mozaik-háttér, mint napfényes üdvözlet az arab nép

egykori beduin életéből. Épen az, hogy a sivatag ege és levegője szinte ott lebegett a mecsetben az imádkozok fölött, igazi ősi arab hangulatot teremtett.

Gazdagon aranyozott, kupolával födött kis faépítmény mutatta azt a helyet, ahol állítólag Keresztelő János feje nyugodott. Annyira meghódította Kelet Nelly egész lelkét ebben az órában, hogy győzelmes örömet érzett, mikor észrevette, hogy a bibliai személy sírja fölött nem a kereszt, a szenvedés szimbóluma koronázta a kupolát, hanem az arany félhold.

Pompásnak azonban mégsem lehetett a mecsetet mondani mostani romladozó és elhanyagolt állapotában, bár megvolt benne a bazilikának vidám, ártatlan bája. Hasonlított az egykor szépsége által híres öreg asszonyhoz, kinek finom és lágy vonásai fájdalmasan beszélnek mindennek mulandóságáról.

Nelly az utóbbi időben annyit hallott atyjától a Velid-mecsetről, hogy könnyedén kiismerte magát a régi épület sajátosságai között. Különben könnyen föl lehetett fogni, mint egy melancholikus idegen népdalt, mely a maga egyszerűségében egyenesen a szívhez szól, és a hallgatót magával ragadja, bárha egy szót sem ért belőle.

Midőn Nelly, aki a bejáratnál állva maradt két arab asszony között, végre visszafordult, hogy eltávozzék, messze az udvaron egy alakot vett észre, akiről már nem hitte, hogy találkozni fog vele.

Legalább úgy látta, hogy Emin az, bár sokkal öregebbnek tetszett előtte; mintha a bátyja lett volna.

Minden egyesült most, hogy lelkét izgalomba hozza: a mecset, a csöndesség, az első nyugtalan csalódás, midőn nem vette észre Emint, és végül a hirtelen meglepetés, hogy meglátta őt az udvaron. Hozzájárult még, hogy a tulizgatottságnak és a szinte beteges fáradtságnak a keveréke nehezedett erre a férfiúra, akit büszkének és szívében mámorosnak várt s ezért a női szív legérzékenyebb húrja rezdült meg: a részvété.

Egyenesen átmenve az udvaron a legvégső kapu irányában közeledett Eminhez. Világosan emlékezett, hogy mikor belépett, akkor is ugyanazon helyen térdepelt, de nem figyelte meg jól. Csak azt látta, hogy térdreesett, és megcsókolta a földet, Keletnek a földjét, és akkor azt gondolta, hogy ha ő férfi volna, akkor szívesen megcselekedné ugyanazt.

Midőn egészen a közelébe ért, üdvözölte, és egy pillanatra, anélkül, hogy gondolna rá, leeresztette kissé a fátyolt, melyet a kezével az arca fölé tartott.

Emin elpirult, és a meglepetése oly nagy volt, hogy rögtön látszott, hogy nem várta. A köszönését hanyagabbul és nem oly körülményesen viszonozta, mint máskor, és aggódó hangon jelentette ki, hogy most annyira ismerik, azért nem mutathatja meg a mecsetet, amint azt igérte. De ebben a ruhában az egyik feleségének gondolhatják és azért, ha úgy akarja, kövesse őt az egyik minaretre, ahonnan megmutathatja neki a mecsetet meg az egész várost madártávlatból.

- Köszönöm! - felelte Nelly könnyedén és természetesen, de a szíve oly hevesen dobogott, hogy minden ütését hallotta.

Követte Emint fölfelé a szűk és egyenetlen csigalépcsőn, amelynek minden fokán a lépések századok leforgása alatt mint hegyipatak a sziklavölgyben, mélyedést vájtak. Végre ott állott Emin mellett a minaret legfelső erkélyén.

Meglepődött. Szemei kitágultak, és fénylettek, a fátyol lecsuszott válláról, úgy hogy az ibolyacsokor láthatóvá lett.

Most sem látta az aranylemezeket, a selyemruhákat és drágaköveket, amelyek gyermekkorában annyira gyönyörködtették a keleti mondákban. De Keletnek halhatatlan koloristája,

az esti nap, ott állott Antilibanon egyik völgyszorosában, drágaköveket festve és megaranyozva mindent, ahová csak ecsetje elérhetett. Lent a Velid-mecset hatalmas épülete terült el udvaraival és ólomtetőivel, kivülről régies, szigorú, sőt komor, de belülről részben fantasztikusan csodálatos, részben gyermekesen egyszerű - mint Emin ibn el-Arabi képmása, aki mellette állt. Köröskörül terpeszkedett a kétszáznyolcvannégy mecset városa a maga kőfalaival, de nem mint tarka szőnyeg, hanem mint égő erdő, valóságos zűrzavara a kupoláknak és a minareteknek, ezen kecsesen formált magasba nyúló alkotásoknak. Úgy tetszett neki, mintha szemét a sakk-tábla szélére illesztette volna, és úgy nézegetné profilban a finoman faragott figurák hadseregét. A kupolák zománcozásában és a rácsozatok aranyozásai között a letűnő napsugarak úgy ragyogtak mint valódi rubinok és gránátok. Mialatt az egész város elsötétedett, a minaretek - az arab építészet örömkiáltásai - még teljes fényben ragyogtak.

Ebből a nagyszerű látképből kivált a derviskolostor fekete kupoláival, mintha gyászlepelbe lett volna burkolva.

A város körül a Barada folyó számtalan apró ágai által keresztül-kasul szelt kertek eleven zöld koszorúvá fonódtak. Az egyik oldalon a vöröses sárga komoran kopár Antilibanon emelkedett. A másik oldalon a legkülső források kertjei belefúltak a kopár sivatagba, amely egészen Palmyráig és Bagdadig terjedt.

Midőn a halhatatlan kolorista ott fent Antilibanon hegyszorosában elpazarolta összes színeit, midőn elhasználta utolsó tubus cinóberét és aranyát, kielégületlen színszomjúságában szétszakítá maga mögött az eget. És épen mikor már visszavonult a szétszakított függöny mögé, még néhány leírhatatlan sugarat vetett a sötétedő városra, melyek inkább ezüstösen sápadtak mint izzók voltak, hasonlítottak azokhoz a fénysávokhoz, melyek a kulcslyukon át szűrődnek sötét szobába. Sugár volt ez a muzulmánok paradicsomából, ahol a próféta térdepelve várja az ő népét, üdvözletet küldve annak a városnak, melyet életében a legszebbnek nevezett. - Emin megesküdött magában, hogy sülyedéséből még egyszer fölemeli; a szent háborút fogja prédikálni, hogy gyermek és asszony hagyja el házát és gyujtson tüzet, melynek szikrái oly messze pattanjanak, hogy fölgyujtsák a palotákkal beépített szemétdombot, melyet a frankok Konstantinápolynak neveznek.

- Jőjjön! - súgta Emin hirtelen és gyöngéden megérintette Nellyt, aki az erkélyre könyökölt.

Csodálkozva és kérdően tekintett föl. Ekkor csoszogós nehéz lépteket hallott a lépcsőn. Az imám jött föl.

Gépiesen követte Emint, aki körülvezette a minaret erkélyén. Mire a szürkeszakállas imám kilépett az erkélyre, ők a másik oldalról a háta mögött lementek a lépcsőn.

Midőn egy darabig mentek, megálltak az egyik magas keskeny ablaknyílásnál. A lépcső meredek volt, és Nelly kénytelen volt Emin vállára támaszkodni, hogy kinézhessen.

Kint már a vad színek meghalványodtak, és néhány csillag pislogott a citromsárga égbolton. A házak tetején férfiak, asszonyok és gyermekek gyűltek össze imádkozásra, és a temetőben mozdulatlan sorban ültek a fehérruhás asszonyok. Ismét az ünnepélyesen csöndes sivatagország lett, bevonva derűs komolysággal, mint a görög szobor.

Nelly egy fehér márványképre gondolt, melyet egyszer valamelyik európai múzeumban látott, és amely szerinte Keletet testesítette meg úgy, ahogy most előtte elterült. A szobor szép alvó ifjút ábrázolt, aki eltekintve a szája körüli kéjittas vonástól, mégis egészében a görög komolyságot fejezte ki. A katalógusban Endymion elnevezés állott.

A feje fölött megkezdte az imám lassú éneklő kiáltását. Mint messzi visszhang válaszolt száz meg száz hang a város többi minaretjeiről.

Eminnek is imádkoznia kellett volna. Midőn mégsem fogott hozzá, Nellyben föltámadt az a régebbi gyanu, hogy az európaiak jelenlétében nem nagyon ragaszkodik vallása külsőségeihez.

Imádkozás helyett megkérdezte: - Tudja hol áll mostan?

Nelly felelet helyett igenlően intett.

Kételkedve, hogy egész jelentőségében megérti azt, amit lát, elkezdett beszélni a Velid-mecsetről. A keresztyének Keresztelő Szent János templomának szentelték föl. De nemsokára az arabok ostrom alá fogták a várost. Az egyik vezér Chalid ibn Velid az egyik oldalról megrohanta a város falait, és gyilkolva-égetve elfoglalta fél Damaszkust. Ezalatt a város másik része önként megadta magát Abu Ubeidának, aki seregével a másik oldalán állott. Békésen vonult át az utcákon, és épen Keresztelő János templománál találkozott Chalid őrjöngő és fosztogató csapataival, melyeket megfékezett. A fél templomot elfoglalták, de a másik felét, melyet önként föladtak, megtarthatták a keresztyének. Igy a keresztyének és az igazhívők ugyanazon a helyen végezték el ájtatosságukat, és ugyanazon a kapun jöttek be, mentek ki. Igy kellett volna ennek mindíg maradnia. Ez a visszaemlékezés a legszebb sírkő a régi Damaszkus hamvai fölött.

Nelly érzelmeitől elragadva őszinte melegséggel nyujtá feléje a kezét. Azt mondta, hogy ha Emin olvashatná a nyugati könyveket, akkor ott a legnagyszerűbb dicsőítéssel találkoznék a megalázott Kelet és annak nagytehetségű népe iránt.

Megfogta a kezét, és hirtelen lehúzta a magas sárga keztyűt, és a keleti szenvedélyes érzékiségével csókolta meg meztelen fehér puha karját.

Nelly nem húzta vissza, és nem is tett semmi ellenállást. Elpirult, és lenézett rá, de előrehajló állásában és a nagy turbántól nem láthatta az arcát.

Milyen csodálatos volt ez. Itt állott ő a nyugati nő az ősi Damaszkusban egy férfi mellett, akinek az arcát a nagy turbán eltakarta. És milyen különböző volt az ő felfogásuk! Szerinte mind a két nemnek közösen kell dolgoznia, küzdenie és szenvednie; Emin szerint csak a szabad órákban találkozhatnak, hogy játsszanak, élvezzenek és pihenjenek. Az örömet, de nem a fájdalmat osszák meg egymással. Szerinte csak egyszer lehet szeretni az életben, és azután a szerelméhez hűnek kell maradni. Emin ellenben így gondolkozott: Most huszonnyolc éves vagyok. Hogyan volna lehetséges az, hogy én már egy másik nő iránt szerelemmel ne viseltettem volna? Ha ez megtörtént, az még nem zárja ki, hogy téged is szeresselek?

Lent a félhomályban terült el Keresztelő János temploma, melyet apró viszálykodások változtattak mecsetté. A kalifa maga tette az első fejszecsapást a keresztyének oltára ellen. Ezerkétszáz bizánci művész díszítette az uj mecsetet. Mozaikok födték be a falakat, drágakövek ragyogtak az imafülkéket körülfutó szőlővesszők fürtjeiben, és a fatetőzetet arannyal burkolták be. Hatszáz aranylámpa világított esténkint a patkóívek alatt, és az oszlopokat az udvaron bearanyozták, hogy azok aranytekercsekhez hasonlítottak.

De lassankint jöttek a változások évei, és az épület romlani kezdett. A vöröses homok a lépcsőkig emelkedett, sőt az udvaron is egészen az oszlopokig mint a lassan emelkedő víz. A föld volt az, amely lassan, de biztosan sülyesztette vissza a régi mecsetet és az egész várost az ölébe, épugy mint azt az ókori Damaszkussal tette. Senkisem sejtheti, hogy mennyi gazdagság, mennyi állandóan dolgozó munkáskéz szükséges egy városban, hogy az fönnmaradjon, hogy az ne sülyedjen a földbe. Mihelyt a nagyhatalmi idő elmult, mihelyt rossz kormányzat jött, és a kincstár kiürült, oly rettentő gyorsasággal sülyedt a város, mint az elhagyott hajóroncs. És ha Nelly elláthatott volna a sivatagon egész le Petráig vagy kelet felé Palmyráig,

melynek templomoszlopai úgy állnak ki a futóhomokból mint az elhullott tevék bordái, akkor mindenfelé elsüllyedt vagy sülyedő városokat és falvakat fedezhetett volna föl.

- Jőjjön! - súgta Emin félig parancsolóan, félig kérve mint az előbb. Hallotta, hogy az imám befejezte szózatát, és lassú öreges léptekkel közeledik a lépcsőhöz.

Emin még mindíg magához szorítva tartá Nelly karját, mialatt a lépcsőn lefelé mentek. Többször megállt, és megsimogatta, mintha csak a karja volna, amit szeret. Elhalmozta gyöngédségével, anélkül, hogy abban akarná hagyni, és az utolsó csókja erőszakosan a lehetőségig hosszúra nyujtott búcsú volt.

Ugyanazon a kapun át, melynek küszöbén egykor keresztyének és mohammedánok testvéri egyetértésben lépkedtek, ment ki Nelly Emin oldalán, mintha a felesége lett volna.

A sötétség már beállott, és a máskor oly élénk utcák elnéptelenedtek és csöndes, csukott házak vették körül.

## XVIII.

Csak egy koldus ült még egyedül a mecset lépcsőjén. Emin alamizsnát adott neki. Még nem volt olyan sötét, hogy Nelly ne láthatta volna mint csempészett titokban Emin a koldus kezébe a rézgaras alatt egy fényes ezüst vagy arany pénzt. Mennyi sok nagy magasztos érzés - gondolta - rejtőzik egy ilyen arab lelkében.

De azért vigyázott, nehogy értésére adja, hogy észrevette nagy bőkezűségét, melyet kis rézgaras alá rejtett. Ehelyett így szólt:

- Ilyen lelkiállapotban nem akarok egyenesen hazamenni, hanem inkább a fürdőbe megyek.

Emin elkisérte. De nem ajánlotta föl a karját, ahogy azt egy európai tette volna. Hallgatagon ment mellette turbánjában és prémmel szegélyezett világoskék kaftánjában, tetőtől-talpig híven hasonlított valamely meséskönyv illusztrációjához. Még mindíg az a megfejthetetlen rejtély volt, hasonlóból és ellentétből összerakott rébusz. Nelly egészen biztos volt abban, hogy Emin nem azért ment a mecsetbe, hogy vele találkozzék. Az utolsó viharos napokban megfeledkezett az egész találkáról, és csak azért ment a mecsetbe, hogy szokása szerint elvégezze naplementi ájtatoskodását. Ezért jött zavarba, amint őt megismerte; ezt észrevette. Csak később lángolt föl ugyanazon szenvedéllyel, mellyel megcsókolta a szálló kertjében. De hát milyen nevet is adjon nyugati fölfogás szerint az ilyen érzelemnek? Az természetes, hogy ő az arab, aki sohasem érintkezett más asszonyokkal, mint akiket tulajdonának tekintett, hozzá volt szokva, hogy ne vegye komolyan a saját gyöngédségét. Milyen szívesen kivánta Nelly, hogy fölhasználná ezt a rövid órát, amikor együtt mennek, és beszélgetne vele, ahelyett, hogy hallgat. Milyen odaadással hallgatta volna, ha elmondta volna neki terveit. Most semmi sejtelme sem volt arról a kincsásó ábrándról, amely benne forrott. Az ő bizalma Nellyt a legodaadóbb hívévé avatta volna, mert ő, a francia lány, a legjobb tanácsot adhatta volna neki Nyugat elleni harcában. De neki sohasem jutott az eszébe, hogy bizalommal legyen egy nő iránt. Hogy segítséget és támogatást keressen egy nőnél, az az ő fölfogásán kivül állott. Midőn egyszer Nelly a szálló kertjében - miután Emin szülővárosa régi dicsőségéről beszélt - elmondta neki a nyugati országok nyomorát és elégületlenségét, csodálkozott az ő okos észjárásán. De ez inkább bosszuságot mint rokonszenvet ébresztett föl benne. - Maguk nyugati asszonyok úgy beszélnek, mint a férfiak, - mondotta. Máskor, mikor Nelly arról szólt, hogy Nyugaton mindjobban és jobban szeretik a természetet, egyszerűen csak hallgatott. Végül oktató hangon azt mondta, mintha úgy értette volna, hogy az asszonyok mindíg bolondságot fecsegnek: - Ócsárold a természetet, mikor ifjúságod hasztalan eltünni látod. Ócsárold, midőn

hallod, hogy a bárány a mészáros kése alatt nyöszörög. Ócsárold, midőn látod, hogy a szegénynek legelője kiszárad. Ócsárold, midőn a halál elszakít mindattól, amit szeretsz. - Mindenben az ellentéte volt. Bátortalan volt a jelenlétében, de nem tudta elkerülni, hogy gondolatban ne mindíg vele foglalkozzék, mikor elváltak. Emin meg hamarosan megfeledkezett róla, de amint meglátta fehér arcbőrét és karcsú termetét, azonnal föllobbant a szenvedélye, akárcsak a lávafolyam.

Gyönge holdfény hatolt át a sötétségen, és megvilágította a szűk, rosszul vagy épen sehogysem kövezett utcákat.

Csakhamar ott álltak a fürdőépület kapuja előtt, amely fölött egy zászló adta tudtul, hogy ma este asszonyok számára van nyitva.

Nelly odanyujtá mindkét kezét Emin felé, avval a melegséggel és élénkséggel, mely évek óta lappangott hideg külseje mögött, de most megtermékenyítve Kelettől végül tüzet fogott, és kipattant.

Emin hevesen megragadta mind a két kezét, hogy magához húzza. De ép oly hirtelen elbocsátotta, mert mögötte a sötét kapualjban fénysáv villant meg, és néhány hangosan beszélő asszony jött ki az öltözőteremből.

Nelly gyorsan elfordult Emintől, és besietett a kapualjba anélkül, hogy igazán búcsút vett volna.

A kapualj tulajdonképen hosszú, görbe és igen keskeny folyosó volt. Midőn elhaladt a kijövő asszonyok mellett, szorongató nyomás nehezedett a lelkére. A csúfos búcsú egy sötét kapualjban a szürke kisvárosi realizmus közönségességét dobta bele abba a romanticizmusba, amelyet az utolsó órákban átélt. Ugyanakkor sötét sejtelmek ragadták meg, és kedve lett volna keleti szokás szerint a pillanatot röptében megragadni.

Többször visszanézett, és ha Emin a kapuban várakozott volna, akkor habozás nélkül kiment volna, hogy rendesen jóéjszakát mondjon.

Emin azonban azonnal tovább ment az utcán. A gyönge holdfényben minden élettelen, és csöndes volt, és a fecsegő asszonyok gyors, tipegő léptekkel távoztak.

Ekkor elhatározta Nelly, hogy most vidámnak és boldognak fogja képzelni magát. Evvel a szándékkal lépett be a pompás öltözőbe.

Belépődíjat nem kellett fizetnie, mert a fürdő kegyes alapítvány volt, és mindenki számára nyitva állott, még a város keresztyénei számára is, ha szokásuk ellenére egyszer kedvük kerekednék, hogy alaposan megmosakodjanak. Nelly mégis egy ezüst pénzt nyomott a kapus markába.

Kapus? Igen, egy *férfi* ült ott, és őrizte a bejáratot az arab nők fürdőjéhez, de Allah, aki ismerte a maga fajtáját, és tudta, hogy a kulcslyuk elég nagy, elővigyázatból szegényt mind a két szemére megvakította.

Az emelvényekkel és diványokkal körülvett öltözőterem, melynek közepén szökőkút csobogott, magas kupolájával mecsethez hasonlított. Fönt a kupolában halvány holdfény derengett, amely az apró ablakok színes üvegein hatolt át. A piros, sárga és kék függőlámpák rávetették fényüket a zsinórokon magasra akasztott lepedőkre, úgy hogy azok színes zászlóknak látszottak. Az egész termet kábító zsongás töltötte be. Félig levetkezett vagy csak lepedőbe burkolt nők üldögéltek keresztbevetett lábakkal a diványokon vagy a padlón, dohányozva, kávét szürcsölve vagy süteményeket eszegetve. Mindegyik beszélt vagy nevetgélt összevissza. Némelyiknek a haját a szolgálója fésülte, mások a hajukat festették. Egyesek a körmük hegyét pirosították vagy festették magukat és a szempillájukat feketítették. Két táncosnő

himbálózott ide-oda meztelen, kitárt karokkal a kastanják és a lármás darabuka ütemeire. Egy csapat meztelen gyermek, fiú és leány, hangos nevetés közben játszadozott, mint az amorettek. Minden zajon keresztülsivított egy csecsemő makacs sírása.

Nelly már előbbi látogatásaiból ismert néhány arab asszonyt. Ezek azonnal hozzásiettek, körülvették, és egyszerre szóltak hozzá valamennyien kíváncsian és barátságosan. Midőn Nelly vetkezni kezdett, aprólékos vizsga alá vetették. Miért van halcsont a fűzőjében? Mi az a medaljon, amit vékony aranyláncon a nyakán hord, amulett, amely megóvja a gonosz szemveréstől? Hogyan rakja föl úgy a haját?

A vállát és a karjait, melyek erőteljesebbek voltak, mint a kisnövésű arab nőkéi, alaposan megcsudálták és túlzott virágos nyelven dicsérték. A barátságos kis nők ugyanakkor egymást is nézegették, és összehasonlították a lábaikat, kezeiket. Hafsa büszkén mutatta jólformált csipőit, de bánatos arccal panaszolta, hogy távolról sincs olyan szép térde, mint Zafirénak. Ildis, aki nagyon fiatal volt, de máris egy török hivatalnok felesége, szép hátáért kapott dicséretet. Zafiré azt állította, hogy senkinek sincs olyan szabályos termete, mint annak a fehérbőrű örmény leánynak, aki összehúzódva ül a diványon és akinek olyan hosszú a haja, hogy egészen a sarkáig leér. Ildis azonban nem akart igazat adni Zafirének. Végül Zafiré annyira megharagudott, hogy könny tolult szemébe, elment, és leült jó messzire a többiektől, mint egy durcáskodó kis bakfis.

Nelly a vetkezés közben mindíg zavarban volt, talán a legkevésbbé azért, mert az arab faj testi tökéletességben magasan az övé fölött állott. A folyton fecsegő arab nők arcban nem mindíg voltak szépek, sőt többnyire lélektelenek; de a tagjaik szinte kivétel nélkül jól formáltak.

Midőn végre Nelly beburkolózott a bokáig érő lepedőbe, és a feje köré turbán módjára törülközőt csavartak, két néger nő jött hozzá, és bevezette a fürdő belsejébe. A néger nők csak piros szegélyes törülközőt viseltek a csipőjük körül, és mindegyiknek a karján széles, fonatos rézgyűrű ragyogott. Nelly, hogy meg ne égesse lábait a forróra melegített márványpadlón, magastalpú facipőben ment, amit kabkahnak hívnak, és ami minden lépésnél kellemetlen zajt csapott.

A legbelső, nagyon erősen fűtött terem annyira tele volt gőzzel, hogy a tetőt, meg a falakat nem lehetett látni. Nellyt átláthatlan felhő burkolta be, mely az egyik oldalról vörössel, a másik oldalról sárgával volt megvilágítva. Midőn a felhő megritkult egy pillanatra, előtüntek mint fátyol mögött a meztelen, szeretetreméltó arab nők, akik vagy háton vagy féloldalt feküdtek. A felhő azonban hamarosan megsűrűsödött, és már nem tudott mást megkülönböztetni, csak a két négernőt, akik nagy rézkancsókból fölváltva hideg és meleg vízzel öntözték.

A gőz, mely csövekben rohant végig a falakban meg a padló alatt, állandóan zúgó dübörgést okozott. Olykor-olykor egy-egy élesen kiáltó hang hallatszott át a zúgáson. Miről beszéltek ezek? Legtöbbnyire, hogy nagy a forróság, vagy hideg a víz, vagy ilyenfélékről. Igen gyakran azonban elmondták az ujságokat arról a személyről, akinek a neve egy idő óta mindnyájuk gondolatát foglalkoztatta. Emin ibn el-Arabi neve sokszor áthasította a nehéz gőzfelhőt és Nelly még az ő égető csókjait érezte, valahányszor leöntötték forró vízzel. Egyszer a karján égtek, máskor a nyakán - ahogy a néger nők a meleg vizet fényes kancsóikból irányították.

A kádinak mindenkitől ócsárolt és megvetett felesége - beszélte a gőzfelhő - figyelmeztette a pasát, hogy egyszerűen fogassa el Emint. De a gőzfelhő azt mégsem gondolhatta, hogy ilyen parancsot kiadhasson, dacára, hogy török. Ugyanis Emin eddig még semmi büntetni valót el nem követett. Az egész hírneve azon a bizalmon nyugszik, melyet maga iránt fölébresztett.

Midőn végre Nelly, miután megtörülték, és bekenték illatos vízzel, ismét visszakerült az öltözőbe, a diványra, kellemes pihenésbe merült, mely különben az utolsó aktusát képezi a keleti fürdő gyönyöreinek. A jóindulatú, de fecsegő arab barátnők legtöbbje már eltávozott,

emiatt azonban épen nem szomorkodott. Sőt ellenkezőleg úgy érezte, hogy az a föltett szándéka, hogy nyugodt és boldog lesz, mintha minden vágya teljesült volna.

Itt feküdt hosszú, fehér lepedőbe burkolva, csak a karjai voltak szabadon. Feje köré a néger nők új kékszegélyes száraz kendőt burkoltak, oldala mellé pedig egy alacsony, gyöngyházzal berakott asztalt helyeztek, rajta díszes csészében párolgó fekete kávét.

Szándékosan másról akart gondolkozni, nem Eminről, ezért hazagondolt. Milyen más ott minden, mint ebben a városban, ahol most vendégeskedik. Ott a kéményminaretek hazájában még havazik és köd hull. Ott minden összeesküszik, hogy az embereket elégedetlenné és komorrá tegye, az éghajlat, az életmód, a nehéz megélhetési viszonyok, a sötét szobák és a sötét ruhák. Nem elég, hogy a férfiak sötét, nevetségesen csúnya kalapokat viselnek, melyek kályhacsőhöz hasonlítanak, pedig igazán szükség volna, hogy tarka kalapok színeznék meg a szürke, hideg levegőt. Még az utcai porban is fekete cipőt hordanak, pedig szürke vagy sárga, mint a muzulmánoké, sokkal célszerűbb és szebb volna. Ha egy arab leírná a nyugati gavallérokat, a következőkép fejezné ki magát: fejükön a krematóriumuk kéményeit hordják, ruháikat gyászlepelből szabják ki, és lábukon apró koporsókat viselnek.

Bár Kelet népei a hamari elmúlás előtt állanak, mégis gondtalanok, mint a gyermekek; a nyugatiak ellenben, akik nagy jövőt várnak, elégületlenek és életuntak, mint a beteg aggok. A keletinek a fájdalom csak szükséges rossz; a nyugati ember azonban vallássá emelte a szenvedést, mert belátta, hogy az gyakran a boldogságnak a vételára, és ezért egész fölfogása odairányult, hogy a jelent föláldozza egy jövendő jobbért. Idővel aztán olyan messzire ment, hogy a fájdalmat önmagáért kezdte szeretni és elviselni, sőt végül sikerült neki a siránkozásnak és panaszkodásnak is a rokonszenves oldalait kierőszakolni. Ez akkor érte el tetőpontját, midőn Nyugatot valami teljesen nyugati fogta el, t. i. a világfájdalom. A világfájdalomnak, melyet német betegségnek is nevezhetnénk, valami nagy és igazi alapja volt, különben nem növekedhetett volna oly hamar óriásivá és nem terjedhetett volna oly gyorsan, mint a pestis. A világfájdalom megnyitotta a nyugati szenvedés történetében a jelent. A jég meg volt törve. Most már a legjoviálisabb hétköznapi ember is hazamenve végigszenvedhette otthon az egész világ fájdalmát. Az egyik egyedül sírdogált az erdei forrásnál, a másik az üveg fenekén keresett vígasztalást. Midőn ezt méltatlannak találta, rávetette magát a munkára; de hogy elnémítsa ezt a misztikus és bizonytalan fájdalmat, kénytelen volt a túlcsigázottságig dolgozni, és ezáltal csak újabb szenvedést húzott magára. A fájdalom filozófiája most már annyira átsavanyította gondolatát, hogy lassankint mindent lekicsinyelt, és megvetett, aminek nem volt sötét színezete. A denevéreket és a többi éjjeli állatokat a fénnyel csalogatják; a nyugati embert pedig csak feketével kellett. Minden, ami elkeserítette a jelenjét, azt megbecsüli, és dicsekszik a „szép gyűlöletével." Ha szerencsét csinált, büszkén hivatkozik fiatalságának nélkülözéseire és szenvedéseire. Azok a drámák, melyek fölizgatják a nézőket, mint a bikaviadalok vagy a mészárlások, hallatlan sikert aratnak. A legnagyobb szolgálatot akkor teszünk egy írónak, ha rámutatunk arra a fájdalomra, melyet a munkájában találtunk. Az írók azután igyekeznek olyasmit belehozni a könyvükbe, amit körülbelül e szavakkal fejezhetnénk ki: Én vagyok bizonnyal a legnagyobb martyr, aki valaha francia négyest táncolt! - Ha felnyitjuk valamelyik nyugati drámának, regénynek vagy novellának a fedelét, olyan, mintha egy kórterembe lépnénk be: csak szenvedő arcokat látunk. A nagy szellemek, mint a földrengés, úgy rázták meg fájdalmaikkal Nyugatot. Az ezer kis utánzó próbált hasonlítani hozzájuk, de maguk között olyan egyformák maradtak, mint az ólomkatonák, melyeket egy formában öntöttek, de pirosra vagy szürkére festettek, hogy egymással harcolhassanak. Mindezekben oly nehéz kolostori levegő terjengett, hogy sok modern könyvet, a stilusegység kedvéért, középkori latin nyelven kellett volna megírni. Bizony Nyugat túllőtt a célon, és előbb-utóbb friss szellőnek kell ott végigfujnia.

A panaszkodás és síránkozás most ebben az órában egyenlő volt Nelly előtt a gyöngeséggel. Kétszeres gyöngeség volt: először engedni saját fájdalmának, másodszor utánozni a közízlést.

De azért Nelly is bizonyos akaratlan tisztelettel viseltetett a fájdalom és a szenvedés iránt. Ha jobban megvizsgálhatta volna magát, akkor belátta volna, hogy mennyire lehetetlen fölszabadítani magát azon tulajdonságok alól, melyek a legélesebben jellemzik faját. Ez a fájdalom és ez a bánat mégis olyan, amelyet szégyel, amelyet nem akar megszentségteleníteni, hogy kimutassa mindenki előtt, akivel csak találkozik. Nem kicsinyelte a martyrokat, hiszen akkor minden embert kicsinyelnie kellene; de azokat a martyrokat szerette, akik még akkor is dicsőítenek vagy tréfálnak, mikor már recsegve ég a máglya lábuk alatt.

Épen ilyen martyr volt maga Kelet, mert még a lehanyatlás napjaiban is megtartotta a régi öröm kedves fönségét. Azért szerette percről-percre jobban. Szerette úgy a zajos, mint a csöndes utcák színpompás életét. Szerette a gyakran egyszerű, sőt olykor szegényes arab otthont, hol a régi öröm és a szép érzék épen úgy megszólalt a legjelentéktelenebb tárgyban, a jól formált vizes kancsóban, mint a díszes agyagtálban. Szívből kívánta, hogy mindíg itt maradhasson, hogy hátralévő éveit keleti módra élhesse le, élvezve a pillanatot, nem törődve az idővel, végül csöndesen megöregedni és örökre elszunnyadni, anélkül, hogy tudna róla.

Midőn gondolatai lassankint ismét Eminre terelődtek, ugyanazt a kínzó és nyomasztó nyugtalanságot érezte, mint mikor belépett a fürdőbe. Hirtelen megfordult, úgy hogy a lepedő lecsúszott a válláról és a hátáról. Nyugati képzelete sokkal ártatlanabb volt, semhogy szóba jöhetett volna, hogy Emin több is lehetne számára, mint aki most. De azt kívánta, hogy mindíg a közelében maradhasson - nem a házában, hanem csak a szemben lévő házban, - hogy vele együtt virrasszon Endymion fölött, az alvó Kelet fölött, aki körül már százával leskelődnek az éhes saskeselyűk.

Míg így álmodozásaiba merülve heverészett, észrevette, hogy bizonyos nyugtalanság támadt a tolongásig megtelt teremben. A táncosnők abbahagyták táncukat, és a darabukák elhallgattak. Az asszonyok csoportokban beszélgettek, és a gyermekek körülállva hallgatták.

Eleinte nem sokat törődött az egésszel. Sőt még jobban elmerült gondolataiban és elszunnyadásában, mely rendesen követi az arab fürdőt.

Kiitta a kávéját, és behunyt szemmel feküdt, mintha aludna.

Egyszerre zürzavaros lárma keletkezett a teremben és egy éles asszonyi hang vagy húszszor fölkiáltott:

- Challi balak! (Vigyázz!)

Nelly fölegyenesedett, és a könyökére támaszkodott. Valami különös dolgot látott. Mintha mindenkit fenyegető veszedelem félelme ragadott volna meg. Az asszonyok lázas sietséggel öltözködtek, vagy sietve kapkodták össze holmijukat. Szappan, törülközők, kenőcsös dobozok, illatszeres üvegek, félig megevett sütemények hevertek egymás hegyin-hátán. Asszonyok, akik még a fürdőszobákban voltak, meztelenül rohantak ki, lepedőiket vadul lobogtatták, és fapapucsaikban sántikáltak.

Nellyt is megkapta a félelem, beburkolózott a tógaszerű lepedőjébe és oda tolakodott az öreg asszonyhoz, aki már tízszer vagy húszszor kiáltotta, hogy „vigyázz” és most ideges taglejtések közben beszél el valami szörnyű eseményt.

Az általános zűrzavarban nem tudta megérteni a beszédét és senkinek sem volt ideje, hogy Nelly nehézkesen megszerkesztett kérdéseire megfeleljen. Lassankint azonban annyit mégis megértett, hogy mi van készülőben, azonnal visszament a helyére és sietve felöltözött.

Emin ibn el-Arabi volt a főszemély abban a hírben, mely a fürdőházba behatolt. A pasa engedelmeskedett a kádi feleségének. Elhatározta, hogy még idejében elfojtja a tüzet, és ezért katonákkal szállatta meg az arab negyed kapuit. Erre Blumenbach is kényszerítette, aki éleshangú iratban követelt elégtételt azért a sérelemért, melyben a városi csőcselék a szerb konzulátust részesítette. Az áttért szerbet és a két gyermekét már egészen elfelejtették. Az csak épen a gyujtószikra szerepét játszotta. A viszály most már Nyugat és Damaszkus közötti harccá nőtt meg.

Ha az asszonyok valamelyike megtudta volna, hogy Nelly jelenleg a Blumenbach vendége, kikaparták volna a szemét. Még azt sem tudták, hogy ismeri Blumenbachot. Azt hitték, hogy a Hotel Dimitriben lakik, és miután mindíg a legnagyobb csodálattal beszélt Damaszkusról, szinte a maguk közül valónak tekintették.

Azért megnyugtatták, mikor ő is aggódni kezdett. Hangsúlyozták, hogy Damaszkusban sohasem bántanak meg nőt. Ha az egész város lángokban állana és karddal hadakoznának jobbra meg balra, mégis ő, a lefátyolozott nő, akinek megsértését a férfi önmaga meggyalázásának tekintené, nyugodtan sétálhatna végig az utcákon. A többi asszonyok is nem maguk miatt aggódnak, hanem férjükért és otthonukért.

Amint Nelly magára vette ruháját, azonnal kisietett. Nehány perc mulva az előbb még annyira zajos és vidám fürdő sötét és elhagyott lett.

Midőn Nelly belépett a konzulátus ebédlőjébe, ahol Harven és Blumenbach nyugtalanul vártak reá, és az asztal meg volt terítve, nagyon izgatott volt. Szokása ellenére olyan élénkséggel, ami nagyon föltünt, szorította meg Harven kezét és azt mondta:

- Most fog megtörténni!

A két úr már tudta, hogy mi van készülőben. Blumenbach elégedetlen pillantást vetett felé. Majd a nyitott ablakhoz fordult, melyen át behallatszott a messzi trombitaszó és a katonák léptei, akiket a megsértett konzulátus elé rendeltek ki.

## XIX.

Azonnal éjfél után találkoztak Emin, Ibrahim sejk, Ali és Liliomok Őrzője a csatornában.

Ibrahim sejk egy kis hasis-mámort szerzett, hogy annál jobban elkészülhessen a döntő pillanatra. De a mámornak most az ellenkező hatása lett. Elaludt, és földből formált alakról álmodott. Ez azt jelentette, hogy az a tett, amelyet Emin, ő maga és a többiek végrehajtani akarnak, rosszra fog vezetni, mert képről álmodni a Korán szerint bűnös dolog.

- Több mecsetünkben, melyek azelőtt templomok voltak, vannak bemeszelt képek, melyek embereket ábrázolnak, és azért ezek a mecsetek mégis szentek, - vetette közbe Emin.

- A festett képek nem olyan veszedelmesek, - folytatta Ibrahim sejk, miközben megbotlott hosszú kumbázában. - De olyan képek, melyek árnyékot vetnek, azok meg nem engedhetők.

Emin olyan arcot vágott mintha ezt gondolta volna: a vállamat vonogatnám a beszédedre, de nem lehet. Azután Alihoz fordult evvel a kérdéssel:

- Na és a pasa?

- Azt hiszem, hogy kegyes lesz irántunk.

Emin elküldte Alit a pasához és értésére adta, hogy ha a katonákat tétlenül hagyja álldogálni egészen hajnalig az arab negyed kapuinál, és azután visszahívatja őket, nagy ajándékot fog kapni.

Hogy észrevétlenül juthasson el Emin a csatornanyíláshoz, kénytelen volt házából a hátsó ajtón kilopózni. A háza annyira tele volt emberekkel, hogy sokan már a kerítésen kívül álltak, mert az udvaron nem fértek el többen. Mindannyian nyugtalanul várták a hajnalt, de egyúttal reménykedve, mert ekkor fogja Emin ígérete szerint letenni azt a pénzösszeget, amely még a pasa megvesztegetéséhez szükséges.

Emin lehajította a papucsát, leoldotta a turbánját, ledobta a földre a kumbázát és kaftánját és fölmászott a szűk, kivájt menetbe.

- Uram, te megalázod magad, te aki a mi vezetőnk vagy. Maradj itt a boltív alatt, és parancsolj; de a szekrény után fölkúszni engedj csak minket!

Ali volt, aki utóljára próbálta meg fiatal barna arcán a vallásos tisztelet kifejezésével, hogy megakadályozza Emint.

Emin azonban így felelt:

- Megalázva az éjjel - tisztelni fognak reggel. Gyere utánam Ali - és vedd magadhoz a lámpát.

Lehajolva és nagyon vigyázva, nehogy valamelyik támasztékot ledöntsék, mentek be Emin és Ali a rövid folyosóba. Midőn a fekete márványlap alatt állottak, mely a fejük fölött elterülő szoba padlójának egyik kockája volt, Ali könyökére támaszkodott és Emin fölmászott a hátára.

Óvatosan tolta félre a deszkát, amely alulról megtámasztotta a márványlapot. Azután puszta ököllel nehány erős ütést mért a márványra. Az azonnal engedett. Lassan lesülyesztette mindakét kezébe, és azután letette a földre a téglák mellé, melyeket tegnap ásás közben kibontottak.

Emin úgy emelkedett föl Ali hátán a nyiláson mint a fantasztikusan öltözött színész a sülyesztőből vagy a földből föltámadt régi kalifa, aki eljött, hogy megmentse az ősi várost.

- A lámpát! - suttogta parancsolóan még mindíg Ali vállán állva.

Körülvilágított a szobában. Helyes. Ez volt az az ablaknélküli szoba egy ajtóval a gyógyszertárba. A szoba üres volt. Csak az egyik keskeny fal mentén állott ott a sárgára festett láda - a kincs.

Emin visszaadta a lámpát Ali fölnyújtott kezébe. Azután fölkapaszkodott a padlóra az alulról jövő gyenge világítás mellett.

A láda elég nehéz volt. Úgy látszik Blumenbach még jó sok rubelt tartogatott.

Épen amint Emin a ládát megmozdította, zajt hallott a gyógyszertárból. Hirtelen fegyver után nézett.

- Egy téglát! - és el a lámpával! - súgta oda Alinak.

Ali fölnyújtott egy téglát, és néhány lépésnyire visszahúzódott a lámpával, úgy hogy a szobában egészen sötét lett.

A faretesz megzörrent, és az ajtó félig kinyílott. Álmosan és csodálkozva dugta be Szkandar sápadt fakó arcát. Kezében gyertya volt, de a légvonat miatt a tenyerét a láng elé tartotta. Ennek következtében semmit sem látott, és a szoba továbbra is sötétben maradt, ő azonban erősen megvilágítva ott állott ásítva és együgyűen.

Emin tudta, hogy minden ettől a pillanattól függ. Szkandar valószínűen a gyógytárban aludt, és fölébredt a zajtól, midőn Emin megmozdította a ládát. Kiáltásával fölébreszthetni az egész házat. Kívül pedig szuronyos katonák állnak őrt. Pedig veszélytelenebb fickó mint Szkandar nem volt az egész negyedben. De a sors azt akarta, hogy szerencsétlenségére mindíg oda kerüljön, ahol mások érdekei küzdenek egymással. Még mindíg fájlalta a kék foltokat azok után az ütések és rugások után, melyeket csak nehány nappal ezelőtt adott néki a felbőszült tömeg a konzulátus előtt.

Emin fejbevágta a téglával. Jajkiáltás nélkül esett hátra. Esés közben a gyertya kiesett a kezéből, és égve gurult az Emin lába elé. Fölvette, és megvilágította az ártatlan nyomorultat, akit egy szerencsétlen véletlen vetett az útjába. Nyitott szemmel feküdt ottan, és csak a jobb karja rángatózott.

Emin még jó néhányszor ráütött a téglával a fejére. Az utolsó ütésnél érezte, hogy a koponyacsont betört. A karja mozdulatlan lett. Az álla leesett, és szája félig nyitva maradt.

Emin ledobta a téglát a nyílásba, a ládát előre húzta, és halkan hívta Alit. Miután az a vállára vette a ládát, Emin is lebocsátkozott a rögtönzött sülyesztőn, eldobta az elaludt gyertyát, visszaemelte a márványlapot a helyére, és ép oly gondosan alátámasztotta mint azelőtt.

Egy perc mulva már kint volt a láda a csatornaboltban. Ali elővette a kését, és úgy próbálta fölfeszíteni a tetejét.

- Te, Ali, legalább kétezer kurust fogsz kapni azért, hogy velem jöttél. De óvatosan nyisd föl a késsel, nehogy a pénzek szétguruljanak a földön.

Liliomok Őrzője megelégedetten keresztbevetett lábakkal és kíváncsian nézegette a ládát. Azután kedélyesen így szólt:

- Uram, már nagyon régen igértél nékem egy új kumbázt.

Emin erre azt felelte:

- Hát azt hiszed, hogy nem szoktam megjutalmazni a hű szolgát? És te, Ibrahim sejk, két ezer kurust fogsz kapni az iskolád részére a könyvbazárban. A Velid-mecset koldusai is meg fogják kapni a maguk részét. - De ne feszítsd olyan hirtelen Ali. Ha a pénz szétgurul itt a homokban, akkor nagyon nehéz lesz fölszedegetni.

A zár engedett, és Ibrahim sejk sováran odahajolt, hogy fölrántsa.

- Várj! - parancsolta Emin. - Én voltam az első a veszély órájában, hadd legyek most is a győzelem örömében az első.

Fölrántotta a fedelet. Tompán nyögve takarta el arcát széles kabátújjával, és ide-oda hajlongott.

A láda tele volt apró rekeszekkel. Mindegyik rekeszben egy csomó doboz és föliratos üveg állott. Allah! Ez volt az a gyógyszeres láda, melyet Blumenbach megérkezésekor magával hozott.

Ugyanaz az arab fantázia, mely Palmyrát géniuszokkal építteté föl, és amely minden kutat szellemekkel népesített be, az költötte a tékozló Blumenbach rubel kincseit is. Csoda hát, hogy ugyanazok a férfiak, akik belsejükben félig felnőtt fiúkhoz hasonlítottak, minden gondolkozás nélkül hittek ebben a különös históriában? Most megtörve állottak itt Nyugatnak szívből nevető valósága előtt.

Összeesküvés, földalatti folyosó mint a regékben, betöréses lopás és gyilkosság - és mindez egy láda orvosságos üvegért!

Némán, sápadtan, összeesve szinte értelmetlenül bámult Emin Blumenbach piruláira és szereire. Ha az utolsó napokban annyira megöregedett, hogy a saját bátyjának látszott a régi ifjú Emin, most meg már úgy látszott mintha annak az Eminnek az öreg megtört apja lenne.

Ali hangosan sírt. Ibrahim sejk úgy megrugta a ládát, hogy az fölborult, és az üvegszilánkok magasra pattantak. Azután káromkodni és panaszkodni kezdett. Az agyagképről szóló álmát nem kellett volna kinevetni. Most megmutatta Allah, hogy senkit sem választott ki közülök eszközéül. A barátaik megvetik, és megátkozzák, a pasa pedig elfogatja őket.

- Te Ibrahim és te Ali, - dadogta Emin hosszas hallgatás után. - Harmincötezer kurust mégis összegyűjtöttünk. Nemde? Hozzátok el azonnal a házamból, és menjetek vele a pasához. Talán megelégszik ennyivel.

Midőn Ibrahim sejk és Ali két órai távollét után visszatértek, Emint meg Liliomok Őrzőjét az istállóban találták, a földön ültek, és cigarettáztak.

- A pasa elfogadta a pénzt! - ujjongott Ali.

- Elvette, - mormogott Ibrahim sejk, - de én ismerem ezeket a sztambuli huncutokat és aranyfalókat.

Ali csodálkozva nézett a sejkre. Emin nem felelt. Egy darabig mind a négyen csöndben ültek, és füstöltek, mintha azt várták volna, hogy azalatt majd egy földalatti szellem elintézi a dolgaikat. Emin már nem volt képes többé a cselekvés szálait a kezében tartani. A kegyetlen elszámítás egy csapással a többiekkel egyenlővé tette vagy talán még alacsonyabbá. Már nem volt többé az ő vezérök, hanem őt vezették. Már nem egyesítette magában fajának nagy tulajdonságait, hanem csak követőinek gyöngéit és fatalizmusát.

Hangosan dörömböltek az istálló ajtaján.

- Nyisd ki! - parancsolta Ibrahim sejk, aki Emin helyében a vezető akarat lett. Ugyanakkor egy új cigarettát sodort.

Liliomok Őrzője fölállott, és aggódó grimásszal tolta félre az ajtó reteszét.

Ki lépett be? Akit a legkevésbbé vártak. A város legnevetségesebb szegény férje, fezben, fekete kabátban és törökösen szabott fekete nadrágban, az összeaszott kis kádi.

Ali fölemelkedett, és félénken, de alázatosan üdvözölte.

- Az Úr adjon nektek jó éjt! - kezdte a kádi. - Nagyon fontos és nagyon sürgős dolgot kell veletek közölnöm.

- Az Úr adjon néked jónapot! - válaszolt Emin. Azután: - Hogy van az egészséged?

- Rosszul mint mindíg. És a tiéd?

- Az jó, áldott legyen az Úr!

- Igen áldott legyen az Úr! Nagy az Isten.

- Nagy és jó!

- Mi baja a szemeidnek Emin, kissé vörösnek és fáradtnak látszanak?

- Igen, nagyon fáradt vagyok. És a te szemeid effendi?

- Nagy az Úr, még nem tagadá meg tőlem a látás örömét.

- Nagy az Úr. Igen, effendi, a látás, a hallás és a szaglás élvezete - mind az ő ajándéka. De ülj le effendi. Az én házam a tiéd is.

- Az Úr gyarapítsa a te javaidat! Nagyon szívesen ülök le a tetőd alá, és élvezem a te régóta méltán dícsért vendégszeretetedet.

Emin jól tudta, hogy a kádi szíve mélyén ó-török volt, és az ő pártján állott, de nem merte ezt mutatni magasrangú és reformkedvelő felesége iránti tiszteletből. Emin sejtette, hogy most is jószándékkal jött ide. Azért nehogy udvariatlannak tartsák, inkább az életét tette kockára. Azért pazarolta, dacára aggodalmának és kínzó kíváncsiságának, a szokásos üdvözléseket és szólásokat. Miután az istálló az övé volt, neki kellett végeznie a házigazda kötelességeit, bármennyire tönkre volt téve.

A kádi is épen olyan bőkezűen bánt a fölösleges szavakkal, pedig nagyon fontos ujságot hozott. Mintha minden erővel vissza akarná fojtani ezt az ujságot, hogy ha mégis előadja, akkor olyan merész ugrással pattanjon elő mint egy francia gummilapda.

Miután Emin alaposan és részletesen kikérdezte, hogyan érzi magát a kádi tetőtől-talpig, csak akkor mert közeledni a várt ujsághoz. A beszélgetés közben messziről bizonytalan hangokat és lépések zaját hallotta, és már félni kezdett a közeli veszedelemtől. Szavai mégis nyugodtan és hízelegve hangzottak, mikor végre előállott a következő kérdéssel:

- Effendi, a lábaid úgy látom még ép oly fürgén visznek mint azelőtt. Mi vezette lépteidet errefelé?

- Az irántad való barátság, pajtás. Megérted azonban - a te üdvösségedre - soha sem szabad említened senki előtt, hogy itt fölkerestelek. Nem tudom miért vagy itt ebben az istállóban, melyet egyik barátod mutatott meg nékem, de ha azért, hogy elrejtőzzél, akkor arra elég okod van.

- Okom? Hogyan érted ezt effendi?

- Igen, okod van rá. A pasa zsebrevágta a kurusokat, de azért mégis elárul. Húsz asszony ravaszsága lakozik benne. Most szállatta meg házadat katonákkal. Ilyen módon a maga zsebének is használ meg az urának is Sztambulban.

- A csaló! Ezt sejtettem! Ilyenek a törökök! - kiáltotta Ibrahim sejk vadul villogó szemekkel.

- El fognak fogni Emin, - folytatta a kádi. - Nekem kell majd ítélkeznem. Szelíd leszek. De a legjobb akarattal sem menthetlek föl, mert nagyon sok a vád ellened. Most tehát baráti szolgálatot teszek, mikor figyelmeztetlek: menekülj!

Csak most lett világos Emin előtt, hogy a birói szék előtt közönséges gonosztevővé fogják lealacsonyítani. Most gondolta meg, hogy ő másnak a házába betört, lopott és... Először a lopásra gondolt. A gyilkosság olyan váratlanul, hirtelen és könnyen történt. Még sokáig tartott, míg tisztán fölfogta, hogy ő, Emin ibn el-Arabi, egy európainak a szolgáját téglával agyonverte. Lassankint belátta, hogy a bárgyú Szkandaron elkövetett gyilkossággal fogják vádolni. A tette miatt nem érzett semmi bánást vagy nyugtalanságot, de annál inkább a következmények miatt.

Cigarettával kínálta meg a kádit, aki rágyújtott. Azután hosszú szavakban elbúcsuztak, és megölelték egymást. Végül eltávozott a kádi, aki egész idő alatt tűkön ült, félve, hogy meglepik az elbukott és üldözött néptribun társaságában.

Sokáig ült a négy ember csöndben dohányozva, miután a kádi elment, nem törődve az utcán mindinkább növekvő zajjal. Végül Emin odafordult Liliomok Őrzőjéhez, és keserűen ezt mondta:

- Hallgasd meg jól, amit mondok. Tanuld be minden szavát.

Nehány pillanatra elhallgatott, kettőt-hármat mélyen szippantott, azután ugyanolyan elkeseredett hangon folytatta:

- Holnap reggel elmégysz az öreg frank úrhoz és leányához, üdvözöld őket a nevemben és mondd meg, hogy fáj a szívem, hogy nem búcsúzhattam el tőlük.

Nehány óra mulva nappal lett. Emin leborotválta szakállát és a szemöldökét. Kifakult, foltos kumbázt vett magára és barna, hegyes posztósipkát mint egy földmíves. Arca nagy mereven néző szemeivel és félig nyitott szájával fakó és kifejezéstelen volt. Olyan üveghez hasonlított, melynek tartalma elpárolgott, de mégis hátramaradt némi alja, úgy hogy mindenki meglát-hatta, hogy bor volt benne, nem pedig víz.

Itt volt az idő, midőn híveinek át kellett volna adnia Blumenbach rubeljeit. De ő nem ment hozzájuk. Ehelyett fölült egy szamárra, amelyen nyereg sem volt, és kötél pótolta a kantárt. Olyan fiú lett belőle, aki szultánt játszott, de véletlenül kiütött egy ablakot, és most a verés elől elszalad.

Emin nem volt többé nagyság. Nem termett rá hírnevének nagy felelősségére. Nem tudta a világra hozni a legjobbat, ami vérében szunnyadt, amit örökölt. Újabb szégyent és nevetséget hozott fajára. Liliomok Őrzője ráütött a szamár farára, és az füleit ide-oda mozgatva ügetett a város kapuja felé.

Igy hagyta el Emin ibn el-Arabi mint üldözött gonosztevő szülővárosát, amelyet annyira szeretett.

## XX.

Nellyt kora reggel léptek és hangok költötték föl. Keveset vagy tán semmit sem aludt. Fáradt és ideges volt, és szinte felüdítésnek vette, hogy elhagyhatta az ágyát.

Sietve magára vette a hálókabátját, kiment a folyosóra, amely kettéválasztotta a konzulátus emeletét. A mostani forrongás közben azt hitte, hogy a szokatlan zaj ilyen kora reggel a rég várt vihart jelentette.

Hangosan kopogtatott Harven ajtaján, kérte, hogy öltözzék fel azonnal, és jöjjön ki. Azt felelte, hogy már félig kész van, és azonnal jön.

Amikor mankóján támaszkodva kisántikált az ajtón, Blumenbach is megjelent a földszintre vezető lépcsőn. Nagyon izgatott volt, mialatt sietve elbeszélte, hogy Szkandart agyonütve találták meg a gyógyszertár és a laboratórium küszöbén.

A legcsodálatosabb, hogy úgy a kapu mint az ablaktáblák belülről voltak becsukva. Nem tudja megmagyarázni, hogy hol jöttek be, és mentek ki a gyilkosok a katonákkal körülvett házból.

Az arab nő ilyen elbeszélésnél szükségképen sőt mondhatni kötelességszerűen az ijedtségtől éles kiáltást hallatott volna. Az amerikai nő gyakorlott önuralmával a különös hírt látszólag nyugodtan fogadta, bár részvéttel gondolt az együgyű szegény Szkandar meg nem érdemelt szerencsétlen sorsára. Hogy Emin ibn el-Arabi volt a tettes, azt természetesen ép oly kevéssé sejtette, mint bárki más.

Miután nehány szót váltott még atyjával, visszament a szobájába, hogy befejezze öltözését.

Ezalatt a kádi személyesen megjelent.

- Kedves konzul, - mondta öregesen mosolyogva, és ráveregetett Blumenbach vállára. - Látszik, hogy ön frank, miután azt hiszi, hogy a tolvajok csak az ajtón vagy az ablakon át jöhetnek be. A keleti tolvajok mindíg a tetőn, a falon vagy a padlón át járnak mint a szellemek.

Égő gyertyával lépett be a kádi a sötét laboratóriumba, ahol még ott feküdt Szkandar hullája félretolva és egy durva pálmaháncs szőnyeggel letakarva.

- Lám ottan, lám! Hát nem volt igazam? - mondta diadalmasan a kádi. - Ezt a padlókockát egész biztosan elmozdították. Itt a malter és a homok a foglalatokból.

Félóra mulva mindent fölfedeztek. Ibrahim sejket, Alit és Liliomok Őrzőjét elfogták.

A kihallgatásnál, amelyet azonnal megkezdtek, Ibrahim sejk és Ali makacsul megtagadtak minden feleletet a kádi kérdéseire. Összeszorított fogakkal és vadul villogó szemekkel nézett Ibrahim sejk bírájának gúnyosan fenyegető arcába. Ha tehette volna, úgy betört volna ő is minden keresztyén koponyát, amint azt Emin Szkandarral tette.

Ali nyugodtabb volt. De ha élve marad, és látja, az évek sora alatt mint szenved Iszlam vereséget napról-napra, esetről-esetre Nyugat elleni harcában, akkor ő is mint megőszült öreg ott fog ülni és álmodozni a könyvbazárban, tele határtalan gyűlölettel Sztambul iránt és minden iránt ami európai.

Liliomok Őrzője ellenben, aki a semlegesek sötét gyűlöletével volt eltelve a férfinem iránt és különösen azon férfi iránt, akinek asszonyait éveken át őrizte, őszintén bevallott mindent.

Jutalmul azonnal szabadon bocsátották, míg a másik kettőt nehány hónapi fogságra vetették.

A kádi maga egészen elnémult, és megijedt az eunuch vallomása után. Az eunuch bizonyára nem tudta, hogy mi történt fönt a laboratóriumban, mialatt Emin ott volt, de a dolog, mindent egybevetve, világos volt mint a nap, hogy Emin agyonütötte Szkandart valamivel és ezzel pont.

A kádinak halvány sejtelme sem volt, hogy Emin részt vett ebben a kalandos históriában. Lelke mélyén nemcsak személyes barátja volt Eminnek, de híve annak az egész mozgalomnak, amely Emint választotta meg vezetőjének.

Nehéz léptekkel ment hazafelé - de a felesége ujjongott. Most már a gyakorlatilag kivihetetlen, meggondolatlanul tervezett lázadás önmagától a nyakát szegte, és évtizedekbe kerül, míg egy másik lángralobbanhat. Már a következő napon olyan nyugodt lesz a város mint azelőtt. Minden visszatér a régi kerékvágásba. A reformtörökök tovább vezetik a nép sorsát.

Tanácsára a pasa nehány ezer piaszter díjat tűzött ki Emin fejére. Többet nem ért már Emin ibn el-Arabi.

Mialatt ez történt, Nelly a szobájában ült, nehogy jelenlétével a rendőri vizsgálatot a földszinten zavarja. Perzsa költőket olvasott fordításban. Legalább azt képzelte maga és mások, hogy ezt csinálja. Máskor fiatalos fogékonysággal és lelkesedéssel nyelte az oldalakat. Ma óráról-órára mereven nézte ugyanazt az oldalt, és nem jutott tovább abból az egyszerű okból, hogy gondolatai mindíg másfelé repültek mint a perzsa költőkhöz, akik virágokkal, méhekkel és hűs forrásokkal foglalkoztak.

Délfelé Harven jött be hozzá.

Leült, és észrevehetően nyomta valami a szívét, amit mégis olyan nehezen tudott elmondani. Beszélt egyről-másról, elhallgatott, köhögött, próbálgatta a mankó szorítóját, és aztán megint belekezdett valamibe, amit nem fejezett be.

Nelly nyugtalankodni kezdett, mert kínosan érintette apja különös viselkedése. Sejtette, hogy valami fontosabbat akar neki mondani mint máskor. Összecsapta a könyvet, kiállott a nyitott ablakba háttal a szoba felé a könyökére támaszkodva.

Most végre bátorságot vett magának Harven. Némi körülírás után szóról-szóra elmondta az eunuch vallomását. Mikor először említette meg az Emin nevét, félbeszakította a mondatot. Rámutatott nehány mentő szempontra, ahonnan ezt az arabot tekinteni lehet. Fölsorolta gondosan a sok jó tulajdonságát, és a gyakorlott író lélekelemző szokása szerint megvilágította azokat a mozgató erőket, melyek rábírták őt erre a nyugati előtt annyira nyomorult és megvetésre méltó cselekedetre. Igazi melegséggel védelmezte Emint, mintha a védője lett volna a törvényszék előtt. Közben nehány barátságos becéző névvel illette Nellyt, dicsérte a szép időt, és megkérdezte, hogy nem volna-e már ideje a hazautazásra gondolni.

Nelly az ablaknál maradt anélkül, hogy megfordult volna vagy válaszolt volna valamit. A meglepetés első izgalmában azt hitte, hogy az eszményképe, Kelet, egyszerre romhalmazzá dőlt össze. Lassankint mégis kibékítőbb fölfogásra jutott, bár az arab lélek még rejtélyesebb lett előtte mint azelőtt. Az asszonyok jellemét eddig nagyobbrészt felületesnek és könnyelműnek találta, de a férfiaké bezárt ház maradt, ahová legföljebb a kulcslyukon át lehet pillantást vetni. Kezdetben félénknek, visszahúzódónak és jelentéktelennek találta Emint. De amint magára vette az arab ruháját, azonnal más lett. Férfiasabbnak látszott mint minden más férfi, akit eddig életében látott. Most meg a betörő tolvaj alakjában mutatkozott. Mindíg ugyanabból az ősi agyagból volt, de a körülmények más és más alakká formálták. Tarkára festett labda volt, amely gurítás közben új színeket mutat.

Kelet iránt érzett rokonszenve ismét megerősödött. Valami ártatlan volt ebben az egész különös kalandban, valami, ami arra a tehetséges és kedves fiúra emlékeztet, aki egy meggondolatlan percben átugrik a kerítésen, és almát lop a szomszédtól. Hogy Emin agyonütötte a szegény Szkandart, arra nem is gondolt. Maga a betörés jobban kínozta, mert azt fogják a frankok a legközönségesebbnek tartani, mert figyelmüket rá fogja terelni a keletiek különös ingadozására a nagylelkű próféta és a betörő között.

Nem kevéssé kínozta Nellyt az a mód, ahogyan atyja neki a dolgot előadta. Annyira habozva, aggódva, és vigasztalva tette, ami elárulta nyugtalanságát, hogy Nelly alig fogja tudni elviselni ezt a különös hírt Emin felől.

Idáig jutott hát a dolog, - gondolta - hogy egyesek ezt a következtetést vonták le abból az érdeklődésből, amelyet Damaszkus iránt nyilvánított. Már régebben bosszusan vette észre, hogy Blumenbach, midőn szóba kerültek az utolsó napok eseményei, bizonyos keresett, kerülő és bizonytalan módon nyilatkozott, mintha félt volna, hogy jelenlétében valami véleményt ejt el, ami Emint érinti. Ez az aggodalmas kerülgetés még jobban sértette, mintha nyugodtan és nyiltan ócsárolta volna. Akkor ő is nyugodtan és nyiltan védelmezhette volna. Végül ő sem merte kimondani a nevét, bár gondolatban minden nap, minden órában vele foglalkozott.

Nézte a déli hőségben szunnyadó várost anélkül, hogy tudná, hogy mit néz. Az egyik messzi vörös szegélyes karcsu minaret párkányán és erkélyén sűrű sorban galambok üldögéltek mint fehér bazsarózsák a májusfa körül. Minden aludt, és pihent.

Nelly nem tudta rászánni magát, hogy visszaforduljon, és elhagyja az ablakot. Ugy hallotta Harven hosszú szünetekkel félbeszakított fejtegetését mint értelmetlen szóáradatot. Sokszor nem is hallotta, amit mondott. Olykor mégis egyik vagy másik kijelentése megragadta a szivét, és csak növelte zavartságát, levertségét.

De azért hálás volt, hogy tovább beszélt. Attól félve, hogy a beszéd félbeszakad, és akkor kénytelen visszafordulni, gyorsan odavetett nehány szót, midőn Harven nem szólt. A legközönyösebb témát választotta a - hazautazást.

Azt mondta, hogy ő most is mint mindíg szívesen fog engedelmeskedni az atyja akaratának. Ha már elég anyagot gyüjtött a humoreszkjei számára, akkor kész azonnal követni. Bár - vallotta be - sírás fojtogatja annál a gondolatnál, hogy el kell hagyni azt a várost, amely az egész lelkét annyira meghódította. Kelet lett az ő életének nagy szerelme.

Amint Nelly Keletről kezdett beszélni, azonnal lepattant róla az a merevség, mellyel a nevelése körülvette. Olyan melegséggel beszélt, hogy minden szava égett, és világított.

Bevallotta, hogy majdnem legyőzhetlen vágyódás fogta el, hogy mindíg itt maradjon, hogy itt keressen olyan munkakört, amely ha még olyan csekély mértékben is, ennek a városnak használjon. Az utolsó meglepő hirek csak növelik vágyakozását ebben az irányban, mert még jobban meggyőzték arról, hogy mennyi sokat kell itt javítani, szelídíteni és megmenteni. Hangja mindinkább megindult lett, és hirtelen elhallgatott, csodálkozott maga-magán, csodálkozott, vajjon ezt a lángoló szerelmi vallomást, melyet olyan fiatalos odaadással tett ennek a városnak, nem úgy kell-e fölfogni, mint hasonlóan lángoló szerelmi vallomást ezen város egyik leghíresebb személyiségéhez.

Nem vette észre, hogy Harven fölemelkedett, és megállott közvetlen mögötte az ablaknál. Rátette a kezét a vállára barátságosan, atyailag, félig elgondolkozva, félig zavarodottan.

- Kedves gyermekem. Azt mondod, hogy itt szeretnél magadnak valami munkakört teremteni. Jó... jó. Tudod, hogy már rég észrevettem valamit, amit még nem beszéltem meg veled. Azt is gondoltam, látod, hogy ez olyasmi, ami majd magától elrendeződik az én közbelépésem nélkül, - hogy az olyasmi, ami nem tartozik én rám.

Egy darabig hallgatott zavartan és határozatlanul, hogy milyen szavakat válasszon. Miután visszasántikált a székéhez, és a mankóját a térdén keresztbe tette, kissé elfogult hangon folytatta:

- Azt hiszem Blumenbach fél, hogy rossz véleménnyel vagy felőle. Mindíg vitatkozol vele, és ez jobban fáj neki, mintsem gondolnád. Észrevettem nehány kijelentéséből, melyet nekem elsietve mondott. Mindenesetre ő olyan fiatal ember, aki jobban, mint bárki más meg tudja alapozni a jövőjét. Az orvosi tudományáért - köztünk legyen mondva - nem adnék sok piasztert. De hát ez nem fontos. Azokhoz a szerencsefiakhoz tartozik, akiknek minden jól sikerül, bármihez fognak. Azért gyógyít meg mindenféle beteget, legyen az lázas vagy vízibetegségben. Egy kis hashajtót ad nekik, és aztán maguktól meggyógyulnak.

Nellyt nem is lepték meg annyira Harven szavai mint azt mutatta. Azután ez az uj téma úgy jött neki mint az üdülés, mint a friss szellő amely belekerült a beszélgetésbe. Ez visszaadta az önuralmát, és kiűzte lelkéből a bizonytalan kínzó érzések zűrzavarát, amely fogva tartotta. Most már elég erősnek érezte magát, hogy visszaforduljon. Az arca egészen ki volt sírva, de karjait a hátán makacsul keresztbefonta, és nevetni próbált.

- Papa, csak nem akarod, hogy Blumenbachhoz menjek feleségül?

Harven maga is nevetni próbált, de az ő köhögős nevetése nagyon erőszakolt volt. Azt felelte:

- Ah! Mi amerikaiak nem vagyunk keletiek. Mi a leányainkra bízzuk, hogy végezzék el a házasodást. De azért egészben véve tetszik nekem ez a Blumenbach. Fürge, vállalkozó ember, egy „smart man”, ahogy mi mondjuk. Különösen kellemes a mindennapi életben. Miután te állandóan itt akarsz maradni és...

Az ajtón kopogtattak, és épen az lépett be, akiről beszéltek.

Nelly még mindíg a hátán keresztbefont karokkal állott. Nagyon bosszantotta, hogy épen Blumenbach lássa meg kisírt arccal. De mivel nem volt mit tenni, kénytelen volt jó arcot vágni a dologhoz, és sokkal barátságosabban fogadta a köszönését mint máskor.

Mennyire kívánta ebben a percben, hogy igazán a szaván foghassa az atyját, és ezzel megszabaduljon attól a kiállhatatlan szorongástól, mely annyira kínozta. Ha csak egy parányi vonzódást tudott volna fölfedezni a szívében Blumenbach iránt vagy bárki más iránt - Eminen kivül - azt most olyan gonddal ápolta volna mint a fiatal leány ápolja és gondozza azt a myrtushajtást, amelynek ágaiból egykor a menyasszonyi koszorúját akarja megkötni.

- Velem van egy fekete - hogy is mondjam - teremtmény, akit rövidség kedvéért fickónak nevezhetünk - kezdte az ő szokott tréfás modorán. - Emin ibn el-Arabinak az eunuchja. Most adtuk vissza a szabadságát, és gondolják csak, kivel akart azonnal beszélni? Igen, Önnel Harven kisasszony.

Nelly szíve hevesen dobogott. Megrezzent finom metszésű ajka, és megremegtek a hátán keresztbefont karjai.

Liliomok Őrzője bedugta fekete fejét az ajtónyíláson, és megvillant fehér fogsora. Kezét szívére szorítva köszönt, s előadta arab nyelven a küldetését.

- Harven kisasszony! - szavalta Blumenbach, lefordítva az eunuch szavait, tréfásan tulzott páthosszal és némi kárörömmel. - Emin ibn el-Arabi, a betörő, üdvözli Önt, és fáj a szíve, hogy nem mondhat búcsút Önnek és atyjának.

Most ejtette ki Blumenbach hosszú idő után először az Emin nevét Nelly jelenlétében.

Nelly mereven és egyenesen állott a szoba közepén. Arca egészen márványfehér lett. Blumenbach gúnyos hangja ép úgy bántotta mint eddigi makacs hallgatása Eminről. Valami erős, ellenállhatlan vágyat érzett, hogy bebizonyítsa úgy atyjának mint Blumenbachnak és önmagának is, hogy „ez az arab” most már csak a megvetés tárgya lett előtte. Lassan válaszolt, szándékos önkínzással hangsúlyozva minden szót, de inkább büszke egykedvűséggel mint keserűen:

- Mondja meg a néger az urának, hogy ne mutassa itt magát, mert a konzulátus szolgájával vezetteti ki.

Midőn Liliomok Őrzője eltávozott, Blumenbach meghajolt a következő szavakkal:

- Most pedig, tisztelt vendégeim, menjünk az asztalhoz, amely már régen meg van terítve.

## XXI.

Nelly nem sokat beszélt az ebéd alatt. Semmit sem evett úgyszólván, kivéve egy kis gyümölcsöt, de több bort ivott, mint szokott. Blumenbach kénytelen volt a szokás ellenére még egy üveget behozatni.

Déli ebéd volt sok zöldséggel, datolyával, banánnal és nagyszemű damaszkusi szárított szőlővel. A pohoshasú nem épen szép söröskancsó, az északi ebédek idomtalan udvari bolondja, kénytelen volt helyét átengedni a nőiesen karcsú és szemérmesen szalmával körülfont ciprusi borral teli üvegnek. Keletindiai porcellán tál félig megtöltve friss zöld salátával helyettesítette az északi asztal plebejusi főzeléktálját, míg a gyümölcsök kellemes kerti illatot árasztottak szét.

Blumenbach Nelly felé nyujtotta a szőlőfürtökkel megrakott lapos üvegtálat. Udvariasan tréfás hangon emlékeztette, hogy a szőlő a föld legklasszikusabb gyümölcse, melyet minden

időben dicsőítettek a művészek és a költők. Amint a mesebeli gonosz szellem oly kicsire tud összehúzódni, hogy elfér egy dióhéjban, úgy a bor szelleme meg mint ártatlan csecsemő nyugszik a szőlőben.

- Egyék és élvezze az életet, Harven kisasszony! - mondta Blumenbach. - Alig valószínű, hogy az Ön atómjai még egyszer amerikai kisasszonnyá egyesülnek az örökkévalóságban.

Harven elégedetten nevetett, és megsimogatta szakállát. Nagyon szerette a tréfát, és Blumenbach iránti rokonszenve is nagyrészt abból eredt, hogy az mindíg vidám volt. Nelly is megpróbálta, hogy barátságosabban viselkedjék Blumenbachhal szemben mint máskor szokott, de nem nagy éleslátás kellett hozzá, hogy észrevegyék, belsőleg mennyire levert és izgatott volt.

Mikor fölálltak az asztaltól, azonnal sakkozni kezdett Harvennel.

Az már rendesen a játék kezdetén kivette a maga királynőjét, hogy Nelly könnyebben védekezhessen találékony támadásai ellen. Most azonban csakhamar belátta, hogy kénytelen a két bástyáját is kivenni, mert máskülönben Nelly már a harmadik vagy negyedik lépésnél megkapja a mattot.

Ámbár végül már torony és királynő nélkül játszott, és nem akarta észrevenni, midőn Nelly futárja veszedelemben volt, a királya pedig sakkban, mégsem tudta odáig vinni, hogy megnyeressen vele legalább egyetlen egy játszmát. Nelly maga is tréfálkozott szórakozottsága és ügyetlensége fölött, de még sem akarta abbahagyni. Így ültek ott egész délután és este rakosgatva a figurákat. Látszott, hogy minden gondolata csak oda irányúlt, hogy minél később maradhasson egyedül a szobájában.

Végül mégis elérkezett a kínos óra, midőn egyedül ült a divánján félig leégett gyertya mellett.

Az a történet, amibe most belekeveredett, olyan csodálatosnak tetszett előtte, hogyha az atyja pontról-pontra leírná valamelyik humoreszkjében, előre látta, hogy a kritikusok otthon, miközben ebéd utáni cigarettájukat szívják, elégedetlenül ráznák a fejüket.

A keserű csalódásnak és bosszúságnak az az érzete, amely Emin kalandjának hírére először annyira elragadta, most lassankint nyugodtabb felfogásnak adott helyet. Az ő Keletje mindezek dacára nem mocskolódott be a tolvajhistória miatt, mert hiszen nem egyedül a muzulmánok Keletjét szerette meg. A derűs ókor a templomromok, a vázák, a márványképek és a pénzek gazdag vetését szórta el Kelet földjébe, mely éjjel-nappal a mondáknak és az emlékeknek gazdag aratását adja vissza. Ezeket a mondákat és emlékeket nem csorbíthatják az arabok ballépései.

Ami különben Emint illeti, neki egészen más fogalma van a jogról és jogtalanságról, az ő gondolkozásmódja is egészen eltérő. Valami naiv ártatlanság volt az ő egészen különös vállalkozásában, inkább fantasztikus csíny volt az mint közönséges bűntett. Sok minden volt ilyen Keleten, ami Nyugaton utálatot ébresztett. És ezért teljes szívvel megbocsátott neki, bár belátta a bűnét. Csak egy dolog volt, amit nem tudott magának megbocsátani, és ez a nyugati gőggel kimondott felelete az ő bucsúüdvözletére. Szinte félősen sejtette, hogy valamikor tényleg megmondják neki. Ez a gondolat lelkiismeretfurdalással és kínzó megbánással töltötte el.

A következő napokban mindíg a házon kivűl akadt dolga. Pedig máskor rendesen a szobájában üldögélt. Most kerülte ezt, mintha a magányosság a legnagyobb ellensége volna. A perzsa költők sem érdekelték többé. Ott hevertek a könyvek érintetlenül. Ha megjöttek az amerikai ujságok, órák hosszat elüldögélt velük a térdén, anélkül hogy kibontotta vagy legalább egy hasábot átfutott volna.

Magányos sétái közben fölkereste a városban levő nehány keresztyén kolostort. Ugyanis mindjobban megerősödött az az elhatározása, hogy valami foglalkozást keres. Dolgozni, használni, dolgozni, használni ezek voltak azok a szavak, melyeket minden percben emlegetett. Ezek a szavak bizonyos varázserővel bírtak, mert lecsillapították nyugtalanságát, és minden gondját elnémították. Hazájának egész ideges munkakedve föllángolt benne, és átváltoztatta egyéniségét, - anélkül hogy maga észrevette volna, - élő tiltakozássá Kelettel szemben, melyet olyan nagyon szeretett.

De mennyire szomorú lett, valahányszor egy tudatlan barát bemutatta neki az iskoláját. Mire is tanítja a gyermekeket? Franciára és katholicizmusra. Hát az arab és az iszlam annyira hiábavaló? A katholikus iskolák évenkint magukhoz veszik a muzulmánok gyermekeit, anélkül, hogy ez a beteg, megalázott faj kisérletet tenne iszlam hitük megmentésére. Mik lesznek ezekből a gyermekekből? Idegenek a saját hazájukban, szerencsétlen teremtmények minden gyökér és támaszték nélkül! Szegény boldogtalan apróságok! Nelly megsimogatta a fejüket, és csalódottan távozott - miután a barátnak egy ezüstpénzt adott borravalóul.

Azon meggyőződése, hogy itt fog találhatni alkalmas munkakört, nem aludt ki az első csalódáskor. Sőt még jobban lobogott.

Megállott most az arab iskoláknál. Ezek inkább pincék voltak az utcára nyíló ajtókkal. Félhomályban ült bent a tanítómester keresztbevetett lábakkal a gyermekek előtt, akik egész testükkel himbálózva tanultak valamit könyv nélkül, lélektelenül, gépiesen és éles hangon. Inkább a testükkel mint a fejükkel dolgoztak.

Midőn a tanítómester meglátta Nellyt az ajtóban, hátat fordított, és annyira az oldalra húzódott, hogy valahogy még az árnyéka se tisztátalanítsa meg. A tanítómesterek ugyanis a legfanatikusabb muzulmánok voltak egész Damaszkusban.

Mintha valami hideg kéz taszította volna vissza, hideg csontkéz a sírból, Kelet porából, a megsértett iszlam multjából. Ismét az előtt az idegenszerűség előtt állott, amellyel oly gyakran találkozott, és amelyen fiatalságának egész meleg vonzalmával át akart hatolni. De ez sohasem sikerült. Ázsia és Európa között Konstantinápoly fekszik mint ragyogó híd, de az iszlam és a keresztyénség között sötét mélység tátong.

A szíve összeszorult, és tovább ment.

Csakhamar egy csoport nyomorék, rettenetesen elkorcsult koldus fogta körül. Valamennyien egyszerre koldultak az évszázadok óta elkoptatott frázissal és ugyanazon a hangon, mintha egyazon éneket énekelték volna. Elővette pénztárcáját, és jobbra-balra osztogatta a garasokat. Már annyira megszokta füle az arab beszédet, hogy megértette, hogy épen nem jutalmazzák ugyanazokkal a jókívánságokkal és áldásokkal, melyekkel a kegyes bennszülöttnek köszönnek. Ellenséget látnak benne. Érezte, hogy még ezek között a szerencsétlenek között sem akadna egy nyugati igazi barátra.

Kelet, melynek életét akarta szentelni, visszataszította. Továbbra is meg akarta tartani ősi erényeit s hibáit, és megköszönt minden frank tevékenységet. Gondtalanul ásta tovább a saját sírját. Ha valami zavaró ujító jött közel hozzá, már nem mert többé hozzávágni az ásójával, hanem megvetően hátat fordított.

Nellynek most még inkább idegenszerűnek tünt föl ez a város mint az első napokban, mikor elragadtatva járta be a bazárokat. Még a legélénkebb helyek fölött is bizonyos mélabú lebegett, mellyel különben csak puszta vidékeken vagy elhagyott erdőben találkozott. Ehhez járult még, hogy nehány felhős-esős nap eltüntetett minden színt. Az utcák sárban úsztak, és az ég szürke volt.

Midőn nem sikerült lázas tevékenységi vágyának sehol megfelelő teret kapnia, egyszerre kielégíthetlen kedv ragadta meg szórakozások és változások után.

Harven kénytelen volt engedni kívánságának, és Blumenbach őszinte sajnálatára visszaköltöztek a Hotel Dimitribe. Blumenbach azonban naponta meglátogatta őket, és Nelly volt az első, aki kérte, hogy tartsa meg ezt a szokását.

A sakk már nem mulattatta többé. Ehelyett az urak kártyázni kezdtek. Lassankint ő is megtanulta, és beállt harmadiknak. Mintha ez a kézzelfogható, mondhatnánk brutalitás a kártyajátékban, a keverés, az osztás és a kártyák ütése jobban segítették volna megölni a gondolatait. Mihelyt egyedül maradt, úgyis azonnal meglepték teljes keserűségükben. Éjszaka gyakran mély sóhajtással riadt föl álmából, kimondhatlan fájdalmat okozva néki az a gondolat, hogy Eminnek küldött búcsuja ott virraszt az ágya mellett.

Ha valaki megkérdezte volna, hogy magyarázza meg lelkiismeretére, vajjon Emin tényleg méltatlan volt-e ilyen búcsura, nem tudott volna mit válaszolni. Csak azt érezte, hogy nagyon megbánta, amiért a búcsuja ilyen lett.

Emin bizonyára már nagyon messze van, és ahhoz elég okos volt, nehogy jószántából Damaszkusba visszatérjen. Alig volt tehát hihető, hogy ezt az üdvözletét valaha átadják neki. Bebeszélte önmagának, hogy ez a legvalószínűbb, és evvel a föltevéssel próbálta megnyugtatni magát - de nehány perc mulva az önmagával folytatott csöndes párbeszéd közben fölmerült az ellenkező eset sötét sejtelme.

A kártyázás esti szórakozás volt, csakhamar azonban szükség volt egész napi szórakozásra is. Blumenbach lett a megmentője. Lovakat bérelt Dimitritől, és elkísérte hosszú sétalovaglásokra a városon kivül.

Eleinte a finomabb iskolalovaglásban találta kedvét, és szívesen vette, ha Blumenbach, aki mindenhez, így a lovagláshoz is értett, utasításokat adott, hogyan vezesse a lovat, és hogyan üljön. Lassankint azonban merészebb lett. Hagyta, hogy arab szürkéje szabadon kövesse veleszületett kedvét fékezetlen vad galopban árkon-bokron át. Felhevülésében sokat vesztett bájosságából. Olykor eljutottak a város falain kivül elhagyott, romokban heverő temetőkhöz, ahol még a domboldalon itt-ott sírhelyek álltak fölfalazva, mintha néma lakóikat Mohammed példájára azon a helyen földelték volna el, ahol épen meghaltak. Lovaglóvesszejével csettentve átugratott a sírokon, és rákiáltva lovára arab módra szabadon eresztette a kantárszárat. Egy ízben felbukott, és könnyebben megütötte magát, de ez úgy látszik csak újabb vakmerőségekre késztette.

Végül már nem elégedett meg vad akadálylovaglással, hanem arra törekedett, hogy ezek a lovaglások minél hosszabbak legyenek. Szinte félt hazajönni, és kerülte a várost, amikor csak lehetett.

E lovaglások közben sokkal közlékenyebb és barátságosabb volt Blumenbachhal szemben mint az utóbbi időben. Szinte alázatos lett, és a merevség egészen eltűnt modorából. Blumenbach nem tudta néha, hogyan magyarázza meg ezt a változást.

Egy reggel olyan messzire lovagoltak ki a várost körülvevő falak és kertek között, hogy elérték a sivatagot. A futóhomok mint a keményre fagyott hó csikorgott a lovak patái alatt. A felhőtlen zafirbolt alatt egy keselyű keringett, és előttük hosszú mozdulatlan hullámokban terült el a sárga mező.

A sivatag ugyanazt a magasztos hangulatot keltette föl mint a tenger, de nem dicsekedett erejével mint emez, hanem aludt. Sejtelmes sóhajtás vagy zúgás nem töltötte be a léget. A csöndesség oly nagy volt mint valami új világban, ahol az anyagot még nem termékenyítette meg az élet.

A messze távolban egy fekete vonal mozgott a sivatag vörösbe játszó szélén. Beduin csapat volt, amely új legelőt kereső útjában ilyen közel tévedt a városhoz. Nelly elkérte Blumenbach turistalátcsövét, és nézte a gyorsan tova vándorló csapatot.

Elől mahagóniszínű férfiak lovagoltak szürke fajlovakon, gyöngyházzal berakott puskával vagy djerlándzsával a vállukon. Azután jöttek a dromedárok, amelyek hátán a beduin asszonyok hintáztak cinóbervörös kendőkkel födött és tollakkal díszített sátorkosarakban. Körülöttük görbe néger rabszolganők mentek vontatott léptekkel, lihegve az égető, nagy sivatagnapsütéstől. A lovak a kantártarisznyából ettek, anélkül, hogy megálltak volna. Apró barna asszonyok, akiknek egész ruhájuk hosszú, bokáig érő fehér ingből állott, szaladtak fa-rocskákkal egyik tevétől a másikig, és úgy fejték a mendegélő állatokat. Azután a habzó rocskát szájról-szájra adták, hogy eloltsák szomjúságukat. A tevék hátán fent öregebb asszonyok hintáztak, valóságos boszorkányoknak látszottak a vízzelteli kecskebőrtömlő és a lisztes zsák között. A teve púpján négyszögletes kenyereket gyúrtak és parazsas fazekak fölött meg is sütötték, anélkül, hogy egy percre is megakadályozták volna a menetelést. A juhok és tevék beláthatatlan nyája sárga felhőt vert föl a sivatag homokjából, és a felhő közepében föltűnt a díszesen kantározott tevén, amely tollbokrétát viselt a füle mögött, az öreg sejk, dacára a hőségnek, „díszbundába" burkolva, melyet valamelyik arab kereskedőtől kapott ajándékba.

Valóságos állam, egy egész nép a saját kormányával, katonaságával, felső- és alsónéposztályaival, vagyonával vándorolt gondtalanul legelőről-legelőre, mintha az egész lét csak puszta játék volna. Csak a betegek hiányoztak. Ezt azonnal meg is jegyezte Nelly. A sivatag földöntúli levegőjében vagy egészségesen él az ember, vagy meghal.

Nem tudta levenni szeméről a távcsövet. Úgy tetszett Nellynek, mintha az őseinket látná. Friss, ártatlan képét, gyermekarcképét azon emberiségnek, amely most fölizgatva, bűnökkel fekélyezve, öregen és betegen vándorol az élet útján, mint a sóhajtó hangok Wagner zarándokénekében.

Tisztán emlékezett arra, amit Emin elbeszélt neki a beduinok szokásairól és törvényeiről - törvényeikről, amelyek fölött nem vitáznak az ügyvédek, amelyeket senki sem jegyzett föl, de amelyeket a napnak boldog gyermekei a szívükben hordoznak. Mithológiai szőrszálhasogatásokkal nem sokat törődnek. Ha valamelyik mohammedán prédikátor jönne ki hozzájuk Damaszkusból, nagyon könnyen megtörténhetnék, hogy elűznék a táborukból. A vendégbarátság, szavatartás és baráti hűség, ez az ő vallásuk. Ha egyszer együtt kávéztak egykori ellenségükkel, és együttesen elásták a „hét követ" a sátoruk alá, akkor barátok lettek és szövetségesek. A táplálékuk kevés volt. Csak épen hogy csillapíthassák az éhségüket és szomjúságukat, az elég volt nekik. Hogy az életüket kínossá tegyék, csak azért hogy vagyont gyüjtsenek, azt fölöslegesnek tartották. Még az ő becsvágyuk nem kalandozott el a jövő bizonytalan vadászterületeire. Aki a sivatag puszta magányában látott már beduin sírt, egy homokhalmot két keresztbe fektetett pálmaággal, az megértette, hogy ez a nép nem a sírnak, hanem az életnek él. Ez nem ismeri a mi rettenetes harcunkat a síremlékért. Nem Damaszkusból, nem a városokból, hanem a messzi keleti pusztákból kell jönnie annak a tisztító viharnak, amely majd megváltja Keletet.

Nelly leengedte szeméről a távcsövet, és kimutatott a sivatag felé; lelkesülten súgta csak magának ezt az egyetlen szót:

- Endymion!

Blumenbach nem értette meg egészen, hogy mit akar, és kérdően nézett rá.

Tekintete kizavarta álmodozásából. Szavakba próbálta foglalni érzését, és így válaszolt:

- Nem emlékszik az Endymionról szóló regére, arra a szép ifjúra, akit Diana örökre elaltatott, hogy szabadon csókolhasson. Kelet ez az Endymion, amely már több mint háromezer éve alszik anélkül, hogy megöregednék.

- Harven kisasszony - felelte megindultan Blumenbach, akire szintén átragadt az ő érzékenysége, - ez az Endymion, aki ma már több mint háromezer éve itt alszik, meghal anélkül, hogy észrevennénk - az álmában. Nemsokára csak egy szép hullát csókolhatunk.

## XXII.

Blumenbach sokáig nézett ki hallgatagon a puszta sivatagra, ahonnan a hosszú, mozgó vonal már egészen eltűnt. Ma szótlanabb volt, mint máskor. Nagy ujságot akart közölni Nellyvel, de nem tudta, hogyan is mondja meg. Attól tette függővé, amint Nelly ezt fogadni fogja, hogy nyiltan megkérje, vagy fölhagyjon minden erre vonatkozó gondolattal.

Úgy érezte, a Kelet iránt érzett rokonszenv közelebb hozta őt hozzá, és elhatározta, hogy fölhasználja ezt az alkalmat. Nelly felé fordította a lovát, és így szólt:

- Valamit mondani szeretnék, ami talán nagyon meg fogja hatni. Eddig nem is mertem előadni. Ha azonban tévedek, ha ez a hír Önre nézve közönyös lesz, úgy engedje meg, hogy olyasmiről beszélgessünk, ami rám nézve nagyon komoly dolog.

- Nos, halljuk hát? - felelte Nelly meglehetős szórakozottan.

- Emin ibn el-Arabit tegnap este elfogták. Liliomok Őrzője sejtette a búvóhelyét, és ott volt az elfogatásánál. Remélhetőleg átadta az Ön korrekt válaszát az ő búcsúüdvözletére.

Ez volt az az ujság, amit Blumenbach elmondott. Azután hozzáfűzte:

- Ma kora reggel vitték be Emint a citadellába. Azt hiszem, nem sokat fognak vele teketóriázni, mert az egyetlen, aki még megmenthette volna, az öreg kádi, ma éjszaka meghalt. Ő volt különben az első a betegeim közül, aki búcsút mondott. Valakinek csak kell elsőnek lenni!

Többet nem mondhatott Blumenbach. Nelly kezeivel olyan mozdulatot tett, mintha arra kérné: Hadd halljak még többet!

Hiszen előre félt attól, hogy Nelly ezt a közlését nagyon komolyan fogja felfogni, de azt sohasem gondolta, hogy ennyire meg fogja rázni. Egészen sápadt volt, és úgy látszott, hogy minden percben leeshetik a lováról.

Néhány nappal ezelőtt még megsértődött volna ettől a tapintatos hangtól, amely által egész nyiltan kimutatta, hogy mit gondol az Emin iránti érzelmeiről. Most ez teljesen közönyösen hagyta. Most már nem törődött, hogy mit gondol Blumenbach és Harven erről a dologról. Már nem tudta megcsalni önmagát, még kevésbbé másokat. A szomorújáték cselszövénye már világos lett, a cselekvény elérte a csúcspontját, és közeledett az ötödik felvonás.

Ettől a perctől kezdve megértette kísérője, hogy most már egy szót sem érdemes arra a másik dologra vesztegetni, amelyet elő akart terjeszteni. Most már nem volt semmi kétség, hogyan áll a dolog.

- Rosszul van, és most igazán nem tudok Önnek vizet szerezni - mondta szinte atyáskodó hangon.

- Igen, nagyon rosszul vagyok. Csak legalább egy pohár vizet kapnék - felelte.

Hosszas, lassú lovaglás után végre a szálló elé érkeztek. Már nem az a kevély hölgy volt, akit most Blumenbach otthagyott. Nem is az utolsó napok idegesen nyugtalan, szórakozott lovaglónője. Egy megtört nő volt, akit átadott aggódó öreg apjának.

Sem Harven, sem Nelly nem feszegették izgatott állapotát. Azt mondta, hogy rosszul van, és ez elég volt.

Harven mellette maradt az egész nap. Nőcseléd nem volt az egész szállóban.

Nelly nehéz lélegzésről és fáradtságról panaszkodott, majd aludni akart. De egypárszor hirtelen az az ötlete támadt, hogy fölkel, és bemegy a városba. Egyszer azért, mert friss levegőt akart - pedig az ablaka tárva-nyitva volt. Máskor azért, mert venni akart valamit - pedig egy szolga jobban beszerezhette volna. Harvennek csak nagynehezen sikerült lecsillapítani.

Másnap azonnal kiment a reggeli után. Egyenesen a konzulátus felé tartott.

Útközben azonban találkozott Blumenbachhal. Az már messziről az egyik mellékutcába tért, mintha nem akart volna vele találkozni. De Nelly utána sietett.

- Konzul! - kezdte - egy szavával kieszközölheti, hogy szabadon bocsássák Emin ibn el-Arabit. Ez a konzulnak keresztyéni kötelessége.

- Az én kötelességem - felelte - az, hogy fenntartsam a konzulátus méltóságát. Ugyan hová vezetne, ha én beleavatkoznék a város igazságszolgáltatásába azért, hogy egy ilyen gazfickót kiszabadítsak a mindenképen megérdemlett törvénykezés alól.

Blumenbach jól tudta, hogy ha alkudni akart volna, ha teljesítette volna Nelly kérését, úgy az egy percnyi habozás nélkül beleegyezett volna azon kívánságába, amely az utóbbi napokban fölébredt benne. De jól vigyázott magára. Már nem volt olyan nagy ez a kívánsága, mert - amint mondani szokta - nem szereti az olyan spárgát, amelynek a fejét már valaki más előbb leharapta.

Az sem kerülte el Nelly figyelmét, bármennyire is izgatott volt, hogy most kevésbbé tiszteletteljes és udvarias hangon szól hozzá, mint máskor, sőt némi gúnyos mosolygást is igyekezett elfojtani.

- Kinevetett! Kinevetett! - ismételgette magában, mialatt tovább folytatta az útját a szűk utcákon. Csak ment, csak ment tovább. Az egész nap, de még a következő napokon át is mindíg csak járkált. Órák hosszat sétált a városban, anélkül, hogy tudta volna, miért. Föl-le sétált a szálló udvarán, majd a szobájában járkált, és Harven kételkedett, hogy éjszaka is lepihent volna.

Harven az egyik délelőtt elment Blumenbachhoz, aki teljesen beszüntette a látogatásait. Mikor visszajött, nagyon haragos volt.

- Óh, ti asszonyok! - tört ki belőle, megállva Nelly előtt. - Mennyire tudtok ti lelkesedni! Ha százezer lelkesedő asszonyom volna, még ha öregek volnának is, akkor is Amerika első embere lehetne belőlem. De ezek a nadrágos fickók, ezek lehetetlenek. Ezek csak a teli tyúkól körül leselkednek. Ezt már régóta tudom, hiszen író vagyok. A férfiak azonban kemény gyufák, melyeket alig lehet meggyujtani. Gondolod, hogy jutottam valamire ezzel a Blumenbachhal? Azt hiszi, hogy akkor szolgálja legjobban a saját érdekeit, ha fölakasztatja Emin ibn el-Arabit. A többivel semmit sem törődik.

Harven haragosan sántikált föl és alá mankójára támaszkodva. Végül hozzátette:

- De, hogy megvígasztaljalak, Nelly, elmondom, hogy komolyan megharagudtam Blumenbachra. Azt hiszem, nyugodt lehetsz, hogy nem látod többé. - És mégis, azt mondom, hogy derék fiatalember, akiből lesz valami.

Ezen az utolsó héten Nelly - aki azelőtt nagyon ízlésesen, egyszerű nyugati eleganciával öltözködött - nem törődött a külsejével. A haját hanyagul fésülte. Két gomb leszakadt a cipőjéről, és nem tétetett újakat a helyükre. Máskor a gallérját kis csokorral vagy melltűvel kapcsolta össze. Most a tűt az éjjeli szekrényen felejtette, és a gallérja félig nyitva maradt. Kimondhatlan aggódása teljesen elnyomta finom női ösztönét. Mikor az utcán ment, két ferencrendi barát vállvonogatva súgott egymásnak valamit, és szinte gúnyolódva mondták:

- Una inglese

Anélkül, hogy szólt volna Harvennek, egy reggel fölkereste az elhunyt kádi feleségét, és kihallgatást kért. Nyugati vérének összes energiáját összegyüjtötte arra a szilárd elhatározására, hogy a végsőkig fog dolgozni Emin megmentéséért.

A kádi özvegye, aki nem ismerte, jó ideig megvárakoztatta. Végre megjelent harisnyában, ami azt jelentette, hogy a látogatót rangján alólinak tekinti.

Kérte ugyan Nellyt, hogy foglaljon helyet a diványon, de nagyon élesen nézett rá. A kádi reformkedvelő özvegye előtt a nyugati kultura főleg a ruházatával imponált: a férfiak nadrágban és a nők pedig francia toiletteben. Nelly jelentéktelen ruhája bizalmatlanságot keltett föl benne, és meglehetősen röviden bánt vele.

Nelly most másodszor jött zavarba keleti asszony előtt. Midőn némi kerülgetéssel előadta a kérését, hogy a nagyasszony reformérzelmei folytán nyomós szavával némileg enyhítse meg a szegény arab sorsát, akit most zártak be a citadellába, a kádi özvegye nagyon elcsodálkozott. Az egészet úgy fogta föl, hogy Nelly az Amerikában épen nem szokatlan részvét folytán az előkelőbb bűnösök iránt vállalta ezt az ő szemében nevetséges és fonák missziót.

Anélkül, hogy sejtette volna, minő szenvedést okoz szegény vendégének, elbeszélte, hogy az a férfi, aki most az elhunyt férje hivatalát vezeti, Emint épen ma reggel ítélte el hamarosan és kedélyesen, nargiljét füstölgetve az egész tárgyalás alatt. Holnap reggel napfölkeltekor fogják fölakasztani Emint a lópiac nagy fájára. Arra már - fejezte be előadását - annyi embert fölhúztak, akik Eminnél sokkal ártatlanabbak voltak.

Nelly nem szerette a nagy jeleneteket. Könyörgésig és térdrehullásig már nem akart menni. Végső kétségbeesésében megragadta a nagyasszony kezét és megszorította, mialatt néhány hirtelen kérdést vetett oda, hogy lehetséges volna-e az elítélt számára a pasától kegyelmet kérni.

A kádi özvegye kijelentette, hogy ez teljesen lehetetlen.

Midőn Nelly ismét kint volt, megértette, hogy semmit sem nyert, csak önmagát alázta meg még mélyebbre, csak a nyugtalansága lett még inkább elviselhetetlen, csak a gyásza lett a nagy gyászok egyikévé, amelyet a mindennapi élet apró eseményei nem fognak többé elmosni.

Ha a pasát ismerte volna, akkor még egy megoldást talált volna. Fölkereste volna és ezeket mondta volna: Ennyit és ennyit örököltem az anyám után. Ezt mind Önnek adom azon föltétellel, hogy Emin ibn el-Arabi ma este szabadon bocsátva, a saját házában ihassa meg a kávéját. Akkor talán megkaphatta volna ezt a különös kegyelmezést, mert hiszen a pasa török volt.

Mikor a szálló felé menve, letért az egyik szűk utcába, a háta mögött lánccsörgést hallott. Megfordult.

Mögötte egy csapat fogoly közeledett. Párosával voltak egymáshoz láncolva. A kaftánja mindegyiknek csak elrongyolódott köpeny volt. Beteges arcukat, melyből lélektelenül meredt elő szemük, gennyes sebek torzították el, és romlott pincelevegőt árasztottak maguk körül. Sovány kezeiken földagadtak a csuklók, és hogy a bilincsek bevágásai ellen védekezzenek,

rongyokat csavartak a lábuk köré. Taktusban ide-oda hajlongva, nagy bőrtömlőkből öntözték az utcát.

Néhány őr fenyegetve követte, és bottal ütötte őket, mint a teherhordó öszvéreket.

Nelly a falhoz húzódott, hogy helyet csináljon nekik. Elsötétedett a szeme előtt, és kénytelen volt a falnak támaszkodni. Nem akarta őket látni, nem merte őket megnézni, mégis tágra nyitott szemekkel vizsgált meg minden foglyot, amelyik elhaladt mellette a kövezeten húzva a láncait. Mit csinált volna, ha ezek között a megkínzott szerencsétlenek között megpillantja azt a férfit, akinek utolsó óráit annyira elkeserítette meggondolatlan, megvető búcsuüdvözletével. Ez a férfi azonban nem volt a foglyok között. Csak a jelenlegi társait látta.

Ezeknek a rongyos kísérteteknek a képe sokáig üldözte, és nem egyszer csendült meg fülében a lánccsörgés hangja.

Úgy támolygott előre a görbe utcákon, mint egy Corinna keleti földön. Mostani hangulata fölnyitotta a szemét, és mindent máskép látott, mint eddig. A lakott negyed közepén fűvel benőtt üres telkeket fedezett föl és kőhalmokká összedűlt házakat. Az egyik helyen az utca régi vízvezetéke beszakadt, de senkinek sem jutott az eszébe, hogy megjavítsa. Minek olyasmire pazarolni a munkát, amire úgyis csak a pusztulás vár? Az ablakrácsokon poros pókhálók függtek. A városrészek kapui szürkék és összetöredezettek voltak az öregségtől, tele görbe szegekkel és rozsdás bádogfoltokkal. A fegyverárúsok boltjai nem voltak egyebek ócskavasas bódéknál, ahol különös késeket és lándzsákat lehetett venni, melyek már rég divatjukat múlták; maga a citadella is, tizenhét tornyával, csaknem rom volt már. Minden romokban, darabokban hevert. A mecsetek falai és a nagy hadvezérek síremlékei nem voltak már egyenes, síma felületüek, hanem hullámosak, gyűröttek és düledezők. Az egyik kő kifelé, a másik befelé állott. Az alapfalakon és a lépcsőkön lassan emelkedett a homok, hogy mindent visszahódítson a föld számára. Nemsokára a nyugati munkakedv és szenvedés a régi örömeivel együtt eltemetett város fölött fog végigszáguldani. Bárhova ment Nelly, mindenütt pusztulással találkozott, mely olyan legyőzhetetlennek látszott, mint egy hatalmas rekviem, mint egy nagyszerű napnyugta.

Annyira óhajtotta Nelly, hogy neki is olyan természete volna, amit a meggondolatlan fecsegők könnyelműségnek mondanak; pedig az tehetség, ha valaki képes tréfálni a saját szenvedésével, ha barátságosan tud mosolyogni akkor, mikor a szíve meg akar repedni, ha látszólag nyugodtan megy ki abból a szobából, ahol órák hosszat vergődött, sírt. Az ő ereje azonban már megtört, és nem tudta többé tettetni magát. Ha már nem is tudott környezetének vídám arcot mutatni, mert dacára a boldogság és a vidámság utáni vágyának, a sors őt is besorozta a Nyugat mindennapi martirjai közé. Bánatát azonban mégsem akarta megszentségteleníteni, hogy avval uzsorát űzve megvásárolja a mások részvétét és érdeklődését. Amennyire csak lehetett egyedül akart maradni önmagával, míg csak le nem győzi lelkiállapotát. Ha már martir lett, nem akart hűtlen lenni azokhoz a gondolatokhoz, melyek akkor töltötték el, midőn Nyugat és Kelet között párhuzamot vonva ült a fürdő díványán ugyanazon az este, mikor Emint utoljára látta. Azok közé a martirok közé akart tartozni, akik tréfálkoznak, és dicsőítenek, mialatt lábuk alatt ég már a máglya.

Lassan visszafordult a szálló felé. Mint egy alvajáró, tágranyitott, mégis távollévő tekintettel ment át az udvaron a szobájába.

Nagyon jól tudta, hogy nem fogja lehunyni a szemét az egész éjszaka. És napfölkeltekor kell a rettenetesnek megtörténnie. Ha legalább a bezárt ablaktáblák mögött fejét a párnák közé temetve kikerülhetné, hogy megtudja, mikor a nehéz pillanat beköszönt. De épen napfölkeltekor, épen mikor megtörténik, fogják az imámok a város számtalan minaretjéről elszavalni szózatukat. Azt szerette volna, ha a fülét viaszkkal vagy vattával tömhette volna be mint a

muzulmánok teszik a halottaikkal. Szerelme a szerencsétlenség napjai óta szenvedéllyé növekedett, és kétségbeeséssel töltötte el, hogy nem vonhatja vissza elhamarkodott búcsuüzenetét, és hogy nem mondhatja meg annak a férfiúnak, akit szeretett, hogy több volt mindennél az életében.

Harven a szobája ajtajában állva látta amint átment az udvaron. Annyira finom érzésű volt, és oly nagy gyöngédséggel csüggött egyetlen gyermekén, hogy nem akarta bánatát nehány üres vígasztaló szóval még súlyosbítani.

Mikor nem jött le a vacsorához, egyedül ült az asztalhoz. A pincér szokás szerint egy üveg Vino d'orot-t tett le elibe, de Harven csak vizet ivott.

Mielőtt a kávét körülhordták volna, fölkelt, és a szobájába ment.

Kis idő mulva kopogtattak az ajtaján. Szinte udvariatlanul izgatott hangon mondta a kopogtatónak, hogy lépjen be. Dimitri volt.

- Na lám, - gondolta Harven, - nem elég, hogy Dimitri napjában egyszer körüljárja az udvart, és meghajol! Most már az egyes szobákba is bejön!

Dimitri úr meghajolt és azonnal beszélni kezdett.

- Bocsánat, tisztelt uram, nehány fölvilágosítást szeretnék kérni Blumenbach konzult illetőleg. Adósom a lovakért járó bérrel, de a fizetésről hallani sem akar. Azt hittem, hogy gazdag. Egy időben annyi pénze volt.

- Pénze! Azt én kölcsönöztem neki.

- Szentséges szűz Mária! És mi azt hittük, hogy egyenesen az orosz cártól kapta. Ah, Istenem! Bocsánat, hogy nevetnem kell.

- Amint mondom, az ő pénze semmiesetre sem rubelekből, hanem az én becsületes dollár-aimból állott. Blumenbach ügyes fickónak mutatkozott, és mikor elmondta nekem, hogy egész jövője egy kölcsöntől függ, adtam neki annyit, amennyit nagyobb veszélyeztetés nélkül adhattam.

- Ha, haha! Sokat láttam már, amióta idejöttem, mister Harven, de ez volt a legjobb. Tehát pénze sem volt annak az úrnak. Gondolja, hogy van-e valami orvosi tudománya? Eddig még csak kétféle gyógyszert alkalmazott: pezsgőport és klistért.

- Igen, de mindenkit meggyógyított.

- Nem mindenkit, mert az öreg kádi a másvilágra ment. De - és Dimitri tréfásan csettintett ujjaival a levegőbe - azt mondják, hogy a kádi özvegye már vígasztalást talált Blumenbach-ban. Most megjósolom, pedig én mindíg jól szoktam jósolni, ha ilyen európai stréberről van szó: egy év mulva feleségül veszi Blumenbach az özvegyet, Konstantinápolyba költözik, pasa rangot kap, és mint nagy, nagyon nagy ember végzi.

- Akkor visszakapjuk a pénzünket, Dimitri úr.

- Úgy van. Ezt akartam én is mondani. Tehát Blumenbach nem gazdag. Hogy mikép lett orvossá, azt senki sem tudja, hogy miért hord rendjelszalagot, azt sem tudják. Hogy lett szerb konzullá, azt sem tudják. Elhiszi most is még, hogy tényleg „*von*" Blumenbach?

- Az ördög tudja, hogy alapjában véve igazán valami - de az tény, hogy amerikai feje van a fickónak.

Dimitri úr meghajolt, hogy kimenjen. De mégis valami udvariassággal akarta befejezni a beszélgetést, és ezért megkérdezte, mikor már a kilincsen tartotta a kezét:

- Nos, és mi van az Ön humoreszkjeivel?

Harven a mankójára támaszkodott, s pompás fehérszakállas öreg arcára fájdalmas kifejezés ült.

- Nagyon sötétek, nagyon keserűek lettek. Már nem is humoreszkek többé. Olyasmit írok, amit még talán egy amerikai sem írt.

- Ugyan mi lehet az, amit amerikai még nem csinált? - kérdezte Dimitri úr udvariasan mosolyogva, és az ajtót már kinyitotta.

Harven végigsimította a homlokát, s mély sóhaj tört fel öreg kebléből. Azután komolyan ezt válaszolta:

- Egy szomorújáték.

## XXIII.

Mikor Dimitri úr elment, Harven az írásaihoz ült, de nem tudott dolgozni. Lapozgatott a könyveiben, de a szavak nem tudták lekötni gondolatait. Egyik cigarettát a másik után szívta el, mialatt az éjszaka múlott. Mikor végre reggel felé járt az idő, nem bírta leküzdeni továbbra is nyugtalanságát, hanem kinyitotta az ajtót, és kiment a hotel udvarára.

Maga a hotel is arab ház volt még a középkorból, meglehetős elhanyagolt állapotban. Mint egy Niobe-fejes ezüst tallér függött a hold a szomszéd ház párkányrácsozatán, megvilágítva a falak repedéseit és a régi épületeket, melyek évről-évre mélyebben sülyedtek a földbe.

Mégis ez a déli tiszta holdfény inkább vídám volt mint melankolikus. Az északi holdfénynél csontfekete keveredik a színek közé, kisértethistóriákat suttognak a fenyők, és a magánosan vándorló a sír felé vágyódik. Ezért sóhajtanak, és sírnak a mi éjszakáink. Itt néma csend volt; Ázsia holdvilága ép oly kevéssé emlékeztet minket a halálra mint Ázsia napfénye. Az ázsiai holdvilág a szerelmi gyönyörről, a megvesztegethető háremőrökről, az átmászható kertfalakról ébreszt föl ábrándokat.

Olyan világos volt, hogy Harven tisztán láthatott minden ráncot a kezefején. Minden tárgynak világosan látszott a színe csak kissé kékes árnyalatban. A csobogó szökőkút medencéjében mozdulatlanul pihentek az aranyhalak. Harven többször ismételgette magában azt a szót, amit leánya az utóbbi napokban olyan szívesen használt.

Sokáig állt az udvaron, gondolatokba mélyedve nézte a mozdulatlan aranyhalakat. Végre ő is megszerette Keletet, de... Ott volt a „de” és ez a „de” a hideg, a könyörtelen józan ész volt. Ez azt mondta neki, hogy az ő reménysége Kelet jövőjét illetőleg csak sápadt kisértet a korszellem élete nélkül. Talán mégis téved, és ezt szerette volna igazán. Ezerszer és ezerszer fogja még ez az érzése elismételgetni, hogy mégis téved - és ezek az órák lesznek életének ünnepnapjai. De előbb-utóbb ez a hideg józan ész, mely úgy áldozza föl a reményeket mint a hadvezér a katonákat, - győzni fog. Vígasztalatlanul és kétségbeesve fog majd odaállni a rettenetes sír elé, ahol összes keleti reménységei élettelenül és elenyészőben hevernek. A nyugati búskomorság ellen időről-időre föltámadt Kelet felől a friss ellenáramlat, amely még az ókor örömeinek az ujjászületéséről is énekelt. Harven azt gondolta, hogy ha majd a jövő ifjúsága megtalálja a mi elavult könyveinket a nagyapai könyvespolcon, elgondolkozva rázza meg a fejét. Eleinte a mi naiv kifejezéseinken és régimódi nyelvünkön fog mosolyogni, azután pedig az ókor ujjászületéséről szóló költeményeinken. A jövendő mindent tudásával a fejükben szomorúan fogják mondani: Kivihetetlen volt a ti szép nagy álmotok!

Mankójára támaszkodva, mely kopogva zörgött a kert nagy kőkockáin, lassan és habozva, szinte lopózkodva ment Nelly ajtaja felé. Látta, hogy a kilincs alatt piros fény csillog, megértette, hogy ott a kulcslyuk, és hogy még bent ég a gyertya.

Csöndesen kopogott, és megkérdezte, hogy jobban érzi-e már magát? Nelly halkan válaszolt valamit, amit nem értett meg, és mert az ajtó nem volt becsukva, belépett.

Szinte tövig leégett gyertya lobogott az asztalon. Nelly a szoba közepén állott, gesztenyebarna hajfonata a vállára omlott. Megpróbálta még utoljára, hogy nyugodtnak lássék, sőt lehetőleg közönyösnek. De az érzelme erősebb volt az akaratánál. Midőn meglátta az atyját, feléje ment, karjaival átölelte a nyakát, s arcát a mellére rejtve keserves sírásba tört ki.

Nehány perc mulva azonban ismét magához tért, megállt a gyertya előtt, és melltűjével a leégett gyertyabelet tisztogatta.

Harven leült a díványra, és így szólt:

- Szegény kis leányom, nemcsak a magad életéből éltél át egy darabot, hanem az egész emberiségéből. Láttad az emberiség gyermek és ifju éveit. Gyere haza most velem, és éljed a saját jelenedet, amely csodálatos keveréke a régi keresztyénség tiszteletének a martiromság iránt és a modern kor megvetésének az öröm és a pihenés iránt. Nehány év mulva férjhez mégysz valamelyik nyugatihoz. Talán az már kopasz lesz és kissé meggörnyedt, sőt tubákol is titokban, de gazdag és megbízható s így nem törődsz a többivel. Majd egy délután, mikor szokása szerint a dolgai után jár, kedved támad leülni a zongorához és játszani valamit, de nem lehet a kicsi miatt, akinek épen kanyarója van, és alszik. Megállsz hát az ablaknál, és lenézel az utcára, ahol kékre fázott emberek sietnek fölhajtott gallérral, kezüket zsebredugva. Jusson akkor eszedbe Kelet, és akkor megérted a különbséget az emberiség gyermekkora és öregkora között. - Ha erről beszélek, akkor engem is olyan fájdalom ragad meg, amelyet nem tudok leírni. Nem elég, hogy magam is beteges és öreg vagyok. De az egész világ öreg. Ha találkozom otthon húsz évesekkel és harminc évesekkel, látom ugyan, hogy fiatalok, de amint beszélni kezdenek, valami öregesség ül az arcukra és az egész lényükre. Ha azután valamelyik ezek közül a szószékre lép, és az ókor örömeinek ujjászületését jósolja, körülbelül azt gondolom: És te azt hiszed, hogy föl tudnád támasztani és tudnád érezni azzal az öreges arcoddal!? Épen ez az öreges arc, ez tesz engem pesszimistává. És mégis, Isten bocsássa meg, kötelességünk arra gondolni, hogy öregek vagyunk, eszerint kell élnünk, és berendezkednünk.

- Kötelességünk? Mi a kötelesség?

- Igen, a kötelesség nem olyasmi, ami meg van írva a könyvekben, és ugyanaz minden időben. A kötelesség az a követelés, amelyet fajunk, amelyhez most tartozunk, tőlünk most megkiván. Ez a fajkötelesség bizonnyal nem kivánja, hogy visszasántikáljunk arról a dombról, amelyre már fölkapaszkodtunk, és hogy mi, akik már ezerkilencszáz évesek vagyunk, ujból úgy játszadozzunk mint az apró gyermekek.

- Igen, talán igazad van papa. Csak beszélj tovább, legalább nem kell a saját gondolataimmal foglalkoznom.

Harven készakarva nem említette föl Emint. Folytatta a beszélgetést azzal a szkeptikusan jóakaró pesszimizmussal, amely a sajátossága volt.

- Nem veszed észre Nelly, hogy midőn te olyan nagy buzgósággal beszélsz arról, hogy itten akarsz valami foglalkozási kört keresni, hogy dolgozni és segíteni akarsz, akkor a fajkötelességed uralkodik rajtad az ő vaskezével, akár akarod, akár nem. - Ne gondold, hogy én azért ülök itt, hogy szép szavakkal árasszalak el. De sokkal többre tartom magamat és téged is, semhogy azt hinném, hogy ilyen órában közönséges hétköznapi fecsegés által megnyugvást nyerhetünk.

- Teljesen igazad van. Beszélj csak hangosabban.

- Miért épen hangosabban? - akarta már kérdezni Harven, de azután hirtelen meggondolta magát.

Eszébe jutott, hogy az a csodálatos rege, amelybe belekeveredtek, most közeledik a vége felé. Az imámok bármely pillanatban tudtul adhatják azt a percet, amelyben Emint a lópiac nagyfájára fogják fölakasztani. Nelly úgyis meghallja, akármilyen hangosan beszél. Hirtelen fölállott, és nem is vette észre, hogy a mankóját az asztalon felejtette, és sok év után először állott meg minden támaszték nélkül.

- Minő történet, minő történet! - mormogta magában.

Azután Nellyhez sántikált.

- Látod Nelly, mi mindaketten gúnyt űzünk a nyugatiak fájdalmából, de sem én sem te nem tudjuk lerázni azt az ellenséget, amely állandóan uralkodik rajtunk. Versenyt utazik velünk, bennünk lakik. Vagy nincs-e ez a tragikus nyugati fájdalom mostan is közöttünk?

Mialatt beszélt, Nelly befogta kezével a fülét, az ágyához szaladt s fejét mélyen a párnák közé fúrta. Eleinte azt hitte, hogy nem akarja tovább hallgatni, azért még hangosabban folytatta:

- Otthon szerezz magadnak munkakört, Nelly. Itt semmit sem használsz. Tekintsd úgy Keletet mint én szoktam nézegetni az ifjúkori fényképeimet. Elérzékenyülök, ha látom az üde és vidám, ránctalan arcot - de azt hiszed azért, hogy az eddigi küzdelmemet semminek tekintem? Nem, ezt nem hiszed. Tekintsd Keletet úgy, mint aki vidéken született, fájdalmasan ragaszkodik a falujához, de megköszöni a sorsnak, hogy kivezette őt az élet nehéz viharai közé. Amit mondok, az kissé szentimentálisan hangzik és az is; de ha valami szentimentális, az azt jelenti, hogy érzés van benne. Ilyen órában igazán szabad az érzésről beszélnem. - Kelj föl! Még ma elutazunk innen. Mondom neked, hogy a régi kor örömeinek a forgácsait, amiket itt láttunk, otthon is megtalálhatod, bár sohasem lehetnek mások, csak forgácsok. Nálunk bepiszkolódtak ezeknek a régi örömöknek a forgácsai: mámornak, orgiának és ilyesminek hívják őket, és már annyira korhadtak, hogy a legkisebb érintésre porrá omlanak. Ezekről nem is akarok most beszélni, mert mi szegény öregek legjobban tesszük, ha az egészségünkre gondolunk. Nem, vannak még más egészen jelentéktelen forgácsok, nemcsak az irodalom és a művészet körében, hanem mindenütt a mindennapi életben, igen, még a családi otthonban is. Az, aki össze akarja gyüjteni ezeket a forgácsokat, annak el kell űzni azt az öreges arcot, amelyről az előbb beszéltem, bárhol mutassa is magát. - Sokban nem hiszek, Nelly. A szilárd meggyőződés az én szememben egyenlő megkeményedett agyvelővel, amely nem akar befogadni ellentmondó véleményt. Félek, hogy ha abból a sok ezer könyvből, melyek megtöltik a könyvtárakat, ki tudnánk venni az abszolut igazságot, mint ahogy egy számból négyzetgyököt vonhatunk, úgy az nem lenne több mint amennyi egy névjegykártyára elfér. Én magam is csak félig hiszek a saját ítélőképességemben, és azért nem is kívánom tőled, hogy te máskép cselekedj. De azt hiszem, hogy a régi örömök forgácsainak megőrzése tartalmat és értelmet adhat egy egész életre, még a legjelentéktelenebb asszonynak is, - legyen az leány, feleség vagy anya.

Harven még többet is akart mondani, de meghallotta - amit Nelly élesen figyelő füle már előbb észrevett - az imámok rekedtes énekét, a mese végét. Úgy hangzott mint az elnyújtott temetési ének.

Gyöngéden Nelly vállára veregetett, és így szólt:

- Ne gondolj arra, hogy most az imámokat hallod, de gondold, hogy az a saját fajodnak a szózata, amely hazahív téged - Nelly!

Nelly előrehajtott fejjel lassan fölemelkedett, karjai erőtlenül csüngtek alá a fehér hálókabátra. Mégis az érzelmei olyan formát öltöttek, mintha nem is egy nőé, hanem egy lelkesült férfié lennének.

Emin ibn el-Arabira gondolt, aki talán épen most lehelte ki lelkét, míg Kelet álmodva várja elmúlásának bekövetkezését.

VÉGE.